

arsboni

MAKK JÁNOS

A kettős állampolgársági
szabályozás értékelése európai
kontextusban

SZALBOT BALÁZS

Az alkotmányi eljárásjog
szükségyszerűségéről

SIMONYI NELLI ZITA

A hatékony szerződésszegés

WEIDINGER PÉTER

Elektronikus pert hoz az új
esztendő

Kiadja a Stádium Intézet
Budapest, Akadémia utca 11. mfsz. 3/A
stadiumintezet@gmail.com
arsboni@arsboni.hu
ISSN 2064-4655

Felelős szerkesztő:
Orbán Endre

Szerkesztők:

Dobos Zoltán
Kállai Nóra
Klemencsics Andrea
Kocsis Gergő
Mátyás Ferenc
Milánkovich András
Molnár Benedek
Nagy Gergő
Németh Márton

Rokob Balázs
Szabó Tibor Zsombor
Szentgáli-Tóth Boldizsár
Szalbot Balázs
Tóth Mónika
Tóth Péter
Trombitás Mónika
Weidinger Péter

TARTALOMJEGYZÉK

ELEMZÉSEK	3
Makk János: A kettős állampolgársági szabályozás értékelése európai kontextusban	3
Szalbot Balázs: Az alkotmányi eljárásjog szükségszerűségéről	8
Szalbot Balázs: Jogállamiság mint Alaptörvényben biztosított jog.....	17
Simonyi Nelli Zita: A hatékony szerződészegés	26
Weidinger Péter: Elektronikus pert hoz az új esztendő.....	32
LAW AND ARTS	35
Gönczi Gergely: The Big Short, avagy A nagy dobás.....	35
Orbán Endre: Jog és dokumentumfilmek	42
Orbán Endre: Bíró úr, ez itt az igazság? Nem kérem, ez itt az ítélet.....	44
HERCZEGH GÉZA NEMZETKÖZI JOGI EMLÉKÉREM	46
Klemencsics Andrea – Orbán Endre: A „Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban” című pályamű a Herczegh Géza Nemzetközi Emlékérem új díjazottja.....	46
Klemencsics Andrea: Az anyanyelv használata, mint presztízskérdés az Európai Unióban – Interjú Lánchos Petra Leával.....	48
Kállai Nóra – Tóth Mónika: Valóban pozitív diszkrimináció a roma kisebbségvédelem? – Interjú Szalai Anikóval	52
INTERJÚK	62
G. Szabó Dániel – Kállai Nóra: A választottbírószágon nem kell küzdeni a korrupció ellen	62
Nagy Gergő – Szabó Tibor Zsombor: „Mindenki érdeke érvényesülhet úgy, hogy a másiké nem csorbul”	67
Rajnai Anna Éva: Családi vállalkozások generációváltása – bukás vagy hagyományteremtés?.....	76
Weidinger Péter: A légi utasok jogai – avagy hogyan nyerünk pert a Lufthansa ellen	83
PÁLYÁZAT	86

ELEMZÉSEK

Makk János:

A kettős állampolgársági szabályozás értékelése európai kontextusban

I. Nyugvóponton a diskurzus

A kettős állampolgárságról szóló hazai hírdömping 2015 közepére igencsak kifulladt. Ennek oka egyrészt, hogy az állampolgársági törvénnyel kapcsolatos (főként ukrán és szlovák részről táplált) viták és események lecsengőben vannak. A magyar kormányzat, illetve a 2010-es *expanzív* jellegű szabályozásban érdekelt felek csaknem minden jogorvoslati lehetőséget és nyilvános fórumot kihasználtak akaratauk érvényesítésére. Azért *csaknem*, mert az elutasító szlovák alkotmánybírósági határozat után Tamás Ilonka szlovák állampolgárságának elvesztését támadó beadványát még ma is tárgyalja az Emberi Jogok Európai Bírósága.¹

A kettős állampolgárságról szóló közéleti diskurzus nyugvóponttra jutásának másik oka az alapvető kormányzati célok elérése volt. Az ügyben ugyanis vitathatatlanul a magyar kormány volt a kezdeményező a törvény megalkotásával és a honosítás népszerűsítésével. Közpolitikai értelemben tehát kétségtelenül eredményt jelent a közel 700 ezer új magyar állampolgár, valamint a kormánypártok által realizált extra szavazatok (még úgy is, hogy ennek a *gerrymandering* típusú lépésnek inkább szimbolikus, mint mandátumbeli következményei voltak). A siker ízét némileg megkeserítheti ugyan az 65 fő szlovák állampolgárságát veszített felvidéki magyar² helyzete, valamint a tervezett ukrán szigorítás,³ de ezek az ügyek nagyságrendben és médiavisszhangban sem jelentősek.

II. A kettős állampolgárság szabályozási tendenciái Európában

Mivel úgy tűnik, nem várható komolyabb fejlemény ebben a témában a közeljövőben, ezért itt az idő, hogy a vonatkozó európai szabályozások számegyenesén elhelyezzük a magyar állampolgársági törvényt annak céljait és eredményeit is figyelembe véve. Előbb azonban tisztázzuk, mit is jelent a többes állampolgárság ebben a kontextusban. Az állam

¹ Veczán Zoltán: *Ilonka néni, a 103 éves nemzetbiztonsági kockázat*. <http://mno.hu/hatarontul/ilonka-neni-a-103-eves-nemzetbiztonsagi-kockazat-1276354> (Letöltve: 2016.02.29.).

² Király Zsolt: *1233 személy, köztük 65 magyar veszítte el eddig állampolgárságát*. <http://www.korkep.sk/cikkek/belfold/2015/11/22/1233-szemely-koztuk-65-magyar-vesztette-el-eddig-szlovak-allampolgarsagat> (Letöltve: 2016.02.29.).

³ MTI: *Ukrán külügyminiszter: hamarosan véget vetünk a kettős állampolgárság gyakorlatának*. http://mandiner.hu/cikk/20150105_ukran_kulugyminiszter_buntetni_fogjuk_a_kettos_allampolgarsagot (Letöltve: 2016.02.29.).

– egyes magyarázatok szerint – a társadalom nemzeti alapon való intézményesülése,⁴ az állampolgársági törvények azonban túl kell, hogy mutassanak ezen az *etnocentrikus* meghatározáson, hiszen jogi úton határozzák meg a nemzeti hovatartozást. Ennek folyományaként az európai állampolgársági diskurzust nagyban megosztja, hogy egyes államok a politikai államhatárok által megadott közösséget definiálják az állampolgárság révén, míg mások inkább szociokulturális alapú koncepció szerint hozzák létre saját szabályozásukat. Többszörös állampolgárság ez utóbbi esetben jöhet létre, mégpedig úgy, hogy az állampolgársági törvény területi hatálya meghaladja az adott ország politikai határait. Így az *etnokulturális* nemzet részévé válhat egy másik ország állampolgára születés vagy honosítás révén, amellet, hogy az illető saját hazájának állampolgárságát is birtokolja.

Az Európa Tanács kisebbségvédelmi egyezménye⁵ lényegében az államok hatáskörébe utalta az állampolgársági szabályozásokat, így általánosan elmondható, hogy az európai gyakorlat a kettős állampolgárság teljes tiltásától a kifejezett ösztönzéséig terjed. Magától értetődő például, hogy az egykori gyarmattartó országok kedvezményeket biztosítanak volt kolóniáiknak (ilyen például a brit nemzetközösségi állampolgárság). Vannak azonban államok (pl. Luxemburg és Spanyolország), ahol a legtisztább állampolgársági szabályozást alkalmazzák, azaz, hogy egy állampolgárságot kell választania mindenkinek. A többszörös állampolgárságnak ugyanis számos hátránya lehet, például a honosítási procedúra extra költségei, az államhoz való lojalitás kérdése, vagy az Európai Tanácsban megoszoló szavazatok befolyásolása.⁶ Vannak ennél sokkal közvetlenebb nemzetbiztonsági okok is, amelyek befolyásolják a szabályozás jellegét. A jelentős számú orosz kisebbség jelenléte a Baltikumban és Kelet-Európában komoly kockázatot jelentenek a döntéshozók számára, ahogy például ezt Kelet-Ukrajna esetében is tapasztaltuk. Az orosz állampolgárság engedélyezése ebben a régióban komolyabb orosz külpolitikai nyomást jelentene, valamint az orosz kisebbség egyébként sem nagy mértékű asszimilációját is visszavetné. Németországban, Ausztriában és Csehországban a muzulmán és kelet-európai vendégmunkások illetve bevándorlók nagy száma társadalmi feszültségforrást jelent. Így a kettős állampolgárság tiltásának hátterében valószínűleg integrációs törekvések is állhatnak, bár ennek Németország legutóbbi szabályozási enyhítése némileg ellentmond.⁷

A fenti példák mutatják, hogy a kettős állampolgárság kérdésköre, szabályozása számos gazdasági, társadalmi és politikai tényezőtől függ és az országok egymásra is hatással vannak. A számos (főleg negatív) kölcsönhatás enyhítésére az európai integrációs

⁴ Kántor Zoltán: The Concept of Nation in the Central and East European „Status Law”. In: Osamu Ieda (szerk.): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Hokkaido University, Sapporo: Slavic Research Center, 2006. 37-51. o.

⁵ Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report. ETS No. 157, Strasbourg, Council of Europe, 1995.

[https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H\(95\)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_H(95)10_FCNM_ExplanReport_en.pdf)

(Letöltve: 2016.02.29.).

⁶ Szalma József: Európa és a kettős állampolgárság. *Létünk* 2014/2. 6-16. o.

⁷ MTI: *Németországban kiterjesztik a kettős állampolgárság intézményét.* http://mandiner.hu/cikk/20140919_kiterjeszti_a_kettos_allampolgarsagot_nemetorszag (Letöltve: 2016.02.29.).

folyamatban többször is felmerült az állampolgársági szabályozás – ha nem is jogszabályok, de normák szintjén való – strukturálása. Volt olyan javaslat,⁸ mely az érintett országok bevonását ajánlotta az állampolgárság határokon át terjesztése esetén, de ez intézményi szinten sosem valósult meg, hanem csak bilaterális szinten, ott is többnyire csak részeredményekkel. A délszláv országokban több ízben történt ilyen kísérlet és ezek nagy része, főleg történelmi okokból kudarcot vallott. Szerbia például a nagyszámú határon túli szerb kisebbség miatt Montenegróval és Bosznia-Hercegovinával is tárgyalt a speciális állampolgársági egyezmény ügyében. Montenegró a szerb kisebbség magas számaránya miatt, Bosznia-Hercegovina pedig a Daytoni békeszerződés⁹ tiltó rendelkezései miatt nem fogadta el az ajánlatot. Természetesen voltak sikeres kísérletek is, például Svájc Izraellel és Franciaországgal is meg tudott egyezni a kettős állampolgárság kérdésében, de egyelőre az állampolgári szabályozások elsősorban hazai dimenzióban folynak.

III.A kettős állampolgárság szabályozásának egy tipológiája

	Engedi-e a többes állampolgárságot?	Szabályozás célja	Határon túli kisebbséghez való viszony jellege	Szavazati jog	Példák
Aktív	Igen	Etnokulturális és politikai egység	Politikai és kulturális támogatás	Van	Románia, Horvátország
Passzív	Igen	Politikai egység, más állampolgárok kizárása a nemzet közösségéből	Politikai támogatás	Többnyire van	Görögország, Szlovénia
Erősen korlátozó	Igen	Részleges politikai egység, kizárás	Kulturális felelősségvállalás	Nincs	Csehország, Montenegró
Elutasító	Nem	Kizárás	Kulturális felelősségvállalás	Nincs	Szlovákia, Hollandia
Egyedi	Kétséges	Átmeneti, vagy kényszermegoldás	Nem releváns	Nincs	Bosznia és Hercegovina, Koszovó

A kettős állampolgárság szabályozásának hazai dimenziója

⁸ Takács Krisztina: *A kettős állampolgárság és az unió: Öt török, öt görög.* http://magyarnarancs.hu/belpol/a_kettotildes_allampolgarsag_es_az_unio_ot_torok_ot_gorog-53359 (Letöltve: 2016.02.29.).

⁹ General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. A/50/790, S/1995/999, Dayton, United Nations, 1995.

A hazai dimenzió vizsgálatát korábban¹⁰ részletesebben elvégeztem, de, hogy jobban el tudjuk helyezni a magyar esetet a szabályozások között, következzen a fenti ábra szempontjainak rövid kifejtése. Értelmezésem szerint egy állampolgársági szabályozás akkor aktív, ha az állam nemzetpolitikájának terjeszkedő jellegét segíti elő. Ez a terjeszkedés elsősorban szimbolikus szinten működik napjainkban, de célja továbbra is az, hogy minél több állampolgárt próbáljon integrálni a nemzet politikai és kulturális közösségébe. Ha az állampolgársági törvény és az alkotmányi alapvetések erre a célra irányulnak, akkor tekinthető aktív jellegűnek a szabályozás.

Amikor a terjeszkedési célokkal ellentétes tényezők játszanak szerepet, gyakran választják az európai államok a passzív szabályozást. Itt is megjelenik az *expanzív-integratív* nemzetpolitika igénye, de ezt különböző politikai megfontolásokból (amelyeket többnyire a regionális politika, vagy egy szomszédos állam indukál) korlátok közé szorítják. Amikor azonban ténylegesen csak *ius sanguinis* alapú a szabályozás, ott vagy egy nagyon komoly nemzetpolitikai fenyegetés indokolja a korlátozást, vagy pedig nincsen igazán erős indok arra, hogy engedélyezzék a többes állampolgárságot.

Hogy a kettős állampolgárságot teljesen tiltsák, ahhoz többnyire egy intenzív külpolitikai reakció kell a kihívásokra, mint amilyen például Szlovákia esete volt Magyarországgal. Más esetben viszont elég lehet egy olyan elv következetes érvényesítése, mely szerint nem helyes, ha az állampolgárságot halmozzák az emberek. Természetesen ebbe a keretbe nem lehet minden szabályozást belehelyezni, vannak olyan államok, amelyek valamilyen speciális kulturális (pl. Törökország), jogi (pl. Bosznia és Hercegovina), vagy geopolitikai (pl. Koszovó) okból képtelenek az európai szabályozási normákat követni. Magyarországnak azonban nem ilyen a helyzete.

IV. Az új magyar szabályozás elhelyezése a kontextusban

A 2010-es törvénymódosítással lényegében a passzív jellegű állampolgársági szabályozásunk aktívvá vált és ez láthatóan kifejezte a nemzetpolitikában egyébként is aktívan tevékenykedő kormány egy fontos prioritását. Már a státusz törvény vitájánál, valamint a 2004-es népszavazásnál is látszott, hogy a régióban uralkodó, elsősorban történelmi-kulturális eredetű ellentétek érzékeny témává tették az *etnokulturális* indíttatású politikai fellépés kérdését. Ez azonban visszatekintve inkább a regionális *status quo* szempontjából tűnik fontos szempontnak, nem pedig gyakorlati a jelentősége, hiszen önmagában ez a lépés nem járt semmiféle erőegyensúly-eltolódással, legfeljebb a szimbolikus politikában adhatott rövidtávon kihasználható politikai előnyöket.

Az idő múlásával alábbhagyott a nacionalizmusba hajló diskurzus és az európai közösség előtt folyó jogi természetű politikai viták is véget értek. Érdekesség azonban, hogy a nagy visszhangot kiváltó új szabályozás mellett is hallani olyan hangokat, hogy nő az esély

¹⁰ Makk János: *A kettős állampolgárság intézménye Közép- és Délkelet-Európában.* <http://iq.ppke.hu/2013/06/a-kettos-allampolgarsag-intezmenye-kozep-es-delkelet-europaban/> (Letöltve: 2016.02.29.).

arra, hogy általánosságban is javuljon a kettős állampolgárság aktív gyakorlatának elfogadottsága a régióban.¹¹

Ugyanakkor a *magyar ügy* értékelése továbbra is ellentmondásos. Felvethető például, hogy a kétoldalú egyeztetések miatt nem történtek úgy Szlovákia esetében, hogy elkerüljük ezt a konfliktusos helyzetet, valamint, hogy a választójogot miért nem egy külön, limitált mandátumokat eredményező rendszerben valósították meg.¹² Az természetesen a kormány esetében is értékválasztás kérdése volt, hogy ezt a közpolitikai célkitűzést össznemzeti ügként kezelte. Ezzel együtt azonban a téma politikai napirenden tartása vélhetően nem használt a feltörő konfliktusok és vitás kérdések hatékony elrendezésében.

Az európai gyakorlat tükrében tehát az új magyar szabályozás beleillik mind a kontinentális, mind a régiós kontextusba és erős indokokat is lehet társítani a változtatás szükségességéhez. Egyes részletek azonban a viták lanyhulása ellenére is kérdésesek maradtak, valamint a szabályozáshoz kapcsolódó végrehajtással akadtak problémák és kommunikáció sem mondható teljesen kifogástalannak.

¹¹ Székely István Gergő: Politika Erdélyben. *Arsboni* 2014/3. 105-118. o. http://www.arsboni.hu/wp-content/uploads/2015/01/ArsBoni_2014_3.pdf (Letöltve: 2016.02.29.).

¹² Orbán Endre: Mérlegen az új választójogi rendszer. *Arsboni* 2014/1. 132-161. o. http://www.arsboni.hu/wp-content/uploads/2014/06/ArsBoni_2014_1.pdf (Letöltve: 2016.02.29.).

Szalbot Balázs: Az alkotmányi eljárásjog szükségességéről

Az alapjogi érzékenység ma már kevés egy sikeres alkotmányjogi panaszhoz. Az Alkotmánybíróság előtti eljárást választóknak ma már nem elég, ha "csak" az adott alapjog tartalmát ismerik. Mindez szükséges, de nem elégséges feltétele az ügy sikeres kimenetelének. Az indítványozóknak ismerniük kell az egyes eljárások lényegét és funkcióját, szövevényes, mégis logikus rendszerét. Több esetben még a bírósági eljárásban, vagy éppen azt megelőzően, azaz jóval az alkotmánybírósági indítvány benyújtása előtt meg kell tenniük bizonyos cselekményeket, illetve hivatkozásokat, melyeket a jogerős döntés után már késő lenne. Meglepőnek tűnhet, de sokszor éppen akkor tudunk kedvezőbb helyzetbe kerülni a testület előtt, ha nem követjük a jogot. Habár az Alkotmánybíróság nem buzdíthat a jogszabályok félre tételére, több esetben csak akkor lehet sikeres az indítványunk, ha alapjogsérelmünket felismerve a sérelmezett szabály nem követése mellett döntünk, és így próbálunk jogalkalmazói döntés(ek)e)t kicsikarni (egyértelműen ide sorolandó az orvosolhatatlan jogsérelem fenyegetése, de ide tartozhat az az eset is, ha egy önadózással teljesítendő adó meg nem fizetése mellett döntünk alapjogaink sérelmére hivatkozással).

Az indítványozók gondos eljárása önmagában azonban nem elég, ha az eljárási kritériumok nem felelnek meg az alkotmányi eljárásjog funkciójának. A jogalkotónak ugyanis olyan feltételrendszert kell megalkotnia, mely legitim okokra vezethető vissza, az Alkotmánybíróság bírának pedig azt az értelmezést kell választaniuk, mely nem engedi, hogy tényleges alapjogsérelem esetén eljárási okra hivatkozással utasítsák vissza a panaszost.

Korábban az eljárási kérdéseket vizsgáló dogmatika hiánya nem eredményezte feltétlenül, hogy tényleges jogsérelmek válasz nélkül maradtak, hiszen ha más nem, ott volt a bárki általi indítványozási lehetőség (*actio popularis*). Ennek hiányában azonban elengedhetlenné vált mind a panasz, mind az egyéb hatáskörök feltételrendszerének alaposabb átgondolása. Ennek egyik első lépéseként cikkemben az alkotmányi eljárásjog határainak körvonalazását, az alapkérdések felvetését tűztem ki célul. Az alkotmányi eljárásjog alá tartozó eljárások meghatározásakor nem abból indultam ki, hogy melyek tartoznak jelenleg az Alkotmánybíróság hatáskörébe, hanem azon ismerveket igyekeztem összegyűjteni, amelyeknek minden ilyen eljárást jellemezniük kell.

I. Legelőször az 'alkotmányi' jelzöt kell alaposabban megvizsgálunk. Alkotmányinak nevezem azokat az eljárásokat, amelyek közhatalmi aktusok alkotmánnyal való összemérésére irányulnak. A fenti definíciónak két fontos kérdésköre van: (a) a közhatalmi aktusok, illetve (b) az alkotmánnyal való összemérés. Először vizsgáljuk meg a közhatalmi aktusok mibenlétét.

(a1) A jogi aktus fogalma

A jogi aktusok jogrendszerünk alapvető építőkövei. Tág értelemben jogi aktusnak nevezünk minden joghatás kiváltására irányuló cselekvést, illetve ezek eredményét is. Szűkebb értelemben viszont csak magát az aktust tekintjük jogi aktusnak. A továbbiakban ez utóbbi értelemben használom a jogi aktus fogalmát. Ettől különböző kategóriát képeznek az olyan nem jogi hatású cselekmények (tényleges vagy reálcselekmények), amelyek nem okoznak változást joghelyzetben.

Bizonyos (pl. döntéselőkészítő) tényleges cselekmények valószínűleg materializálódnak egy konkrét aktusban (jogi aktus tág fogalma), és így már az alkotmányi eljárásjog hatálya alá esnek, más a helyzet azonban, ha nem születik ilyen aktus.

A tényleges cselekvések főszabály szerint közvetlenül nem támadhatók alkotmányellenességre hivatkozással. A tényleges cselekvés során ugyan szintén jogértelmezés történik, mely ugyancsak okozhat alkotmányos sérelmet, ez azonban formális jogi aktus hiányában 'megfoghatatlanná' válik és így nem is vitatható közvetlenül annak alkotmányossága. Ha egyedi jogi aktus nem is születik, a közhatalom tényleges cselekményei azonban minősülhetnek jogalkalmazásnak, aminek eredményeként a tényleges cselekvés során alkalmazott normatív aktus vitatható lesz alkotmányellenességre hivatkozással. Ilyen lehet például egy országgyűlési vizsgálóbizottság tevékenysége (adatgyűjtések, meghallgatások, iratok bekérése), ha nem hoz formális határozatot. Ennek ellenére a jogalkalmazásának keretét adó normatív aktus támadható lesz.¹ A tényleges cselekmények során alkalmazott értelmezés azonban csak abban az esetben, ha az egyedi jogi aktus formájában materializálódik.

Többnyire a különböző hatóságok, illetve bíróságok feladata a közhatalom² tényleges cselekvéseinek törvényességi szempontú vizsgálata, melynek során természetesen az alkotmányra is figyelemmel kell lenniük. E szervek eljárásának eredményeként viszont minden esetben születnie kell egy jogi aktusnak, mely immár támadható lesz, ha esetleg az aktust eredményező jogalkalmazás során nem sikerült feloldani az alkotmányellenességet, vagy éppen maga okozta azt. Ha tehát a tényleges cselekvések aktus formát öltenek, akkor támadhatóvá válik maga a jogértelmezés is, ennek hiányában azonban csak a jogalkalmazás alapjául szolgáló normatív aktus.

Ettől különböző eset, mégis az aktusok körében kell tárgyalni, amikor egy –általánosan hipotetikusnak nevezett jogi aktus alkotmányossága a kérdéses. Az Alkotmánybíróság ilyenkor absztraktnan értelmezi az alkotmány szövegét, de ha jobban megnézzük, valójában ez az alkotmányértelmezés is jogi aktusok alkotmánnyal való összemérését szolgálja. Ha a konkrét alkotmányértelmezéssel vetjük össze, a különbség mindössze abban rejlik, hogy absztrakt alkotmányértelmezés hatáskörben a testület még a jogi aktus létrejötte (elfogadás; döntés kihirdetése) előtt dönt annak alkotmányosságáról. Abban tehát hasonlít a tényleges cselekményekre, hogy anélkül kellene döntenie az

¹ Ilyen lehet például egy országgyűlési vizsgálóbizottság tevékenysége (adatgyűjtések, meghallgatások, iratok bekérése), ha nem hoz formális határozatot. Ennek ellenére a jogalkalmazásának keretét adó normatív aktus támadható lesz [lásd: 50/2003. (XI. 5.) AB határozat (ABH 2003, 566, 584.)].

² A nem közhatalommal kapcsolatban végzett tényleges cselekmények nem támadhatók, hiszen a jogértelmezés ezekben az esetekben nem minősülhet jogalkalmazásnak.

alkotmányosság kérdésében, hogy az adott alkotmányjogi kérdés jogi aktus formáját öltené. A megítélése azonban különböző lesz.

Az absztrakt alkotmányértelmezést kezdeményezőket ugyanis nem a pusztán kíváncsiság vezeti, hiszen minden erre irányuló indítvány mögött meghúzódik egy konkrét alkotmányjogi probléma, mely – a konkrétság fokától függően – akár a jogalkotó vagy a jogalkalmazó aktusa is lehetne. Amivel tehát több, mint egy pusztán tényleges cselekmény az az, hogy az indítványban már körvonalazódik egy hipotetikus, ám de mégis 'megfogható' jogi aktus.

(a2) A közhatalmi jelleg

Nem minden jogi aktus tartozik azonban az alkotmányi eljárás jog hatálya alá. Egy lehetséges csoportosítás szerint a jogi aktusokon belül megkülönböztethetünk közhatalmi, valamint nem közhatalmi aktusokat. A közhatalmi aktusok közé tartoznak az állami hatalom birtokában jogalanyokat jogosító és kötelező jogi aktusok, így például a jogszabályok, bírósági és hatósági döntések, míg utóbbi kategóriába a szerződések, választottbírósági döntések, stb. Az alkotmányinak nevezett eljárások keretében csak az előbbi, közhatalminak nevezett aktusok támadhatók.

Ennek oka az, hogy az alapjogok közvetlen horizontális hatályának hiányában az alapjogsértésnek közvetlenül vagy közvetetten betudhatónak kell lennie az államnak. Közvetlen a betudás, ha az állam az egyénnel való viszonyában – tartózkodási kötelezettségét megsértve – egyedi (véleménynyilvánítás szabadságát sértő bírói döntés) vagy normatív aktusával (bírák nyugdíjazása a törvény erejénél fogva) megsérti az alapjogot, míg közvetett, ha az állam normatív aktusa nem biztosítja megfelelően az alapjog védelmét az egyének egymás közötti viszonyaiban (ez utóbbi akkor fordulhat elő, ha az alapjogsértő normatív aktus nem hagy más értelmezési lehetőséget a jogalkalmazónak).

A két védelem közötti különbség, hogy az első esetben az állammal szemben, a második esetben viszont harmadik személyekkel szemben van védve az alapjog. Azonban az, hogy kivel szemben illeti meg védelem az egyént, különbözik attól a kérdéstől, hogy kit tekinthetünk az alapjogok kötelezettjének, azaz kinek kell gondoskodnia az alapjogok védelméről. A más személyekkel szembeni védelem határait ugyanis szintén a jogalkotónak kell megteremtenie. A jogalkotónak a védelmi szabályok megalkotása során többek között figyelemmel kell lennie az alapvető jogok tartalmára is, nem hozhat ugyanis alkotmányellenes törvényeket, az alapvető jog tartalmának meg nem felelő magánjogi szabályokat. Amikor tehát az alapjogsértést harmadik személy követi el, akkor azt a jogalkotó hiányos vagy nem megfelelő szabályozása miatt tehetette meg, így az alkotmányi eljárás jog szempontjából értékelhető alapjogsértés ugyancsak az állam oldaláról történik. Abban az esetben, ha a szabályozás ugyan alkotmányos, a bíróság azonban alkotmányellenesen állapítja meg tartalmát, akkor szintén az állam oldaláról történik az alapjogsértés.

(b) A közhatalmi aktusok problémakörének bemutatása után vizsgáljuk meg mit is jelent az 'alkotmánnyal való összemérés'.

Mivel az alkotmány alapján a normahierarchiában alacsonyabban álló jogszabály magasabb szintűvel nem lehet ellentétes, érdekes kérdés, vajon alkotmánnyal való összemérést jelent-e, ha más alkotmányi rendelkezés sérelme nélkül, "csak" a normahierarchia sérül. Ezek alapján megkülönböztethetünk formai és tartalmi alkotmányellenességet. Formai alkotmány-ellenességről beszélünk, ha a norma az alkotmány más rendelkezését nem sérti, pusztán egy magasabb szintű normába ütközik, míg tartalmiról, ha az alkotmány valamely más rendelkezése is sérül.³

A probléma elsősorban akkor jelentkezik, ha a jogalkotó különböző szervek hatáskörébe helyezi az elsődlegesen az Alaptörvény értelmezésére irányuló tartalmi alkotmányossági vizsgálatot és a magasabb jogszabályba ütközés vizsgálatát. Ez történt az önkormányzati rendeletek esetében, 2012-től ugyanis a Kúria Önkormányzati Tanácsa jár el, ha a támadott önkormányzati rendelet nem kizárólag az Alaptörvénybe, hanem (más) jogszabályba is⁴ ütközik. Az Alkotmánybíróságnál akkor támadható az önkormányzati rendelet, ha a vizsgálat tárgya az önkormányzati rendelet más jogszabályba ütközésének vizsgálata nélkül, kizárólag az Alaptörvénnyel való összhang megállapítása.

Az alkotmányi eljárásjog más eljárásjogoktól való elhatárolása elsősorban a jogértelmezés speciális tárgyán alapul, ezek az eljárások ugyanis főszabály szerint az alkotmány értelmezésére, konkretizálására irányulnak (emellett persze másodlagosan és eszközszerűen törvényértelmezés is történik). Ebből következően az értelmezést végzőnek jogosultnak kell lennie az Alaptörvény értelmezésére. Tévedés lenne azt állítani, hogy az Alkotmánybíróságnak monopóliuma van e téren, ugyanis minden közhatalmat gyakorló szerv jogosult, sőt köteles az Alaptörvény értelmezésére. Fontos azonban megkülönböztetni az Alaptörvény értelmezését, annak hiteles és kötelező erejű értelmezésétől. Mivel az önkormányzati rendeletek jogszabályba ütközése mellett Alaptörvénybe ütközésükről is jogosult dönteni az Önkormányzati Tanács, ezért a Kúriát is jogosultnak kell tekintetnünk a végső szó kimondására az Alaptörvény tartalmát illetően.

Alkotmányinak tehát csak azokat az eljárásokat nevezem, amelyek eredményeként az alkotmány hiteles és kötelező értelmét ismerhetjük meg.

II. Az 'alkotmányi' jelző ismertetése után azt kell tisztáznunk, hogy mit is kell 'eljárásjog' alatt érteni az alkotmányjogi dogmatikában. Ehhez először is el kell határolnunk egymástól az anyagi és az eljárásjogi kérdéseket.

Anyagi kérdésnek tekintem például azt, hogy kiterjed-e a hivatkozott alapjog védelme az adott esetre, megfelelő volt-e a szabályozási szint, legitim volt-e a cél, alkalmas volt-e az eszköz és szükséges, illetve arányos volt-e a korlátozás. Az alkotmányi eljárásjog egyik

³ Ádám Antal: A jogszabályok alkotmánybírósági ellenőrzéséről. *Jogtudományi Közöny*, 1992, 531. o.

⁴ 3097/2012. (VII. 26.) AB végzés; Köf.5.054/2012/2. számú határozat, 3-4. pont.

kérdéssel sem foglalkozik, hiszen az a közhatalmi aktusok alkotmánnyal való összemérését megelőző, ahhoz vezető előkérdéseket válaszolja meg, nem pedig azt, hogy megsértette-e valamely aktus az alkotmányt vagy sem.

Habár az alkotmányinak nevezett eljárások végső soron az Alaptörvény értelmezésére irányulnak, az eljárásjogi feltételeknek való megfelelés a legtöbb esetben törvényértelmezést igényel. Kétségtelen, hogy az Alaptörvény Alkotmánybíróságról szóló 24. cikke konstituálja a legtöbb alkotmány-eljárásjogi rendelkezést, azonban az Alaptörvény "csak" létrehozta a hatásköröket, azok konkrét kifejtése törvényekben történik, így az alkotmányjogi eljárásjog terrénuma nem elsősorban az Alaptörvény, hanem a törvények, így különösen az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) értelmezése. Az eljárási kérdések megválaszolása viszont nem jelenti azt, hogy csak az Alaptörvény, illetve az Abtv. rendelkezéseit kellene értelmeznie a testületnek, hiszen ugyanúgy a sérelmezett aktusét is, akár csak az anyagi vizsgálatnál.

Az eljárásjogi feltételeknek való megfelelés során három szempont köré lehet csoportosítani a vizsgált kérdéseket: az indítvány **(a)** alanya, **(b)** tartalma és **(c)** tárgya.

(a) Az indítvány alanya

Az alanyi feltételeknek való megfelelés során azt kell vizsgálnunk, vajon az arra jogosult személy indítványozta-e az eljárást. Bizonyos hatáskörökben konkrétan meghatározott, hogy ki lehet az indítvány alanya (bíró, képviselők egynegyede, Kormány, Kúria elnöke, stb.), alkotmányjogi panasz hatáskörökben viszont a bizonytalan „érintett személy vagy szervezet” fogalmat használja a törvény.

Az Abtv. 26. § (1) és 27. § szerinti panaszoknál ez az egyedi ügyben való érintettségnek felel meg. Egyedi ügynek tekinti a törvény a természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet jogát vagy kötelezettségét, jogos érdekét vagy jogi helyzetét érintő vagy eldöntő bírósági eljárást.⁵ Nem kell azonban a bírói döntés címzetti körébe tartozni, hogy alkotmányjogi panaszt lehessen benyújtani. Előfordult például olyan eset, hogy a Kúria végzését, melyben választási plakátok elhelyezésének jogszerűségét mondták ki, az eljárásban korábban részt nem vevő, másik jelölőszervezet által támogatott képviselőjelölt támadta meg.⁶ Ez rávilágít arra, hogy a különböző jogterületeken használt érintettség/címzetti kör eltér az alkotmányjogi érintettségtől, hiszen az szélesebb alapjogvédelmi keretet biztosít, mintha csak a felekre terjedne ki.

A normatív aktust támadó (Abtv. 26. § (1) és (2)) panaszoknál ellenben már a norma címzetti körébe/személyi hatálya alá kell tartoznia az indítványozónak. Ez inkább akkor jelentős, ha bírósági eljárás nem volt, hiszen ha volt, akkor a bírósági eljárásban alkalmazott norma hatálya feltehetően kiterjedt a panaszosra.

Részben alanyi, részben tartalmi kérdés, hogy lehet-e állami szerv alkotmányjogi panasz alanya, figyelemmel arra, hogy az Alkotmányban biztosított jog államhatalommal

⁵ Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 1. § a) pont.

⁶ 3065/2014. (III. 26.) AB határozat [16].

szembeni garanciát jelent.⁷ A német gyakorlatból merítve⁸ a magyar Alkotmánybíróság is azon az állásponton van, hogy kivételes esetben állami szervet is érhet alapjogsérelem. „Ez azonban csak akkor fordulhat elő, ha az állam által fenntartott szerv az alapjog gyakorlásával szoros kapcsolatban áll, különösen ha kifejezetten azzal a céllal jött létre, hogy az egyén alkotmányos alapjoga gyakorolható legyen.”⁹ Ilyen állami szervként határozza meg a végzés például az egyetemeket, a Magyar Tudományos Akadémiát, a múzeumokat és színházakat.

Szinté nehéz besorolni azt a kérdést, hogy lehet-e jogi személy az adott alapjog alanya. Ezek a kérdések azért nem minősülnek anyeginak, mert azok megválaszolása nem a konkrét esetben történik, hanem általánosságban. Az eljárási kérdések vizsgálata során tehát még ha meg is kapjuk az alapjog tartalmát, sohasem a konkrét esetre vonatkozóan, hanem minden egyetem, vagy minden kft. vonatkozásában.

Ezenkívül alkotmányjogi panaszok esetében feltétel, hogy az a személy terjessze elő, akinél a jogsérelem bekövetkezett. Ez elvezet minket az indítvány tartalmának vizsgálatához.

(b) Az indítvány tartalma

Az indítvány tartalmának vizsgálata során az alkotmányi eljárásjog vizsgálódási köre arra korlátozódik, hogy érint-e alkotmányos jogot az indítvány. Könnyebb a döntés, ha az indítványozó az alkotmány bármely rendelkezésének sérelmét megjelölheti, más a helyzet azonban, ha csak bizonyos rendelkezésekre hivatkozhat. Alkotmányjogi panaszoknál például Alaptörvényben biztosított jog sérelme szükséges, így a nem erre hivatkozó panaszokat már a befogadási eljárásban vissza kell utasítani. Az Alaptörvényben biztosított jogok tágabb kört ölelnek fel az alapjogoknál, de szűkebbet az Alaptörvény bármely rendelkezésénél, meghatározásuk ezért nehéz feladat. Számos rendelkezés nem sorolható be egyértelműen egyik, vagy másik kategóriába. Jó példa erre az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság, itt ugyanis maga az Alkotmánybíróság sem tudott egységes álláspontot kialakítani. Míg korábban a normavilágosság is hivatkozható volt alkotmányjogi panasz eljárásban,¹⁰ a 676/D/2004. AB határozatot¹¹ követően már csak a kellő felkészülési idő hiánya, illetve a visszaható hatályú jogalkotás tilalmának sérelmét jelölhette meg az indítványozó e cikke hivatkozással. Ez mindössze egyetlen példa volt, számos Alaptörvényi rendelkezés besorolása még nem tisztázott.

Fontos kiemelni, hogy ebben a szakaszban nem az a kérdés, hogy az adott alapjog védelme kiterjed-e az esetre, hanem az, hogy ha a hivatkozott alapjog védelmi körébe

⁷ 65/1992. (XII. 17.) AB határozat (ABH 1992, 289, 291.).

⁸ Dieter C. Umbach – Thomas Clemens – Franz-Wilhelm Dollinger: *Bundesverfassungsgerichtsgesetz: Mitarbeiterkommentar und Handbuch*. C.F. Müller, 2005, 1128. o.

⁹ 198/D/2008. AB végzés (ABH 2009, 2961, 2963.).

¹⁰ 766/B/1992. AB határozat (ABH, 1993, 599.), 1105/D/2001. AB határozat (ABH 2003, 1683.), 255/D/2003. AB határozat (ABH 2004, 1959.), 353/D/2003. AB határozat (ABH 2004, 1964.), 1094/D/2001. AB határozat (ABH 2005, 1033.), 463/D/2004. AB határozat (ABH 2005, 1251.).

¹¹ 676/D/2004. AB határozat (ABH 2007, 1652, 1656.).

esne (ami csak az anyagi elbírálás során derül ki), akkor elbíráható lenne-e az eset. Ennek során tehát nem az adott alapjog tartalmát kapjuk meg, hanem azt, hogy mi számít Alaptörvényben biztosított jognak.

A „jogsérelem bekövetkezte” fordulat megtévesztő lehet, hiszen már feltételezi, hogy a sérelem alkotmány-ellenes jogi aktus nyomán következett be. Fontos azonban kiemelni, hogy a befogadási eljárás során csak az állított jogsérelem bekövetkeztét vizsgálja az Alkotmánybíróság, azaz ebben a szakaszban még nem végzi el az anyagi vizsgálatot. A befogadás során tehát elsősorban azt kell bizonyítania a panaszosnak, hogy az általa állított jogsérelem már és még fennáll.

(c) az indítvány tárgya

E ponton el kell határolnunk az egyedi és a normatív aktusokat egymástól, hiszen eltérő következmények merülhetnek fel a két esetkörben.

Egy lehetséges megközelítés szerint a normatív és egyedi aktusok közötti elválasztás alapja, hogy mennyire konkrét a címzetti kör megjelölése. Ez a megközelítés azonban legalább annyira félrevezető, mint a jogalkalmazás és jogalkotás közötti különbségtétel. Valójában ugyanis minden jogalkotás egyben jogalkalmazás is, és fordítva. Mindkét esetben egy magasabb szintű norma konkretizálása történik jogértelmezéssel, melynek során egy alacsonyabb szintű norma keletkezik.¹² Ez a megközelítés tehát csak az általános-egyedi norma viszonyt tudja leírni a normatív és egyedi aktus közötti különbséget nem.

Az elfogadottabb elválasztás azon alapul, hogy a jogi rendelkezés címzetti köre nyitott, vagy zárt.¹³ Míg a normatív rendelkezések mindig nyitott címzetti körűek, azaz létszakaszukban folyamatosan módosul a címzetti kör, addig az egyedi aktusok címzetti köre zárt, egy adott időpontban meghatározott.

Itt meg kell jegyezni, hogy a különbségtétellel valójában nem a jogi aktusokat választjuk ketté, hanem a jogi rendelkezéseket. A jogi rendelkezések építik ugyanis fel a jogi aktusokat, így az is előfordulhat, hogy egy normatív aktuson belül vegyesen találunk egyedi és normatív jogi rendelkezéseket.

Azt hogy hol húzódik a határ normatív és egyedi aktus között az alkotmányi eljárásjog szempontjából, valójában a jogalkotó és az Alkotmánybíróság dönti el a felülvizsgálat tárgyának meghatározásával. Eszerint normatívnak minősülnek a jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó eszközök, jogegységi határozatok,¹⁴ egyedi aktusoknak pedig –habár minden jogalkalmazói döntésnek ide kellene tartoznia– jelenleg csak a bírói döntéseket tekinti a szabályozás.

¹² A jogalkotás és jogalkalmazás ellentétének viszonylagosságához lásd: Hans Kelsen: *Tiszta Jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 46. o.

¹³ Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Dialóg Campus, Pécs, 2007. 31. o.

¹⁴ Abtv. 37. § (2) bekezdése.

A különbségtétel azért fontos, mert a jogszabályoknak több lehetséges értelmük lehet. Ha a jogalkalmazó a jogszabály alkotmányellenes értelmét ismeri fel, akkor felmerül a kérdés, vajon lehet-e alkotmányos egy jogszabály, ha annak lehetséges alkotmányellenes értelmezése? Ha a hatályos jog kíméletével akarunk eljárni, akkor a válasz egyértelműen igen. A megsemmisítés során mindig a legkonkrétabb szintet kell megragadni, ha ugyanis az adott ügyben alkalmazott alkotmányellenes értelmezés mellett lehetséges az Alaptörvénynek megfelelő értelmezés, akkor az egyedi aktus megsemmisítésével kiküszöbölhető lesz a jogsérelem, alkotmányos követelmény megállapításával¹⁵ pedig elkerülhető lesz a további alapjogsértés. Magát a normatív aktust tehát csak legvégső esetben kell megsemmisíteni. Az ezzel ellentétes álláspont –miszerint nem lehet alkotmányos egy jogszabály, ha annak lehetséges alkotmányellenes értelmezése– akár az olyan kiforrott jogágak szétzúzásához is vezethetne, mint a polgári jog, különösen ha figyelembe vesszük az alapjogok térnyerését a magánjogi viszonyokban.

A jogrendszer kíméletének elvéből is következően minden egyedi aktusnak, pontosabban a bennük rejlő jogértelmezésnek támadhatónak kell lennie. Ez a jelenlegi szabályozásban nem valósul meg maradéktalanul, a jogalkotó ugyanis csak a bíróságok jogértelmezésének támadhatóságát tette lehetővé,¹⁶ az alatta lévő szerveket (hatóságok) közvetlenül nem. A gyakorlatban azonban kivételesen előfordulhat olyan eset, hogy születik egy egyedi aktus és az nem támadható bírói úton. Ezekben az esetekben csak és kizárólag az alapul fekvő jogszabály lesz támadható, holott a kívánatos cél akár már az egyedi aktus megsemmisítésével elérhető lenne.

Ahogy láttuk, a tényleges cselekmények során alkalmazott értelmezés a jogi aktus hiánya miatt nem volt vitatható, ebben az esetben azonban nem arról van szó, hogy nem születik jogi aktus. A bírói aktusoktól különböző egyedi aktusok (bírói úton nem támadható hatósági döntések, közjogi szervezetszabályozó eszköznek nem minősülő más jogi eszközök) értelmezése jelen esetben a szabályozás következetlensége miatt nem lesz támadható közvetlenül.

A jogorvoslatok kimerítésének követelményéből fakadóan nem lehet bármilyen szintű aktust megtámadni, csak a sorban utolsót, mely a lehetséges jogorvoslatokat kimerítve született. Ez lehetőséget biztosít arra, hogy a jogséremlmek orvoslására még a bírósági eljárásban sor kerülhessen.

Ezek voltak az alkotmányi eljárásjog keretében vizsgálandó kérdések főbb csomópontjai. Emellett azonban olyan egyéb feltételeknek is kell megfelelnie az indítványozónak, melyek egyik kategóriába sem sorolhatók. Ilyen például a határozott kérelem követelménye, vagy a határidő-számítás szabályai. E részletszabályok funkciója egyaránt az, hogy bizonyos kritériumok mentén megsűrjék az indítványokat. Ezek a kritériumok valamely eljárásban (pl. absztrakt normakontroll) néhány rendelkezésre korlátozódnak,

¹⁵ Abtv. 46. § (3) bekezdése; lásd korábban: 38/1993. (VI. 11.) AB határozat (ABH 1993, 256, 261.).

¹⁶ Abtv. 1. §, 26. § (1) bekezdése, illetve ezek értelmezésére lásd: Szalbot Balázs: *Az alkotmányjogi panasz legújabb kérdései – a közvetlen panasz.* <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2013-2-20.pdf> (Letöltve: 2014.12.19.).

némely esetekben viszont bonyolult és részletekbe menő szabályozással találkozunk (pl. alkotmányjogi panaszok).

III. Végezetül az alkotmányi eljárásjoghoz tartozónak kell tekintenünk az indítványok jogkövetkezményeit is. Ennek oka, hogy sokkal szorosabb a kapcsolata az eljárási kérdésekkel, mint az anyagiakkal, hiszen többnyire már az indítvány tárgya determinálja, de legalábbis keretek közé szorítja az alkalmazható jogkövetkezményeket. A normatív és egyedi aktusok pontos meghatározása tehát már csak azért is fontos, mert a jogkövetkezmények is ehhez fognak igazodni az alkotmányellenesség esetleges megállapításakor, ami pedig nemcsak az egyes eljárástípusok objektív, illetve szubjektív jogvédő karakterét fogja meghatározni, hanem eldönti például azt is, hogy perújításnak, vagy felülvizsgálatnak kell-e következnie.

Ezzel megkaptuk az alkotmányi eljárásjog teljes definícióját, mely a következőben foglalható össze röviden: közhatalmi aktusok alkotmánnyal való összemérését megelőző, ahhoz vezető előkérdések eldöntése, illetve jogkövetkezmények meghatározása.

Cikkem az alkotmányi eljárásjog főbb vonalainak meghatározására tett kísérletet. Számptalan kérdés vár még azonban tisztázásra, elég ha csak az alkotmányjogi panaszokra gondolunk: alapítható-e a nemzetközi jog megsértésére alkotmányjogi panasz; anyagi, vagy eljárásjogi határidő-számítás alkalmazandó a panasz benyújtására; jogerős döntéssel a kezünkben miért nem kell már választanunk felülvizsgálat és alkotmányjogi panasz között; tágítható-e a jogállamiság körében hivatkozható jogok 'listája' alkotmányjogi panasz eljárásban; mely állami szervek jogosultak alkotmányjogi panaszt benyújtani; elképzelhető-e választottbírósi eljárásban alkotmányjogi panasz; perújítási vagy felülvizsgálati okként szerepeljen-e az új Pp.-ben az alkotmányjogi panasz alapján megsemmisített jogszabály? Ez csak néhány a megannyi kérdés közül, melyekre egyaránt az alkotmányi eljárásjog területén kell keresnünk a válaszokat.

Szalbot Balázs: Jogállamiság mint Alaptörvényben biztosított jog

Az Alkotmánybíróság különböző hatáskörei eltérő mozgásteret engednek a testületnek. Amíg előzetes, illetve utólagos normakontrollnál szinte bármely alkotmányos rendelkezés megsértésére hivatkozhat az indítványozó, addig az alkotmányjogi panasz eljárásban hivatkozható jogok számba vétele ennél jóval nehezebb feladat. Jelen írásomban elsősorban azt vizsgálom, mennyiben alapítható alkotmányjogi panasz a jogforrási hierarchia, a nemzetközi jognak való megfelelés, illetve a jogállamiság mint Alaptörvényben biztosított jogok sérelmére.

Jelen cikk az alkotmányi eljárásjog egyetlen elemét, az indítvány tartalmának kérdését vizsgálja. Korábbi alkotmányi eljárásjogról szóló cikkemben kifejtettem,¹ hogy a befogadási eljárás e szakaszában nem az a kérdés, hogy az adott alapjog védelme kiterjed-e az esetre, hanem az, hogy ha a hivatkozott alapjog védelmi körébe esne (ami csak az anyagi elbírálás során derül ki), akkor elbírálnak-e az eset. Ennek során tehát nem az adott alapjog tartalmát kapjuk meg, hanem azt, hogy mi számít Alaptörvényben biztosított jognak, azaz a természetes és jogi személyek által potenciálisan hivatkozható jogok listáját. Jelen cikk nem terjed ki olyan, ugyancsak tartalmi (de nem érdemi) kérdésekre, minthogy a panaszos által állított jogsérelem már és még fennáll-e, hanem inkább a hivatkozható jogok pontosabb meghatározhatóságát szeretné elérni. Terjedelmi okokból nem térhetek ki minden alaptörvényi rendelkezésre sem, illetve önálló cikket igényelne az Alaptörvényben nevesített személyek, valamint állami szervek Alaptörvényben biztosított jogának vizsgálata is.

I. Az Alaptörvényben biztosított jog fogalma

Alaptörvényben biztosított jogok alatt az Alaptörvény azon rendelkezéseit értjük, melyekre alkotmányjogi panasz eljárásban hivatkozni lehet. Mivel sem az Alkotmány nem tartalmazott, sem az Alaptörvényben nem található a német, illetve spanyol alkotmányokhoz hasonló taxatív felsorolása az alkotmányjogi panasz eljárásban hivatkozható jogoknak,² nem egyértelmű, hogy lehet-e hivatkozni az alapjogi katalógusban foglalt rendelkezéseken túl az Alkotmány egyéb rendelkezéseinek sérelmére is, és ha igen, melyekre.

Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: régi Abtv.) indokolása szerint az Alkotmányban biztosított jog nem lehet egyenlő pusztán alapjogsérelemmel, annál szélesebb értelme van. A szöveg első értelmezését a 65/1992. (XII. 17.) AB határozat adta. Ez a következőképp határozza meg az alkotmányjogi

¹ Szalbot Balázs: *Új jogág születőben? Az alkotmányi eljárásjog szükségszerűségéről és alapvonalairól.* <http://www.arsboni.hu/uj-jogag-szuletoeben-az-alkotmanyi-eljarasjog-szuksegszerusegerol-es-alapvonalairol.html> (Letöltve: 2015. 03. 05.).

² Bragyova András: *Az alkotmányjogi panasz fogalma.* In: Dezső Márta – Kukorelli István (szerk.): Ünnepi kötet Sári János egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008. 71. o.

panasz, illetve az Alkotmányban biztosított jog sérelmét: „*az alkotmányjogi panasz az Alkotmányban szabályozott alapvető jogok védelmének eszköze, amely alapvető jogok rendeltetése az, hogy az államhatalommal szemben alkotmányos garanciákat teremtsenek az állampolgár, az egyén vagy egy közösség jogainak védelmére, cselekvési autonómiájának biztosítására.*” Ez a definíció a testület jelenlegi gyakorlatában is megjelenik.³

Azt, hogy milyen jogokat kell Alaptörvényben biztosított jog alatt érteni, az Alkotmánybíróság gyakorlata alakítja ki, ahhoz tehát, hogy eljussunk az Alaptörvényben biztosított jog mai fogalmához, meg kell vizsgálnunk az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatát is.

A korábbi alkotmánybírósági gyakorlat értékelésekor két körülményt is szem előtt kell tartanunk. Az első, hogy magának az Alkotmánynak a szövege is – ugyan témánk szempontjából kis mértékben, de – megváltozott. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ez a változás az Alaptörvényben biztosított jog tartalmán változtathat, azon azonban nem, hogy a testület az Alkotmány mely rendelkezéseinek sérelme esetén járhat el. E cikk tárgyát nem az képezi ugyanis, hogy mennyiben változott az egyes alaptörvényi rendelkezések tartalma, hanem az, hogy mely alaptörvényi rendelkezésekre hivatkozhat egyáltalán a panaszos. Az egyes jogok hatókörének bővülése, illetve szűkülése a testület előtti érdemi elbírálásnál játszik majd szerepet, a befogadási eljárásban nem. Ugyanígy nem vizsgálom az egyes alkotmányos jogok eltérő védelmi szintjét sem.

A másik körülmény, amit az Alkotmányban biztosított jog kategóriájának elemzésekor fontos megemlíteni, hogy a korábbi alkotmányjogi panasztípus nem ölelte fel a jelenlegi Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 27. §-át, illetve a 26. § (2) bekezdésében foglalt bizonyos eseteket sem. Az Alkotmánybíróság ugyanis a bírói jogértelmezés Alkotmánnyal való összhangját nem vizsgálhatta, az egyedi jogi aktus közbejötté nélkül felmerült alkotmányellenességeket pedig nem alkotmányjogi panasz, hanem *actio popularis* keretében vizsgálta. Az Alkotmány, illetve a régi Abtv. alapján működő testület gyakorlatának értékelésekor tehát figyelembe kell venni mind a valódi alkotmányjogi panasz bevezetését, mind a bárki által kezdeményezhető utólagos normakontroll megszüntetését. Ennek lesz gyakorlati következménye, hogy a korábban egységesen kezelt fogalom elválik a különböző panasztípusoknál. A 3033/2013. (II. 12.) AB végzés kimondta ugyanis, hogy a visszaható hatályú jogalkotás és a felkészülési idő hiánya a jogalkotás számára fogalmaz meg alkotmányos követelményeket, ezért a bírói döntés megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panasz (Abtv. 27. §) esetében ezek sérelme elvi szinten sem merülhet fel. Az Abtv. 27. §-ára alapított panaszok esetében ugyanis az Alkotmánybíróság nem az ügyben folytatott bírósági eljárásban alkalmazott jogszabály alaptörvény-ellenességét vizsgálja.

Az alaptörvényi rendelkezéseket címzetti kör szempontjából alapvetően két csoportra oszthatjuk: (i) a hatalom elosztásáról rendelkező normákra és az (ii) állam-egyén viszonyát meghatározókra. Egyértelműen az előbbi csoportba tartoznak az államszervezeti rendelkezések (Az Állam), utóbbiba pedig az alapjogi katalógus

³ 3033/2013. (II. 12.) AB végzés, 7. pont.

(Szabadság és Felelősség). Míg az államszervezeti rendelkezések a hatalommegosztásról, az alapvető intézmények kijelöléséről, hatalmi struktúrák kialakításáról szólnak, addig az alapjogi katalógusban foglalt rendelkezések az állami cselekvés határait jelölik ki. A normák alaptörvénybeli elhelyezkedése azonban nem kizárólagos támpont, sokkal inkább az egyes rendelkezések tartalma számít. Mind Az Állam, mind a Szabadság és Felelősség címek számos vitás cikket tartalmaznak, mégis az Alapvetés megítélése okozza a legnagyobb fejtörést, hiszen rendelkezései között mindkét kategóriára találunk példát.

A következőkben először a jogforrási hierarchia, a nemzetközi jognak való megfelelés, majd pedig a jogállamiságból levezetett egyes jogok megítélését vizsgálom.

II. A jogforrási hierarchia sérelme mint Alaptörvényben biztosított jog?

2012 előtt több panaszos hivatkozott az Alkotmány 37. § (3) bekezdésére, miszerint a Kormány tagjai törvényben vagy kormányrendeletben kapott felhatalmazás alapján feladatkörükben eljárva rendeletet adnak ki, amelyek törvénnyel és kormányrendelettel nem lehetnek ellentétesek. A testület nemcsak hogy érdemben vizsgálta⁴ a miniszteri rendeletek magasabb szintű jogszabályba ütközésének sérelmére hivatkozó indítványokat, hanem némely esetben megsemmisítést,⁵ illetve egyedi alkalmazási tilalmat is elrendelt.⁶

Több indítványozó alapította panaszát az Alkotmány 35. § (2) bekezdésére is, miszerint a Kormány rendelete és határozata törvénnyel nem lehet ellentétes. Ezekkel a panaszokkal ugyancsak érdemben foglalkozott⁷ a testület.

Gyökeres változást az 1140/D/2006. AB végzés hozott, mely kimondta, hogy nem tekinthetők Alkotmányban biztosított jognak az egyes jogforrások kiadását rendező hatásköri szabályok, illetve a jogforrási hierarchiát szabályozó alkotmányos rendelkezések sem. Ezek alapján konkrét alapjogsérelem nem állapítható meg. A 2012 utáni gyakorlat lényegében nem változtatott ezen.⁸ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy érdemi vizsgálat nélkül visszautasítja a testület azokat az indítványokat, amelyek pusztán a sérelmezett jogszabály magasabb jogszabályba ütközését állítják, az Alaptörvény más rendelkezésének sérelme nélkül.

Nem Alaptörvényben biztosított jog, hanem hatáskör hiánya miatt került sor bizonyos esetekben önkormányzati rendeletek ellen benyújtott panaszok visszautasítására.⁹ A Kúria és az Alkotmánybíróság közötti hatáskörmegosztás miatt sajátos gyakorlat alakult ki¹⁰ ugyanis az Alaptörvény 32. cikk (3) bekezdésére, mely szerint önkormányzati

⁴ 27/D/1992. AB határozat.

⁵ 43/1998. (X. 9.) AB határozat.

⁶ 22/2007. (IV. 5.) AB határozat.

⁷ 328/D/1998. AB határozat.

⁸ 3114/2013. (VI. 4.) AB határozat, 29. pont.

⁹ 3102/2013. (V. 10.) AB végzés.

¹⁰ Rokob Balázs: *Az Önkormányzati Tanács működésének tapasztalatai.* http://www.arsboni.hu/onkormanyzati_tanacs.html (Letöltve: 2015. 03. 05.).

rendelet más jogszabállyal nem lehet ellentétes. Az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdés c) pontja értelmében a bíróság (Kúria Önkormányzati Tanácsa) dönt az önkormányzati rendelet más jogszabályba ütközéséről és megsemmisítéséről. Az Alkotmánybíróság tehát csak akkor vizsgálhat önkormányzati rendeleteket, ha a vizsgálat tárgya más jogszabályba ütközés vizsgálata nélkül, kizárólag az Alaptörvénnyel való összhang megállapítása. Amennyiben az Alkotmánybírósághoz benyújtott panaszindítványok nem csak Alaptörvénybe, hanem más jogszabályba ütközést is állítottak, a testület hatáskör hiányára hivatkozva visszautasításról rendelkezett.

III. Nemzetközi jogba ütközés sérelme mint Alaptörvényben biztosított jog?

Nehezen besorolható az Alapvetés Q) cikkének (2) és (3) bekezdése, mely szerint Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, illetve elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A testület megállapította, hogy a felhívott rendelkezések nem Alaptörvényben biztosított jogok,¹¹ alkotmányjogi panasz ezért nem alapítható rájuk. Fontos megemlíteni, hogy némely esetben a testület nem azért utasította vissza a panaszokat, mert azok nem Alaptörvényben biztosított jogra hivatkoztak, hanem mert a panaszosnak nem volt indítványozási joga.¹² A nemzetközi szerződésbe ütközés megállapítása ugyanis az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés f) pontjában foglalt eltérő hatáskör, melynek kezdeményezésére az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kormány, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész, az alapvető jogok biztosa, valamint az egyedi ügyben eljáró bíró jogosult. Az Alkotmánybíróság következetlen abban a tekintetben, hogy mire hivatkozással utasítja vissza a Q) cikk (2) és (3) bekezdésre hivatkozó indítványokat. Mindkét hivatkozás adekvát lehet ugyanis, azonban két különböző esetben.

A nemzetközi joganyag magyar joggá válása során két esetkört különíthetünk el. Egyrészt a „*nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak*” (ideértve a nemzetközi szokásjogot és az általános jogelveket), másrészt a nemzetközi szerződések belső joggá válását. Míg az előbbi egy generális, az utóbbi speciális transzformáció révén válik a magyar jogrendszer részévé. Az Abtv. 32. §-a mindössze a nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatára tartalmaz rendelkezéseket, ezen indítványozói körbe – mint láthattuk – a magánszemély nem tartozik bele. Nemzetközi szerződésbe ütközésre hivatkozó alkotmányjogi panaszok visszautasításánál tehát helyesebb indítványozási jog hiányára hivatkozni. Ez persze nem jelenti azt, hogy a testület ne folytathatna le ex officio nemzetközi szerződésbe ütközésre irányuló eljárást.

Nem tartalmaz azonban az Abtv. rendelkezéseket arra vonatkozóan, ha az indítványozó a „*nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak*”, azaz a nemzetközi szokásjog és az általános jogelvek sérelmét adja elő. Ennek megfelelően az indítványozási jog hiányára nem alapítható a visszautasítás, ilyenkor tehát azt kell mérlegelni, hogy a nemzetközi

¹¹ 3377/2012. (XII. 15.) AB végzés.

¹² 3353/2012. (XII. 5.) AB határozat.

szokásjogba és az általános jogelvekbe ütközésre hivatkozás Alaptörvényben biztosított jognak minősül-e.

IV. Alaptörvényben biztosított jog-e a jogállamiság?

Ennek a kérdésnek a megválaszolása korántsem könnyű feladat, hiszen mindeközéig maga az Alkotmánybíróság sem alakított ki egységes álláspontot a kérdésben. Jogállamiság kapcsán az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének gyakorlata három periódusra osztható: a 2007 előtti, a 2007 utánra, valamint a 3062/2012. (VII. 26.) AB határozatot követőre.

A következőkben a jogállamiságból levezetett egyes jogokat elemezve igyekszem meghatározni, melyik periódusban mely jogok minősültek Alaptörvényben biztosított jognak.

a) A normavilágosság sérelme

Az Alkotmánybíróság már a 9/1992. (I. 30.) AB határozatában megállapította, hogy: *„A jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára.”* A 11/1992. (III. 5.) AB határozatban az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy *„[a] jogbiztonság megköveteli a jogszabályok olyan világos és egyértelmű fogalmazását, hogy mindenki, akit érint, tisztában lehessen a jogi helyzettel, ahhoz igazíthassa döntését és magatartását, s számolni tudjon a jogkövetkezményekkel. Ideértendő az is, hogy ki lehessen számítani a jogszabály szerint eljáró más jogalanyok és állami szervek magatartását.”*

Az Alkotmánybíróság több ügyben is érdemben foglalkozott a normavilágosság sérelmére alapított alkotmányjogi panaszokkal.

A 766/B/1992. AB határozat alapjául szolgáló ügyben indítványozó véleménye szerint a sérelmezett bírósági ítéletek meghozatalára azért kerülhetett sor, mert a polgármesteri tisztség ellátásának egyes kérdéseiről szóló 1990. évi LXVII. törvény 12. §-a - ütközve az Alkotmány 2. § (1) bekezdésével - alkotmánysértő, mivel nem felel meg az alkotmányosság azon követelményeinek, hogy a jogszabályok világosak és egyértelmű megfogalmazásúak legyenek. A testület nem állapította meg az Alkotmányban biztosított jog hiányát, hanem érdemi vizsgálat után kimondta, a törvény 12. §-ának szövege nyelvtanilag is, logikailag is világos, nem sérti tehát az Alkotmány jogállamiságot deklaráló 2. § (1) bekezdését. Hasonlóan döntött a testület az 1105/D/2001. AB határozatban, a 255/D/2003. AB határozatban, a 353/D/2003. AB határozatban, az 1094/D/2001. AB határozatban és a 463/D/2004. AB határozatban.

Az Alkotmánybíróság tehát minden ügyben megállapította, hogy az adott alkotmányjogi panasz megfelel a régi Abtv. 48. §-ában foglaltaknak, ezért azt érdemben bírálta el. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy a testület kivétel nélkül minden alkotmányjogi panaszt

elutasított, továbbá minden normavilágosságra alapított esetben hangsúlyozta azon töretlen álláspontját,¹³ miszerint a jogszabály-értelmezési kérdéseket általában jogalkalmazói értelmezéssel vagy jogalkotási úton kell feloldani, az Alkotmánybíróságnak sem jogalkotási, sem önálló jogszabály-értelmezési eljárásra hatásköre nincs.

b) A visszaható hatályú jogalkotás tilalma és a kellő felkészülési idő sérelme

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése értelmében a Magyarország független, demokratikus jogállam. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogbiztonság szorosan a jogállamiság alkotmányos követelményéhez kapcsolódik, a jogállam nélkülözhetetlen eleme. A jogbiztonság követelménye az Alkotmánybíróság értelmezésében¹⁴ a jogalkotó kötelezettségévé teszi azt, hogy a jogszabályok az előbb leírtak szerint világosak, egyértelműek, valamint működésüket tekintve kiszámíthatóak, előreláthatóak legyenek. A kiszámíthatóság és az előreláthatóság követelményéből vezette le¹⁵ az Alkotmánybíróság a visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalmának alkotmányos elvét. A testület minden esetben érdemben foglalkozott¹⁶ az indítványokkal (néhány esetben megsemmisítést is elrendelt),¹⁷ azaz Alaptörvényben biztosított jognak tekintette a visszaható hatályú jogalkotás tilalmát. Ugyanígy a jogállam-klauszulából vezette le¹⁸ a testület a kellő felkészülési idő követelményét, melyet szintén Alaptörvényben biztosított jognak tekintett.¹⁹

c) A fordulópont, avagy hová tűnt a normavilágosság?

Az első periódusban számos olyan indítványt is érdemben vizsgált a testület, amely más alapjoggal, vagy anélkül, de a jogállamiság, illetve a jogbiztonság sérelmére hivatkozott, annak konkrét megjelölése nélkül. Fordulópontot a jogállami klauszúra hivatkozás kérdésében a 2007. június 11-én kihirdetett 676/D/2004. AB határozat jelenti, mely azért utasította vissza a panasz érdemi vizsgálatát, mert az indítványozó pusztán az Alkotmány 2. § (1) bekezdésének sérelmét állította és „*nem jelölte meg, hogy a támadott rendelkezés konkrétan mely alapvető jog sérelmét eredményezi.*”

Ugyancsak e feltételek hiánya miatt utasította vissza az alkotmányjogi panaszt az 1140/D/2006. AB határozat. A hivatkozott határozatban kifejtette a testület, hogy az alkotmányjogi panasz konkrét ügyre kell vonatkoznia, melyben az indítványozónak egyedileg meghatározható, konkrét jogsérelme áll fenn. Ennek az egyedileg meghatározható, konkrét jogsérelmenek az Alkotmányban foglalt alapjog sérelmében kell tetet öltenie. Az indítványozók a határozat alapjául szolgáló ügyben nem hivatkoztak az Alkotmányban foglalt valamely alapjoguk megsértésére, az alkotmányjogi panaszról kizárólag a jogbiztonság absztrakt követelményének sérelme volt kimutatható. Az Alkotmánybíróság azonban – korábbi gyakorlatával szembe menve – kimondta, hogy a

¹³ 35/1991. (VI. 20.) AB határozat.

¹⁴ 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

¹⁵ 34/1991. (VI. 15.) AB határozat.

¹⁶ 724/B/1994. AB határozat.

¹⁷ 64/2002. (XII. 3.) AB határozat.

¹⁸ 34/1991. (VI. 15.) AB határozat.

¹⁹ 141/B/2003. AB határozat.

jogállamiság részét képező jogbiztonság követelménye önmagában nem minősülhet az állampolgár Alkotmányban biztosított jogának.

A 1140/D/2006. AB határozat két esetet emelt ki, melyben lehetséges a jogállamiságra hivatkozás: a visszaható hatály tilalma és a kellő felkészülési idő hiánya alapozhatja meg az Alkotmányban biztosított jog sérelmét. A helyzet ezzel látszólag egyértelmű, a problémát mégis az jelentette, hogy a 676/D/2004. AB határozat meghozatalát követően a 676/D/2004. AB határozat, és a 65/1992. (XII. 17.) AB határozat által képviselt irányvonalra is találunk példát az Alkotmánybíróság esetjogában, vagyis a testület olykor visszautasította,²⁰ olykor pedig érdemben bírálta el²¹ a jogállamiság sérelmére hivatkozó alkotmányjogi panaszokat.

2012 első félévében több végzés is egyértelműen elutasította²² az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiságra hivatkozást. Ennek megfelelően több olyan panaszt utasított vissza a testület, amelyek a jogbiztonság követelményének sérelmét önmagában és nem valamely, az Alaptörvényben biztosított joggal összefüggésben kérték megállapítani. A jogbiztonság sérelmét általánosságban állító, és nem a két kivételes esetre hivatkozó indítványok a testület szerint alkotmányos alapjog sérelmét önmagában nem alapozzák meg, ezért ezeket a panaszokat Alaptörvényben biztosított jog sérelmének hiányában vissza kell utasítani.

A helyzetre egyelőre végsőnek látszó megoldást a 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat, illetve az azóta többször hivatkozott 3268/2012. (X. 4.) AB végzés hozott. Az Alkotmánybíróság ezekben a döntésekben az 1140/D/2006. AB határozatra hivatkozik, és a gyakorlat egy részét figyelmen kívül hagyva kimondja, hogy a testület „*a jogbiztonság követelményének sérelmére való hivatkozást alapvetően két esetben, a visszaható hatályú jogalkotásra és a felkészülési idő hiányára alapított indítványok esetén vizsgálta*”, ezért a gyakorlattól nem kíván eltérni. A kellő felkészülési idő sérelmére, illetve a visszaható hatályú jogalkotás tilalmára hivatkozó panaszokat tehát továbbra is érdemben vizsgálja a testület.

A 3268/2012. (X. 4.) AB végzés tehát – érdemi indokolás nélkül – végleg szakított a 676/D/2004. AB határozat után már csak nyomokban fellelhető gyakorlattal, amely a jogállamiság egyéb elemeinek (például normavilágosság) sérelmét is Alkotmányban biztosított jog sérelmének tekinti.

Több panaszos azért hivatkozott a jogbiztonság sérelmére indítványában, mert rá nézve jogszabálysértés miatt kedvezőtlen bírói döntés született.²³ „*A bírói döntés elleni alkotmányjogi panasz azonban nem tekinthető a bírósági szervezeten belül jogorvoslással (már) nem támadható bírói határozatok által okozott valamennyi jogsérelem orvoslása eszközének*” – szól a 3268/2012. (X. 4.) AB végzés indokolása. Az Alkotmánybíróság ugyanis – mint az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve – a bírói döntések

²⁰ 23/D/2007. AB határozat.

²¹ 45/2007. (VI. 27.) AB határozat.

²² 3033/2012. (VI. 21.) AB végzés.

²³ 3241/2013. (XII. 21.) AB végzés.

alaptörvénnyel való összhangját vizsgálja, azaz a bírói döntéseknek kizárólag az alkotmányossági szempontú vizsgálata tartozik a hatáskörébe. „Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszon keresztül is az Alaptörvényt, az abban biztosított jogokat védi. Önmagukban azonban a rendes bíróságok által elkövetett vélt vagy valós jogszabálysértések nem adhatnak alapot alkotmányjogi panasznak. Egyébként az Alkotmánybíróság burkoltan negyedfokú bírósággá válna.” – folytatja az idézett határozat.

Szintén a jogállamiság követelményének sérelmét jelölték meg azok az indítványozók, akik a jogszabálytervezetek társadalmi vitájának elmaradására,²⁴ vagy a jogszabály elfogadását megelőző hatásvizsgálat hiányára²⁵ alapították panaszukat. Ezeket a panaszokat sem vizsgálta érdemben a testület.

d) Tágítható-e a jogállamiság körében hivatkozható jogok listája?

Végezetül a jogállamiságra hivatkozás egy fontos anomáliájára szeretném felhívni figyelmet.

Az Alkotmánybíróság mindig külön vizsgálta, hogy a jogállamiság érint-e valamilyen Alkotmányban/Alaptörvényben biztosított jogot is. A kezdeti vegyes gyakorlat után egyértelműnek tűnik, hogy a kellő felkészülési idő követelménye, illetve a visszaható hatályú jogalkotás tilalma például ilyen jog. Az 1140/D/2006. AB határozatban sem taxatívként, hanem példálózó jelleggel jelennek meg a jogállamiságból levezethető Alkotmányban biztosított jogok. Fontos változás, hogy a 3268/2012. (X. 4.) AB végzést követően egyre inkább kezd taxatívva válni a jogállamiságból levezethető jogok 'listája' a gyakorlatban, ami súlyos következményekkel jár. A testület egyrészt a nevezett jogokon kívül minden más jogállamiságra hivatkozást indokolás nélkül elutasíthat, vagyis a továbbiakban nem köteles kibontani egyéb Alaptörvényben biztosított jogot a jogállamiságból. Másrészt, mivel ez a két kivételes esetkör a jogalkotás számára fogalmaz meg alkotmányos követelményeket,²⁶ az Abtv. 27. §-ára alapított alkotmányjogi panasz esetében ezek sérelme még elvi szinten sem merülhet fel, ezért e panasztípusban nem lehet alappal hivatkozni az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésére. Ugyanakkor van olyan végzés²⁷ is, amely – úgy gondolom, helyesen – úgy fogalmaz, hogy a jogállamiságon belül a visszaható hatályú jogalkotás, illetve a kellő felkészülési idő hiányára való hivatkozás kivételes eseteiben **is** (nem kizárólagosság tehát!) lehetőség van alkotmányjogi panasz kezdeményezésére. Ez utóbbi megfogalmazás figyelemmel lenne arra, hogy az Alaptörvényben biztosított jog fogalma egy nyitott norma, azaz jelentése nem határozható meg egyetlen alkotmánybírói döntéssel, és nem zárna ki annak a lehetőségét sem, hogy a testület a visszaható hatályú jogalkotáson, illetve a kellő felkészülési idő hiányán túl további jogokat vonhasson annak körébe.

V. Összegzés

²⁴ 3049/2013. (II. 28.) AB határozat.

²⁵ 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat.

²⁶ 3032/2013. (II. 12.) AB végzés, 5. pont.

²⁷ 3003/2014. (I. 31.) AB végzés.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az államszervezeti rendelkezések többnyire nem, az alapjogi katalógus rendelkezései pedig szinte mindig Alaptörvényben biztosított jogoknak minősülnek. Ugyanakkor számos alaptörvényi rendelkezés egyik kategóriába sem sorolható be egyértelműen. Amikor az Alkotmánybíróság az Alaptörvényben biztosított jog fogalmát értelmezi, akkor az egyes alaptörvényi rendelkezéseket sorolja be a két kategória valamelyikébe (esetleg mindkettőbe). Ennek során úgy vélem, két szempontra mindenképp figyelemmel kell lennie az Alkotmánybíróságnak:

Először is fontos, hogy a testület koherens gyakorlatot alakítson ki, azaz a hivatkozható alapjogok köre semmiképpen se szűküljön a korábban megállapítottakhoz képest. A jogállamiság bizonyos elemei kapcsán a testület nem követte ezt az elvet. Láthattuk, hogy korábban hivatkozható volt a normavilágosság mint Alaptörvényben biztosított jog. Habár nem volt példa arra, hogy a testület erre hivatkozással semmisített volna meg jogszabályt alkotmányjogi panasz eljárásban, azt azért rögzítenünk kell, hogy a normavilágosság idővel kiszorult az Alaptörvényben biztosított jogok köréből. Ellenben a magasabb szintű jogszabályba ütközés sérelmére hivatkozó indítványokat nemcsak hogy befogadta a testület, hanem némely esetben még megsemmisítést, illetve egyedi alkalmazási tilalmat is elrendelt. A normahierarchia sérelme ma már nem Alaptörvényben biztosított jog.

Másodszor az Alaptörvényben biztosított jog fogalma nyitott kategória, annak tartalma sorozatos döntéseken keresztül alakul ki. Egyetlen döntésben tehát nem lehet megállapítani annak tartalmát, így azt sem, hogy egy adott cikk csak a meghatározott esetekben hivatkozható. Jó példa erre a testület jogállamiság kapcsán kialakított gyakorlata. 2012 után ugyanis a jogállamiság keretében hivatkozható kellő felkészülési idő, illetve a visszaható hatályú jogalkotás tilalma a korábbi példálózó jellegű felsorolásból kimerítővé kezd válni bizonyos döntésekben. Ez a téves gyakorlat olyan következményekkel is járhat, hogy a jogállamiság keretében korábban nem hivatkozott jogot – amely a fenti két kategóriába sem tartozik – ”a következetes” gyakorlatra hivatkozással mérlegelés nélkül utasíthatja el a testület, elzárva ezzel a lehetőséget további alapjogok kibontása elől.

Végezetül tisztázásra szorul a Q) cikk (2) és (3) bekezdések sérelmére hivatkozó panaszok visszautasítási oka is. Láthattuk, hogy a Q) cikk (2) és (3) bekezdésére alapított alkotmányjogi panaszokat kétféle indokolással is visszautasíthatja a testület, nem mindegy azonban, hogy mely esetekben melyikre hivatkozik. Míg a nemzetközi szerződésbe ütközésre hivatkozó alkotmányjogi panaszok visszautasításánál helyesebb indítványozási jog hiányára hivatkozni, addig a „nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak” megsértésére alapított panaszokat – amennyiben erre a megállapításra jut a testület – az Alaptörvényben biztosított jog hiányára hivatkozással lehet visszautasítani.

Simonyi Nelli Zita:
A hatékony szerződésszegés

A jog világában a szerződésszegésre, mint hatékony cselekedetre tekinteni elsősorban furcsának, sőt elképzelhetetlennek tűnik. Még a hatékony szerződésszegés elméletével foglalkozó joggazdaságtanban is ez az egyik legszélesebb körben kritizált elmélet. Mégis egy jogász számára is érdekes, sőt hasznos lehet az elmélettel és az azt építő kritikákkal foglalkozni, többek közt azért, mert rámutat azokra az ösztönzőkre és az ezek által kiváltott viselkedési formákra, melyeket érdemes figyelembe venni az egyes szerződések megkötésekor.

I. Az elmélet megalapozása

A hatékony szerződésszegés elméletét Robert Birmingham, amerikai közgazdász alapozta meg a *Breach of Contract, Damage Measures, and Economic Efficiency* (1970) című tanulmányában, azonban az mégis Richard Posner által vált világszerte ismertté, amikor is 1972-ben megjelent az *Economic Analysis of Law* című könyve. Posner, ahogyan azóta sokan mások is, az elmélet kiindulópontjaként Oliver Wendell Holmes, amerikai bíróra hivatkozott, aki amellet érvelt, hogy a szerződések opciók. Véleménye szerint, ha valaki szerződést köt, akár egy termékre, vagy akár egy szolgáltatásra, akkor nem tesz mást, mint megvásárol egy opciót arra, hogy vagy teljesít, vagy kártérítést fizet.¹ Mindaddig, amíg kifizetjük a kártérítést, senki sem hibáztathat minket amiatt, hogy nem teljesítettünk, még akkor sem, ha a szerződésszegésünk szándékos volt - például megjelent egy második vevő, aki többet kínált az adott áruért. Éspedig azért nem, mert amit ígértünk betartottuk, hiszen az ígéret az volt, hogy teljesítünk vagy nem teljesítés esetén kártérítést fizetünk. A szerződések teljesítésére vonatkozó kötelezettség tehát csak annyit jelent, hogy kártérítést kell fizetnünk, ha nem tartjuk be ezen a kötelezettségünket, semmi mást. Ugyanis, ha jól van beárazva a szerződésszegés, akkor bizonyos esetekben maga a jog kívánja meg, hogy az ígértező megszegje ígéretét. Ehhez természetesen az kell, hogy jog olyan jogorvoslati eszközt biztosítson a felek számára, amely arra ösztönzi őket, hogy csakis akkor szegjék meg a szerződést, ha az ténylegesen hatékony.²

II. A hatékonyság követelménye

Ahhoz, hogy az előbbi gondolatmenetet megérthessük érdemes meghatározni, hogy a szerződések teljesítése – megszegése körében mit is jelent a hatékonyság. A hatékonyság követelményét pedig a legegyszerűbben úgy lehetne megfogalmazni, hogy az ígéretet akkor kell teljesíteni, ha a teljesítés költségei alacsonyabbak az ígéretet kapó személy hasznánál. Ellenkező esetben az ígéret megszegése biztosítja a hatékonyságot.³

¹ Oliver Wendell Holmes: *The Path of Law*. *Harvard Law Review* 1897/10. 457. és 462. o.

² Richard A. Posner: *Economic Analysis of Law*. Aspen Publishers 1972. 56. o.

³ Robert Cooter – Thomas Ulen: *Jog és Közgazdaságtan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005. 217. o.

Az úgynevezett Kaldor-Hicks elv (Káldor Miklós és John Hicks) alapján is kimondható, hogy a szerződésszegést meg kell engedni abban az esetben, ha a szerződés teljesítésével a vesztes fél többet veszítene, mint amelyet a nyertes nyerne. Ugyanakkor ez még nem minden esetben biztosítja a hatékonyságot a szerződésszegés és teljesítés közötti választásnál, hiszen a magánhaszon, amit a szerződésszegésről döntő fél figyel, eltérhet a társadalmi haszontól. A választás tehát csakis akkor lesz hatékony, ha a szerződést akkor teljesítik, amikor az ígéret kedvezményezettje számára az adott jószág, amelyre vonatkozóan a szerződést kötötték, többet ér, mint amennyit az ígértevének. Ennek megfelelően pedig a szerződésszegés abban az esetben lesz hatékony, ha a szerződés tárgyát képező jószág előállítására az ígértevé számára nagyobb költséget jelent, mint amennyit az ígéret kedvezményezettjének ér.⁴

Ezen a ponton pedig vissza is térhetünk a hatékony szerződésszegés elméletéhez, amely pontosan ezt a problémát oldja fel, amikor rámutat arra, hogy a kártérítési formák közül melyik az, amely biztosítja ezt a hatékony választást vagy legalábbis ösztönöz rá. Ez az úgynevezett „perfect expectation damages” (az elmaradt hasznot tökéletesen megtérítő kártérítés), ami alapján az ígértevé kártérítési kötelezettsége pontosan megegyezik az ígéret kedvezményezettjének a teljesítésből fakadó hasznával. Tehát, ha a kártérítés nagysága tükrözi a szerződésszegés költségeit, akkor ez az ígértevé hatékony teljesítésre ösztönzi.

Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a ténylegesen alkalmazott jogorvoslat általában nem ilyen, vagyis eltér az ideálistól. A bíróságok, még ha az elmaradt haszon alapján is ítélik meg a kártérítést, az jellemzően nem tökéletes. Ennek az oka az, hogy a bíróságok nehezen jutnak pontos és megbízható információhoz jutni a felek érdekeit illetően, és éppen emiatt gyakran más jogorvoslati formákat vesznek igénybe. Amennyiben viszont a felek a szerződésben maguk kötik ki a szerződésszegés esetén járó jogorvoslatot, akkor nekik célszerű az elmaradt haszon tökéletes megtérítését választani, mivel ez arra ösztönzi az ígértevé, hogy hatékony mértékben kötelezze el magát a teljesítés mellett. A hatékony kötelezettségvállalás pedig azt eredményezi, hogy maximális lesz a szerződéssel elérhető többlet, amely a felek között elosztható. Egyébként maga az új Ptk. is helyesen, arra ösztönzi a szerződő feleket, hogy már magában a szerződésben előzetesen rögzítsék a várható kár jellegét és nagyságát, arra az esetre, ha valamelyik fél utóbb szerződésszegést követne el. Hiszen a jelenlegi szabályozás kimondja, hogy a károkozónak az elmaradt vagyoni előnyt is meg kell térítenie, de csak akkor és olyan mértékben, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy az adott kár, mint a szerződésszegés lehetséges következménye, a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.⁵

Azt, hogy mikor is hatékony egy kötelezettségvállalás érdemes röviden egy példával szemléltetni: tegyük fel, hogy *A* eladó és *B* vevő szerződést köt egymással, melyet egy adott határidőn belül kell teljesíteni. A szerződés értelmében *A* 12 egységért szállít *B*-nek

⁴ Szalai Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. L'Harmattan Kiadó, Széchenyi István Szakkollégium, 2013. 54-55. o.

⁵ *Szerződj jól az új Ptk. szerint – és a kár nem kár*. <http://blog.bisnode.hu/jog/szerzodj-jol-az-uj-ptk-szerint-es-kar-nem-kar/> (Letöltve: 2015.11.10.).

egy terméket, melynek előállítása 10 egységébe kerül. *B* a már megvásárolt terméket átalakítja, és az így kapott terméket 20 egységért továbbértékesíti. Számára az átalakítás költsége 6 egység. Tehát a tranzakció létrejötte összesen 4 egység hasznot fog eredményezni a felek számára, hiszen kettejük együttes költsége 16 egység, míg a termék értékesítéséből befolyt haszon 20 egység. Ez a 4 egység mind *A*-nak, mind *B*-nek 2-2 egység hasznot fog eredményezni ilyen kondíciók mellett. Amennyiben valamelyik fél erősebb alkupozícióban lett volna a szerződés megkötésekor, akkor ezen a többleten másképp osztoztak volna.

Például, ha a szerződésben megkötött eladási ár 11 egység, akkor az ügylet *A*-nak 1 egység, míg *B*-nek 3 egység hasznot eredményez, 13 egységnél pedig az elosztás fordított lesz. Amit tehát ebből világosan megállapíthatunk, hogy *A* mindaddig hajlandó lesz megkötni a szerződést, amíg az eladási ár nem kevesebb 10 egységnél, *B* pedig mindaddig, amíg a termék megvásárlása nem kerül többé 14 egységnél. Egyéb esetben - legalábbis a hatékonyság követelménye alapján – egyik félnek sem érdemes elköteleződni a szerződés mellett.

Habár a szerződés megkötésének a pillanatában úgy tűnik, ez volt a hatékony választás, elképzelhető, hogy a szerződés teljesítése előtt – lévén egy későbbi határidőről van szó – a körülmények megváltoznak.

III. Szerencsés és szerencsétlen események

A hatékony szerződésszegés elmélete szempontjából a körülmények megváltozásának, az erőforrások értékét megváltoztató eseményeknek 2 fajtáját célszerű megkülönböztetni; a szerencsés és szerencsétlen eseményt. Szerencsésnek nevezzük azokat az eseményeket, amelyek hatására a nemteljesítés nyereségesebbé válik a teljesítésnél. Például az eladónk, aki ígéretet tett az áru szállítására, ráatalál egy harmadik személyre, aki azt többre értékeli, így az ezzel a személlyel köthető szerződés nagyobb nyereséget ígér a már megkötöttnél. Ezzel szemben szerencsétlennek nevezzük azokat az eseményeket, amelyek megnövelik a teljesítés költségét. Ebben az esetben tehát az eladó előállítási költségei egy váratlan esemény folytán, (mint például egy sztrájk), megnőnek és ezáltal a szerződés teljesítése veszteségesse válik.⁶

Mivel a gyakorlatban nagy valószínűséggel a szerencsés esemény a gyakrabban előforduló forgatókönyv, ezért most ez kerül bemutatásra. Az előbbi példánál maradván tételezzük fel, hogy még a teljesítés előtt megjelenik egy harmadik fél *C*, aki az adott termékért 15 egységet hajlandó fizetni ugyanis számára az átalakítás költsége csak 3 egység. Emlékeztetőül *B* 12 egységet fizet *A*-nak teljesítés esetén, és az ő átalakítási költsége az értékesítés előtt 6 egység. A kapacitása az adott határidőn belül csak annak az egy terméknek az előállítására elegendő így nem tud mindkét félnek teljesíteni. Amennyiben a társadalmi jólét maximalizálása a cél, úgy a hatékony választás az lesz, ha *A* elszegi a szerződést *B*-vel és a harmadik félnek teljesít. Hiszen az *A* és *B* közötti ügylet

⁶ Cooter – Ulen: i.m. 276. o.

4 egység hasznot, míg az A és C közötti, 7 egység hasznot fog eredményezni (20 egység haszon az értékesítésből – A 10 egység költsége – C 3 egység költsége).

Ha A egy racionális személy, akinek a haszon maximalizálása a cél és nincs egyéb oka a szerződés teljesítésére vagy megszegésére, akkor az elmaradt haszon megtérítésével fenyegetett jogorvoslat pontosan ezt a választást fogja eredményezni. Ennél a jogorvoslatnál ugyanis a szerződés megszegése esetén A-nak ki kell fizetnie B számára azt a 2 egység hasznot, amely a szerződés teljesítése esetén került volna hozzá. Tehát ha A megszegi a szerződést és C-nek teljesít, akkor a haszna 5 egység lesz (15 egység eladási ár – 10 egység előállítási költség) amelyből 2 egységet B-nek kell kifizetnie, így a kártérítés után még mindig 3 egység haszon marad nála. Végeredményben tehát láthatjuk, hogy A jobban jár a szerződésszegéssel, hiszen ez 1 egységgel több hasznot eredményez a számára, mint a szerződés teljesítése (ahol 2 egység volt a haszna).

Abban az esetben viszont, ha C csak 13 egységet fizetne, akkor A-nak még mindig jobban megéri a szerződés teljesítése, hiába több ez a 13 egység a szerződésben szereplő 12 egységnél. Hiszen a kártérítés kifizetése után már csak 1 egység haszna lenne. Tehát csak akkor hatékony a szerződésszegés, ha C 14 egységnél többet kínál az adott termékért. Mindezekből megállapítható, hogy az elmaradt haszon megtérítésével fenyegetett jogorvoslat egy olyan ösztönzőt biztosít, amelynek hatására A csak akkor szegi meg a szerződést és teljesít C-nek, ha a C által kínált ár ténylegesen azt jelzi, hogy C többre értékeli A teljesítését, mint B.

Az elmaradt haszon tökéletes megtérítése tehát mind a szerencsés, mind a szerencsétlen esemény (annak ellenére, hogy itt ez most nem lett bizonyítva) bekövetkeztekor a megfelelő ösztönzőket fogja nyújtani a hatékony választáshoz. A többi kártérítési forma ezt nem tudja biztosítani, ugyanis azok az ideálisnál vagy kisebb, vagy nagyobb kártérítési összeg megfizetésére kötelezik a szerződésszegőt. Kisebb kártérítési összeg esetén egy racionális, csak a saját érdekeit néző fél olyankor is a szerződésszegést fogja választani, amikor az nem hatékony. Azok a kártérítési formák, amik viszont túlkompenzálják az ígéret kedvezményezettjét, olyankor is a szerződés teljesítésére ösztönzik a másik felet, amikor a szerződésszegés hatékonyabb lenne. Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az elmaradt hasznot megtérítő jogorvoslat, az egyetlen jogorvoslat, amely olyan ösztönzőt biztosít a fél számára, hogy az csak akkor teljesítse (vagy szegje meg) az adott szerződést, amikor a teljesítés (megszegés) maximalizálja a társadalmi jólétet.⁷ Ez az elméleti gondolatmenet képezi tehát a hatékony szerződésszegés alapját, amely viszont csak egy leegyszerűsített képet fest arról, hogy a valóságban milyen folyamatok zajlanak le, amikor a teljesítés és a szerződésszegés közötti választás felmerül. Éppen ezért, a következőkben nagyon röviden bemutatásra kerül néhány az elméletet támadó kritikák közül is.

IV. Az elmélet kifogásolható pontjai

⁷ Gregory Klass: *Efficient Breach*. Elérhető: <http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2194&context=facpub> 3-5. o.

Az ok, amely miatt a leginkább támadni szokták a hatékony szerződésszegés elméletet az, hogy nem veszi figyelembe a szerződés szentségét (*pacta sunt servanda*), amely alapján a feleknek morális kötelességük betartani a szerződés teljesítésére tett ígéretüket.⁸ Ahogyan az már említésre került, az elmélet alapján a szerződéses kötelezettségünk abból áll, hogy vagy teljesítünk, vagy kártérítést fizetünk. A hatékony szerződésszegés elmélete pedig egyenesen megkívánja a szerződésszegést, amikor az a társadalmi jólétet maximalizálja. A kritikusok ezzel szemben azzal érvelnek, hogy a szerződéskötéskor tett ígéretünk egy morális elköteleződést jelent a szerződés teljesítésére, és nemcsak akkor, ha a teljesítés hatékony. Még ha a szerződés megszegése hatékonyabb megoldáshoz is vezetne, a szerződést megszegni akkor is erkölcsileg elítélendő, és a jog nem támogathatja az ilyen cselekedeteket.

A másik morális probléma a hatékony szerződésszegés elosztási hatásait érinti. Amint az a levezetett példa alapján is látható volt, a szerződésszegés a hasznok olyan allokálásához vezet, amely a szerződésszegőnek kedvez. Így tulajdonképpen az erkölcsileg elítélendő magatartást tanúsító személy még meg is lesz jutalmazva.

A morális problémákon túl, egy másik támadható felülete a hatékony szerződésszegés elméletének az, hogy túl sok hamis feltevésen alapul. Figyelmen kívül hagyja például azokat a tranzakciós költségeket, amelyek az alkudozási folyamatok, tárgyalások által felmerülhetnek. Az ilyen költségek közé sorolhatóak tipikusan az ügyvédi munkadíjak, a tárgyalásra fordított idő, vagy például a bírósági eljárás költségei. Az elmélet tehát hiányos abból a szempontból, hogy nem tartalmaz semmiféle ajánlást arra nézve, hogy mégis hogyan érjük el azt, hogy a szerződésből kilépni kívánó fél megtérítse a másik fél elmaradt hasznát. Az elmaradt hasznonról való megállapodáshoz vezető költségek viszont nagyban befolyásolhatják a hatékonyságot. Akár az is elképzelhető, hogy ezek hatására az egyébként hatékony szerződésszegés már nem bizonyul társadalmilag hatékonyknak. Egy másik nem reális elvárás, amelyet az elmélet magába foglal, a tökéletes informáltsággal van összefüggésben. Az elmélet azt feltételezi, hogy minden egyes értéket, elmaradt hasznot pontosan mérni tudunk és az ún. „expectation damages” mindig hatékony végeredményhez fog vezetni. Holott a bírósági eljárásban ez nem mindig lehetséges, sőt a valóságban ez fordul elő ritkábban. Tehát a kártérítés nagysága egyáltalán nem biztos, hogy megegyezik a tényleges kárral. Amennyiben viszont a kártérítés nem kompenzál pontosan, a hatékonyság követelménye sem biztos, hogy meg tud valósulni. Egyébként nemcsak a bíróság, de néha még maguk a szerződő felek sem tudják pontosan, hogy a szerződés megszegése milyen költségeket, elmaradt hasznokat fog jelenteni.

V. Végszó?

Még számos kritika megemlítésre kerülhetne,⁹ de minden bizonnyal mindezek részletes bemutatása nélkül is nyugodtan levonhatjuk azt a következtetést, hogy a hatékony szerződésszegés elmélete korántsem tökéletes, sok mindent nem vesz figyelembe,

⁸ Restatement (Second) of Contracts, Chapter 16, Introductory Note, 1983. Idézi Klass: i.m. 6-8. o.

⁹ Klass: i.m. 6-21. o.

leegyszerűsíti a körülményeket – egyszóval hiányos. A legjobb megoldás természetesen az volna, ha a felek eleve egy olyan teljes, úgymond tökéletes szerződést kötnének, amely minden eshetőséget figyelembe vesz. Egy tökéletes szerződés szabályozná, hogy melyek azok a körülmények, amelyek között a teljesítés még hatékony, és melyek azok, amelyek között már nem az, tehát maga a teljesítés sem elvárható. Ha a felek képesek lennének ilyen szerződést kötni, akkor a hatékony szerződésszegés fogalma se létezne. Ugyanez elmondható akkor is, ha a bíróság *ex post* meg tudná állapítani, hogy melyek azok a körülmények, amikor a teljesítés még hatékony.

Ugyanakkor a valóságban olyan, hogy tökéletes szerződés, nem létezik. A felek a szerződéskötéskor számos feltételben meg tudnak állapodni, de minden egyes eshetőséget, felmerülő körülményt lehetetlen figyelembe venni és kikötni a szerződésben. A közgazdaságtani hatékonyság követelményének tehát – nevezetesen, hogy az erőforrásokat ott hasznosítsák, ahol a legtöbbre értékelik – másképp kell megvalósulnia. Maga Steven Shavell is ezt veszi figyelembe egyik tanulmányában, amely arra a kérdésre próbál választ találni, hogy immorális-e a szerződésszegés. Véleménye szerint a szerződést megszegni akkor immorális, ha a felek egy adott esemény bekövetkezését kifejezetten belefoglalták a szerződésbe, és annak beteljesülése esetén a szerződés teljesítését írták elő. A másik eset, amikor immorális a szerződésszegés, ha kifejezetten nem is foglalták bele az adott eseményt a szerződésbe, de a felek számára egyértelmű, hogy amennyiben belefoglalták volna, úgy a szerződés teljesítését írták volna elő. Minden más esetben a szerződés megszegése nem tekinthető immorálisnak, feltéve hogy a szerződésszegő fél az elmaradt hasznot tökéletesen megtérítő kártérítést fizet a másik félnek.¹⁰ Ezzel a gondolatsorral pedig vissza is jutottunk a hatékony szerződésszegés elméletéhez, amely szerint az „expectation damages” biztosítja a fél számára a hatékony választást szerződésszegés és teljesítés között, ezáltal lehetővé téve a társadalmi jólét maximalizálását.

Belátható tehát, hogy még ha az elmélet a mostani formájában nem is tökéletes, mindenesetre egy olyan kiindulópontot ad, amelyen elindulva a további szükséges körülményeket figyelembe véve eljuthatunk a kívánt eredményhez. Éppen ezért a hatékony szerződésszegés elméletét és annak jövőbeni alakulását mindenképpen érdemes figyelemmel kísérni.

¹⁰ Steven Shavell: Is Breach of Contract Immoral? *The Harvard John M. Olin Discussion Paper Series* 2005/2.

Weidinger Péter: Elektronikus pert hoz az új esztendő

A gazdasági élet szereplői és a jogalkalmazók nem véletlenül halasztanák az ideai szilvesztert. 2016. január 1-től ugyanis elviekben jönnek az e-perek, azaz kötelező lesz az elektronikus pervitel a gazdálkodó szervezetek és a jogi képviselővel eljáró peres felek számára. A törvényhozó azonban - tekintettel a jogalkalmazók felkészületlenségére és az infrastruktúra hiányára -, fél év kegyelmet adott a szakmának.

A bírósággal történő elektronikus kapcsolattartás nem új intézmény Magyarországon, ugyanis erre már most is van lehetősége a jogalkalmazóknak. Ha valaki az elektronikus utat választja, az eljárás teljes egészében – ideértve az eljárás minden szakaszát és a rendkívüli perorvoslatot is – a félnek vagy képviselőjének a bírósággal a kapcsolatot elektronikus úton kell tartania és a bíróság is valamennyi bírósági iratot elektronikusan kézbesít a részére.

Ebből a lehetőségből 2016. első napjától, a Polgári perrendtartás (továbbiakban: Pp.) értelmében kötelezettség lesz. Megszűnik a hagyományos postai út és innentől áttevődik az internet világába a perlekedők és a bíróságok írásos kapcsolattartása.

A jogalkalmazók nagy örömeire azonban egy 2015. decemberi - nem túl elegáns – Pp.-módosítás kimondta, hogy a kötelező mégsem kötelező, azaz csak 2016. július 1-jén válik azzá. A jogász szakma tehát nyert fél évet, a kérdés csupán az, hogy ennyi idő alatt kiküszöbölhetőek-e a már most látható problémák.

De mit is takar az elektronikus kapcsolattartás, avagy a szaknyelven e-pernek nevezett intézmény? Az e-perek bevezetésével a gazdálkodó szervezetek és a jogi képviselővel eljáró peres felek a keresetlevelet, továbbá minden egyéb beadványt, okirati bizonyítékot kizárólag elektronikusan, a képviselő személyének teljes körű azonosítását biztosító és ÁNYK űrlap benyújtás támogatási szolgáltatás igénybevételével nyújthatnak be a bíróságokhoz. Tehát, amennyiben egy Kft. beperel egy másik gazdasági társaságot, ezt már csak elektronikus úton teheti meg. De ha két szomszéd összekap a közöttük húzódó kerítés nyomvonalán és mind a ketten ügyvédhez fordulnak, már az ő birtokperükben is az elektronikus út lesz a kizárólagos (ügyvédeiken keresztül).

Az ÁNYK-t, amely rövidítés az Általános Nyomtatványkitöltő program nevét rejti, az adóbevallás elkészítésénél, vagy az ingatlan-átruházási szerződéseknél használatos B400-as nyomtatvány kitöltésénél már évek óta mindenki gond nélkül használja.

Az elektronikus dokumentumokat beadó személy azonosítására szolgáló ügyfélkapu sem ismeretlen Magyarországon. Egyre több magánszemély intézi ezen keresztül kisebb hivatali ügyeit az erkölcsi bizonyítvány igénylésétől kezdve egészen a már említett adóbevallás benyújtásáig.

Az e-perekkel megszűnnek az óriási aktakupacok és elkerülhető lesz a peres beadványok mellékleteinek elkeveredése, sőt még postaköltséget is spórolnak vele a perek résztvevői, beleértve a bíróságokat is. Nem lesz kérdés a kézbesítés megtörténte, hiszen arról elektronikus térítvevényt állít ki a rendszer, nem kell már izgulni, hogy vajon eljut-e időben a beadványunk a bírósághoz, vagy az ellenérdekű peres félhez. Alapvetően tehát előremutató, 21. századi intézmény bevezetésére készül a magyar jogrendszer.

Mi mégis a probléma az e-perrel? Számos helyen - elsősorban a bíróságokon – hiányzik, vagy nem elégséges a meglévő infrastruktúra, ill. nem kaptak megfelelő felkészítést a rendszer jövőbeni alkalmazói. Ezek olyan prózai szempontok, mint hogy nincs elég szkennel, vagy nyomtató, nincs telepítve a szükséges program.

Hiányos továbbá a szakma felkészültsége is. Mind a bírák, mind az ügyvédek sötétben tapogatóznak az e-perekkel kapcsolatban és kérdéseikre nem, vagy csak elvétve kapnak választ. Például a több ezer ügyvédet tömörítő Budapesti Ügyvédi Kamara egy tájékoztató anyag megküldésén kívül csupán egy 2015 decemberében megtartott konferencián tájékoztatta tagságát a várható fejleményekről. A konferencián azonban – helyhiány miatt – mindössze 200-an vehettek részt. A „létszámfeletti” tagok egy erősen akadozó online közvetítés segítségével követhették az előadásokat. (A dr. Homoki Péter ügyvéd által készített tájékoztató anyagot¹ mindenkinek ajánljuk.)

A fenti nehézségeken kívül már most rengeteg probléma merül fel, különösen az ügyfélkapuk kapcsán. Tekintettel arra, hogy jelenleg csak természetes személyeknek lehet ügyfélkapuja, ezért az elektronikus kapcsolattartásra kötelezett gazdálkodó szervezetek és ügyvédek számára nem megoldott az elektronikus kapcsolattartás lehetősége. Vagyis ma Magyarországon egy ügyvédi irodának, vagy egy Kft.-nek nem lehet ügyfélkapuja, csak az egyes ügyvédnek, vagy ügyvezetőnek mint magánszemélynek. Tehát az ügyvéd vagy a képviselőre jogosult ügyvezető csak a saját ügyfélkapuján keresztül adhatja be a peres iratokat, amely ügyfélkapun keresztül egyébként az adóbevallását is intézi. Ez azért nagy probléma, mert így a helyettesítés gyakorlatilag kizárt, vagy az adott peres félnek vállalnia kell a kockázatot, hogy a beadást végző munkatársa a legszemélyesebb dokumentumait is láthatja.

A másik jelentős veszélyforrás az iratok kézbesítése. Ez úgy fog történni, hogy a bíróság megküldi például a végzését az ügyfélkapura, amiről a fél e-mailben értesítést kap. Az e-mailben található linkre kattintva nyitható meg a megérkezett végzés, amelynek átvételéről a bíróság azonnal elektronikus térítvevényt kap. Ha azonban az elektronikus úton kapcsolatot tartó a bíróság által megküldött bírósági iratot az elektronikus kézbesítési tárhelyén történő elhelyezését követő ötödik munkanapon sem veszi át, akkor a bírósági iratot az ezt követő munkanapon kézbesítettnek kell tekinteni (kézbesítési vélelem). Egyszerűen fogalmazva, amennyiben az ügyvéd hétfőn megkap egy végzést az ügyfélkapujára és azt nem veszi át, akkor azt a bíróság úgy tekinti, hogy a következő kedden átvette. Természetesen a rendszer ilyen kialakítása kizárja azt, hogy egy ügyvéd elmenjen 10 napra szabadságra olyan helyre, ahol nincs internet, vagy ne nézze meg

¹ Homoki Péter: *A cégbíróságon kívüli elektronikus bírósági eljárások használatával kapcsolatos útmutató.* (2015. december 2.) <http://regi.bpugyvedikamara.hu/files/327/327023.PDF> (Letöltve: 2015.12.10.).

minden héten az e-mailjeit és az ügyfélkapuját. Ez a megoldás nyilvánvalóan ahhoz fog vezetni, hogy a peres felek, ill. az ügyvédek kénytelenek lesznek hozzáférést biztosítani másoknak (kollégáiknak) az ügyfélkapujukhoz, bepillantást engedve az adott perhez egyáltalán nem kapcsolódó ügyeikbe is. Természetesen ezzel személyes adatok kerülnek veszélybe és illetéktelen kezekbe, ami teljes mértékben ellentétes az ügyfélkapu azon céljával, hogy azt csak és kizárólag egy ember használhassa és láthassa.

A fenti - már most látható - problémák mellett informatikai aggályok is mutatkoznak, amelyekre megnyugtató válasz még nincs. Ilyen például a csatolt dokumentumok mérete, ugyanis a rendszer maximum 100 MB-t képes befogadni.

A fenti aggályokat és problémákat meghallgatta a jogalkotó és a Pp. 2015. decemberi módosításával megkegyelmezett a felkészületlen jogalkalmazóknak. A Pp. ugyanis a 397/I §-al egészült ki, amely az (1) bekezdésében kimondja, hogy „2016. június 30. napjáig e törvény azon rendelkezéseit, amelyek kötelező, illetve kizárólagos elektronikus kapcsolattartásról rendelkeznek, akkor kell alkalmazni, ha a fél vagy képviselője, illetve az elektronikus kapcsolattartással egyébként érintett az elektronikus kapcsolattartást választja.” Tehát a jogalkotó kodifikálta, hogy a kötelező mégsem kötelező, ill. csak abban az esetben az, ha a fél, vagy képviselője az elektronikus utat választja. Ezzel a betoldással az igazságszolgáltatásban 2016 januárjára várt káoszt sikerült megelőzni (vagy fél évvel későbbre tolni). Az a jogalkotási technika azonban szintén megér egy misét, amely alapján a kógens szabályból diszpozitív lett, vagyis a kötelezőből választható. Reméljük, hogy az ily módon nyert fél évben sikerül a már most látható nehézségeket és problémákat kiküszöbölni, és 2016 júliusától zökkenőmentesen fog működni az elektronikus perek rendszere Magyarországon.

LAW AND ARTS

Gönczi Gergely: The Big Short, avagy A nagy dobás

Hamarosan a mozikba kerül a 2007-2008-as gazdasági válság kirobbanásának körülményei között játszódó film, a Nagy Dobás. A *Wall Street Farkasából* kiindulva ebben a filmben is minden bizonnyal repkedni fognak a különböző szakkifejezések és rövidítések, amiket a hozzájuk fűzött rövid magyarázatok ellenére nem mindig könnyű követni. A válság előzményeinek rövid áttekintése pedig esetleg olyanoknak is kedvet csinálhat a filmhez, akiket eddig nem különösebben foglalkoztattak a pénzügyi krízis okai. Vágjunk hát bele!

A fonalat talán annak végiggondolásával vehetnénk fel, hogy tulajdonképpen mi is történik, amikor egy ügyfél a bankhoz fordul ingatlanfedezetű jelzálogkölcsönért? A pénzügyintézet alaposan felméri a hitelképességet, és meghatároz egy összeget, amit hajlandó kölcsönadni. Ezt a tartozást „ráterhelik a házra”, azaz ha a hiteles mégsem törleszt rendszeresen, a bank az ingatlan eladásából befolyt összegből kielégíti a követelését. (Az ingatlannak ilyenkor a hitelbiztosítéki értéket veszik figyelembe, ami különböző kockázatokkal korrigálja, azaz csökkenti a piaci értéket.¹)

Mi tehát a bank kockázata? Hogy az adós úgy csődöl be, hogy a ház piaci értékénél több tartozása marad. Amikor tehát az ingatlanok ára stabilan emelkedik, mint a kétezres évek Amerikájában, a banknak igen kevés a kockázata.²

Még tovább csökkentheti azonban a bank kockázatát, ha a hitel nyújtása után a követelését a tőkerész megfizetése és némi prémium ellenében átruházza egy befektetési bankra. A bank így a nyújtott hitel összegén felül a várt kamatok egy részét is biztosan megkapja, ráadásul jóval a hitel lejártá előtt. A nyereség tehát gyorsan és fixen jelentkezik, így a banknak gyorsan újra rendelkezésére áll a tőke, amit újból lakossági hitelként folyósíthat.

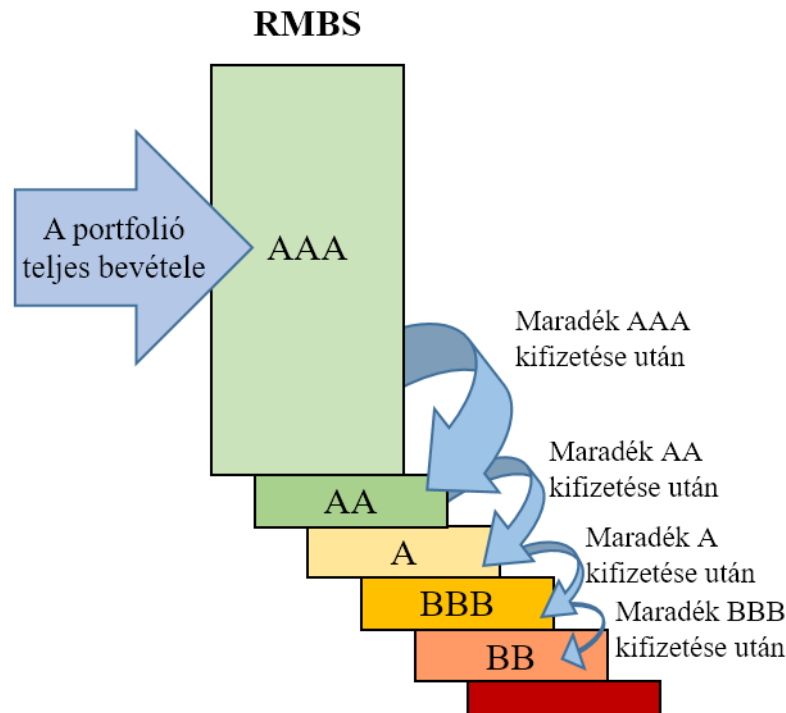
A befektetési bank is a kockázat csökkentésére utazik, így felvásárol rengeteg követelést, amelyeket értékpapírokba tömörít.³ Ezek neve *Retail Mortgage Backed Security*, azaz lakóingatlanra felvett jelzáloghitellel fedezett értékpapír (RMBS).⁴

¹ Vö. a termőföldnek nem minősülő ingatlanok hitelbiztosítéki értékének meghatározására vonatkozó módszertani elvekről szóló 25/1997. (VIII. 1.) PM rendelet 2–3. §§.

² Az ingatlanvásárlás ösztönzése érdekében ráadásul Amerikában a Federal Housing Administration (FHA) a követelményeknek megfelelő (*prime*) jelzáloghitelek számára állami garanciát biztosított. Király Júlia – Nagy Márton: Jelzálogpiacok válságban: kockázatalapú verseny és tanulságok. *Hitelintézeti Szemle*, 2008/5. 452. o.

³ Az első strukturáltnak tekinthető értékpapírt a Salomon Brothers bocsátotta ki 1977-ben. A filmben meg is jelenik a kötvényekkel foglalkozó részleg akkori vezetője, Lewis Ranieri, akit az értékpapírosítás (*securitization*) fogalmának megalkotójaként tartanak számon. Lewis S. Ranieri: *Your Mortgage Was His*

Az értékpapíron belül a kibocsátó „szeleteket” (sorozat vagy *tranche*) határoz meg. A felső (*senior*) szeletek biztonságát a kifizetés módszere garantálja: az egész portfólió bevételeiből (a lakáshitelek törlesztőrészeiből) először a legfelső szelet tulajdonosait fizetik ki, majd a maradékból az eggyel lejjebbit, és így tovább:⁵

A jó minőségű, azaz fizetőképes adókat tömörítő értékpapírok esetében a felső szeletek vevőinek szinte teljes biztonságban van a befektetése. A kevésbé megbízhatóan behajtható (*subprime*) követeléseket tömörítő értékpapíroknak is vannak AAA minősítésű szeletei, arra tekintettel, hogy ezek kifizetéséhez elegendő, ha az adósok egy része teljesít.

A szeleteket külön-külön értékesítették, hogy minden befektető megtalálhassa a kockázatszintjének (és hozamvárásának) megfelelő konstrukciót.

A legbiztonságosabb szeletekre óriási volt a kereslet, mert például a nyugdíjalapok csak AAA jelű papírokba fektethettek, és a jelzálog-alapú értékpapírok sokkal magasabb kamatot fizettek, mint a hasonlóan biztonságosnak tartott államkötvények.

A nemfizetés kockázatának kitett alsóbb szeleteknek azonban nehezebb volt vevőt találni. Ekkor a befektetési bankoknak támadt egy mentő ötlete: sok-sok RMBS középső (AA-BB) rétegeit felvásárolva újabb portfóliót készítettek. A hangzatos név itt sem

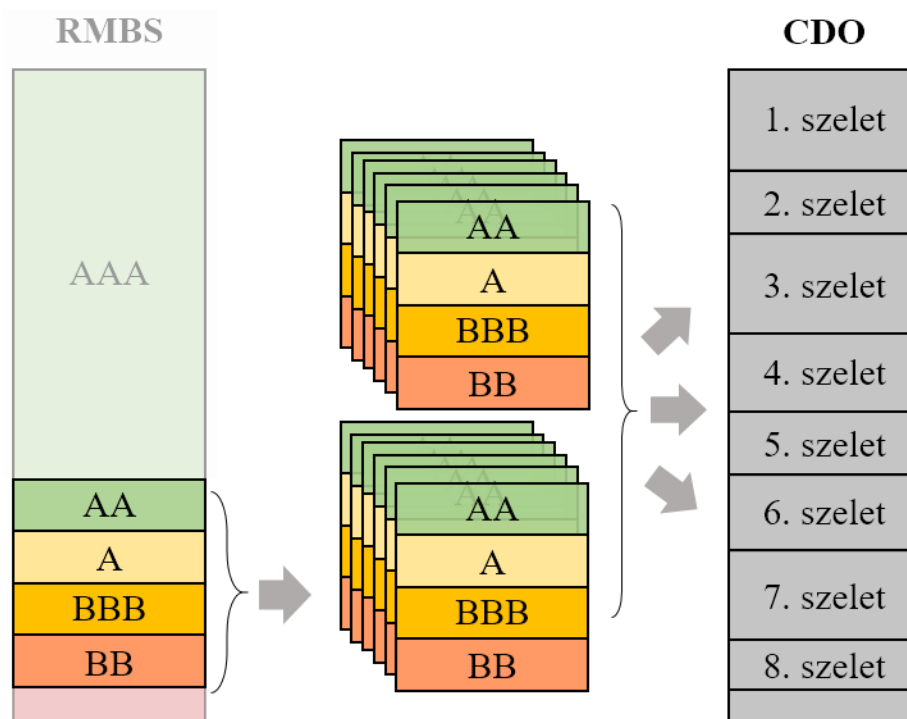
Bond. <http://www.bloomberg.com/bw/stories/2004-11-28/lewis-s-dot-ranieri-your-mortgage-was-his-bond> (Letöltve: 2016.01.10.).

<http://goo.gl/SW4owK> (2016. 02. 25.)

⁴ Király Júlia – Nagy Márton: i.m. 454. o.

⁵ *The Financial Crisis Inquiry Report*. <https://goo.gl/hnENL7> (Letöltve: 2016.02.25.) 43. o.

maradhatott el: *Collateralized Debt Obligation* (fedezett adósságkötelezvény, CDO). A jól bevált módszerrel e terméket is szeletekre osztották.⁶

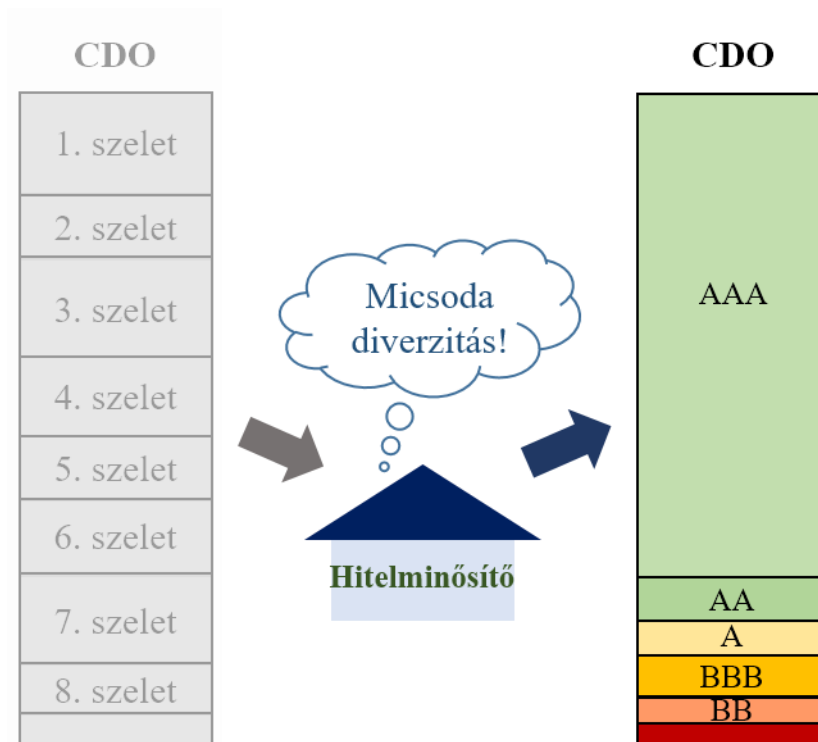

Minden CDO-t egy kifejezetten erre a célra létrehozott *special purpose vehicle* (különleges célú gazdasági egység, SPV) bocsájtotta ki.⁷ Az értékpapírt jegyző banknak már csak meg kellett győznie a hitelminősítőket, hogy a sok RMBS-portfóliót tömörítő új termék felső szeletei is biztonságos befektetési lehetőséget nyújtanak. Azzal érveltek, hogy a követelések számának növekedése kockázatot csökkentő tényező, akárcsak a biztosítási modellek esetében: nagy számok mellett sokkal pontosabban megjósolható statisztikailag, hogy hogyan teljesítenek a jövőben az adósok. Az elv ahhoz hasonló, mintha kockával dobnánk: hat dobásból korántsem biztos, hogy minden számot kidobunk egyszer, ha viszont hatezer dobásunk van, nagyon valószínű, hogy nagyjából ezer egyes, kettes és hármas stb. dobás lesz közöttük. Az eloszlás tehát kiegyenlítettebbé, azaz bejósolhatóbbá válik, ami egyenlő a kockázat csökkenésével.

A hitelminősítőket meggyőzték a fenti érvek, és a CDO szeleteinek tekintélyes részét a lehető legjobb, AAA besorolásban részesítették.

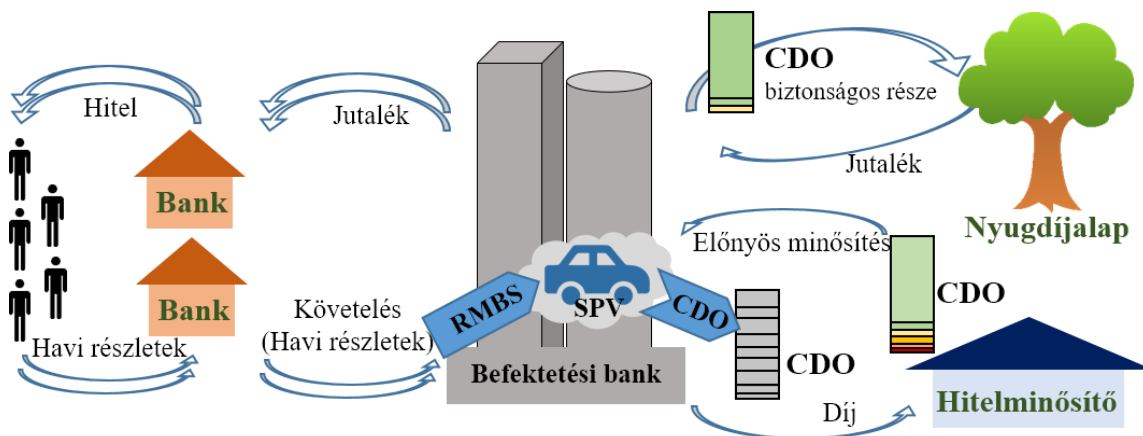
⁶ Az ábra alapjául *The Financial Crisis Inquiry Report* 5.3. ábrája szolgált: i.m. 73. o.

⁷ Az SPV gyűjtőfogalom, az értékpapírosító cégeknek számos formája létezik, pl. SPE (*special purpose entity*, céltársaság), *conduit* (közvetítő jellegű ügylet lebonyolítására létrejött cég), stb. Marsi Erika: Elmélkedés a subprime egyes jelenségeiről. *Hitelintézet* Szemle, 2008/5. 485. o.

Megtörtént tehát a csoda: az eredetileg kizárólag alsóbb besorolású RMBS-szeletekből összegyűrt új portfólió (a CDO) felső szeletei ismét a legmagasabb besorolásúként értékesíthetők!⁸

A lánc tehát most már így néz ki:

Egy ideig mindenki boldog lehetett: a hitelfelvevők alacsony alaptökével saját otthonhoz juthattak, a lakossági bankok fix jutalékért továbbadták a követeléseiket, a befektetési bankok hatalmas profitra tettek szert, a nyugdíjalapok minden korábbinál magasabb hozamokat értek el, a hitelminősítőknek pedig egyre több megrendelése volt. Az

⁸ Király Júlia – Nagy Márton – Szabó E. Viktor: Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és (hazai) következményei. *Közgazdasági Szemle*, 2008, július-augusztus, 586. o.

ingatlanpiac és a gazdaság szárnyalt, a saját otthonok száma az aktuális amerikai állami célkitűzésnek megfelelően stabilan emelkedett.⁹

A szemünk előtt megvalósuló amerikai álomból senki sem akart kimaradni.

A CDO-k iránti kereslet az egekbe szökött, a bankok pedig az értékpapírpiac felől érkező felszívóerőnek engedelmessé egyre lazább feltételekkel adtak hitelt olyanoknak is, akikre már az amerikai állami garancia sem vonatkozott. Arra tekintettel, hogy a követeléseket, és az ezzel vállalt többlet-kockázatot szinte azonnal tovább tudták értékesíteni a kereskedelmi bankoknak, a lakossági hitelintézeteket nem aggasztotta az így jelentkező fokozott kockázat. A lakáshitelek első éveiben fizetendő törlesztőrészeit alacsonyán tartották (*teaser rate*, azaz „beetető kamat”), hogy minél többen megfeleljenek a feltételeknek, míg végül már a csak elhanyagolható önerővel rendelkezők is kaptak hitelt.

Eljött a nindzsák ideje.

A bankok már a jövedelemmel, állással és tőkével sem rendelkező, kimagaslóan kockázatos hitelfelvevőknek is adtak kölcsön, sőt, aktívan házaltak is a hiteleikkel. A befektetési bankok továbbra is átvették ezeket a követeléseket, sőt, a kockázatos befektetések (megbízhatatlanabb adósok) a CDO-vá gyúrás utáni nagyobb prémium miatt még inycsiklandóbbak is voltak a számukra.¹⁰

A magas hozamú (*high yield*) követelések összegyűrését és felszeletelését követően a felső (*senior*) szeleteket a hitelminősítők továbbra is kimagaslóan alacsony kockázatúnak értékelték. Erre több okuk is volt. Egyrészt az ingatlanárak meredeken emelkedtek, azaz biztosnak tűnt, hogy az esetlegesen nem fizető adós fedezetként szolgáló ingatlana pár éven belül bőven biztosítani fogja a felvett hitelt, addig pedig az alacsony részleteket kellett csak fizetni, amit a legtöbbször meg is tett.¹¹ Ráadásul a teljes befolyó összegből először a felső szeleteket fizették ki. A másik ok prózaibb: az értékelést megrendelő

⁹ A saját ingatlanban élő amerikaiak aránya az 1994 előtti, 30 évig stabil 64%-ról, köszönhetően mind a Clintoni, mind a Bush-féle politikának, tíz év alatt 69% fölé ugrott. *The Financial Crisis Inquiry Report*: i.m. 456. o.

¹⁰ Ezt a folyamatot „hozamvadászatnak” (*search for yield*) is nevezik. Király et al.: i.m. 575. o.

¹¹ Bevett gyakorlat volt, hogy a kedvező kamatidőszak végén az adósok az időközben megemelkedett értékű ingatlanra újabb, nagyobb összegű hitelt vettek föl, szintén kedvező induló kamattal. Ebből előtörleszthették teljes régi hitelt (*refinancing*).

befektetési bankok busás összegeket fizettek, a hitelminősítők között pedig ádáz piaci verseny dúlt, elemi érdekük volt tehát a kereskedelmi bankokkal fennálló jó üzleti kapcsolat ápolása, azaz a kedvező értékelések fenntartása.¹²

A CDO-k piaca soha nem látott magasságokat ért el, csak 2007-ig 1,4 ezer milliárd dollárnyit bocsátottak ki ebből a pénzügyi termékből.¹³ A konstrukciók egyre bonyolódtak, egy idő után már teljesen követhetlenné vált, valójában milyen követelések darabkáiát vásárolja meg a CDO vevője.¹⁴

A válság kirobbanásáig valójában senkit nem érdekelt igazán, mit is tartalmaznak a CDO-k szeletei. Amikor azonban egyre több hitelesnek járt le a kedvezményes kamatidőszak, és a nemfizetések gombamód szaporodni kezdtek, a bankok a zálogként funkcionáló ingatlanok elárverezésére kényszerültek. Ennek két azonnali következménye volt: a hitelfelvevő elveszítette otthonát, az árverések miatti hirtelen túlkínálat pedig a szomszédos házak értékére is negatívan hatott.

Azaz a fenti dobókockás hasonlattól eltérően, ahol az egyes dobások függetlenek az előzőektől, a *subprime* lakáshitelek becsődölése láncreakciót indított el. A piac hirtelen átfordult, az ingatlanok árai lezuhantak. A 2007-ben lejáró kedvezményes kamatidőszakkal felvett lakáshitelek adósai immár nem tudtak újabb kedvezményes hitelt felvenni az ingatlanra, a többszörösére növekedő kamatokat pedig képtelenek voltak fizetni. Amikor a lakás ára a fennmaradó tartozás értéke alá zuhant, számos adós egyszerűen hátrahagyta a hitelt, és leadta a lakáskulcsot a banknak.¹⁵ A nemfizetések száma az egekbe szökött.

A több áttételen keresztül, de végső soron a *subprime* lakáshitelek *cash flow*-ján (azaz a rendszeres hiteltörlesztéseken) alapuló CDO-k árai azonban nem követték a szabadesésbe kezdő ingatlanpiacot: a minősítők még mindig ajánlott befektetésnek titulálták azokat, míg a nemfizetéseket lokális, ideiglenes problémának tartva nyugtatták a befektetőket. A befektetési bankok azonban elkezdtek nagy összegben – az általuk is értékesített – CDO-k bukására fogadni. Ezt egy másik pénzügyi eszköz segítségével teheték meg.

A *Credit Default Swap* (hitelmulasztási csereügylet, CDS) eladója meghatározott összegért (a CDS áráért) vállalja, hogy ha becsődöl az eszköz, amire a CDS irányult, a vevőnek az elmaradt hozamhoz mérhető összeget fizet.¹⁶ Ha valaki a saját maga által tulajdonolt eszközre köt CDS-t, ez kvázi biztosításként szolgál, ha az eszköz becsődöl.

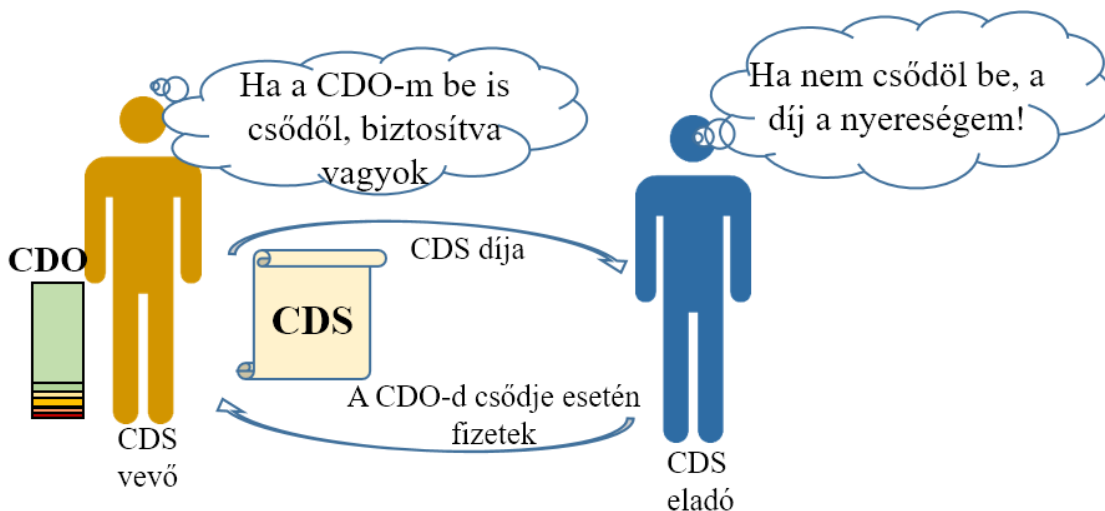
¹² A besorolási versenyt (*rating shopping*), azaz az ügyfelekért való küzdelmet és a nem megfelelő ösztönzési rendszert látják fő problémának Király et al.: i.m. 588. o.

¹³ Larry Cordell et al.: *Collateral Damage: Sizing and Assessing the Subprime CDO Crisis*. Fed of Philadelphia, Working Paper no. 11-30/r, 2012. <https://goo.gl/eTd1io> (Letöltve: 2016.02.25.) 5. o.

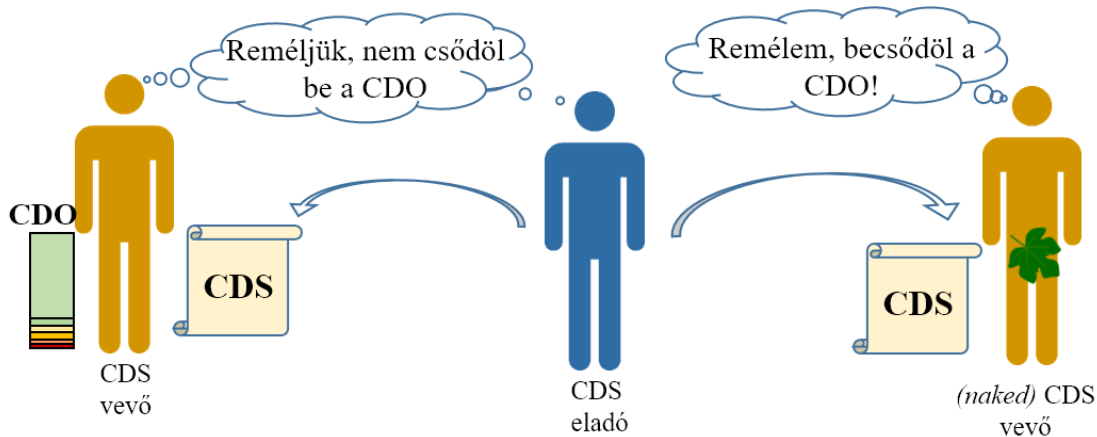
¹⁴ Marsi Erika: Elmélkedés a subprime egyes jelenségeiről. *Hitelintézeti Szemle*, 2008/5. 484. o.

¹⁵ Király – Nagy: i.m. 473. o.

¹⁶ Papp Péter: *Hitelderivatívák az innováció útján: a hitelkockázat tőzsdei kereskedése*. https://bet.hu/data/cms87998/Papp_Peter_1helyezet_dolgozat.pdf (Letöltve: 2016.01.20.) 12. o.

Egy CDO-ra vonatkozóan azonban nem csak annak tulajdonosa vehetett CDS-t. Mintha a szomszéd házára is köthetnénk biztosítást: a biztosító így kétszeres díjat szed, de ha leég a ház, a veszteségei is hatványozódnak. Az ilyen fogadást lehetővé tevő „biztosításokat” *naked*, azaz meztelen CDS-nek nevezik. Ezek esetében a vevőnek az az érdeke, hogy leégjen a szomszéd ház, hiszen nem veszít vele semmit, viszont a „biztosítása” ugyanúgy fizet:

A Nagy Dobás *naked* CDS-eket vásárló befektetők csapatáról szól, akik közröhej tárgyát képezték a Wall Streeten, amikor minden vagyonukkal az akkor még bombabiztosnak tűnő, és a bankároknak dollármilliók bónuszokat fialó ingatlan- és CDO-piac összeomlására spekuláltak.

Amikor a gazdasági válság végül házat, bankot, RMBS-t, CDO-t és nyugdíjbefektetést nem kímélve lecsapott, ezek a CDS-ek dollár-százmilliókat értek. De vajon lehet-e felhőtlen a csapat boldogsága?

A filmet Magyarországon február 4-én mutatják be.

Orbán Endre: Jog és dokumentumfilmek

Kedden startolt a 12. Verzió Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztivál,¹ amelynek keretében a nézők november 10. és 15. között öt helyszínen (Toldi, Művész, Cirko-Gejzír, Kino, OSA Archívum) mintegy ötvenöt dokumentumfilmet tekinthetnek meg.

*

A jog és művészetek kapcsolata a hazai jogi oktatásban és tudományos életben nincs túlságosan előtérben. A leginkább előrehaladott irányzatnak² az amerikai gyökerekkel rendelkező jog és irodalom (*law and literature*)³ területe tekinthető. Utóbbinak alapvetően két irányzata különböztethető meg, az egyik az ún. jog az irodalomban (*law in literature*), amely az irodalmi szövegekben előkerülő jogi problémákat vizsgálja, míg a másik a jogot, mint szöveget tekinti vizsgálati tárgyának és az irodalomtudomány elméleti apparátusával igyekszik elemezni azt (*law as literature*). E mellett persze vannak még kézenfekvő találkozási pontjai a jognak és művészeteknek, elég csupán a szerzői jogokra gondolni és annak olyan alapvető kérdéseire, hogy tulajdonképpen mi is a műalkotás.⁴

Ha azonban jogi jelenségek művészeti ábrázolását szeretnénk példázni, az irodalomnál kézenfekvőbb művészeti ágnak tűnhet „a hetedik”,⁵ és azon belül a dokumentumfilm műfaja. Oktatási szempontból kétségtelen előnye a könnyebb elérhetősége, a szöveget felerősítő vizualitás, az időbeli befogadhatóságáról nem is beszélve. Ráadásul az irodalmi művek fiktív jogi narratíváihoz képest, a dokumentumfilmek szükségképpen referenciális jellegűek, azaz „valósághoz kötöttek”. Ahogy a dokumentumfilmek egyik klasszikusa, John Grierson megfogalmazta, a dokumentumfilm az aktualitás kreatív kezelése („*creative treatment of actuality*”⁶). Ebből a belső ellentmondásból (ti. hogy a létrejövő műalkotás tényekre építő, de azokat kreatívan megtervező, átalakító is) erednek a dokumentumfilmek esztétikai problémái, amely alapján elhelyezhetők a valóságselemek pusztán rögzítése és a fikcióvá alakított képek közötti skálán. Azaz: egy dokumentumfilm nem pusztán egy probléma felmutatását, ha úgy tetszik egy „társadalmi mondanivaló”

¹ Péterfy Gergely ajánlója a Fesztiválra: <https://www.youtube.com/watch?v=6t2y-Oglk0U> (Letöltve: 2015.11.11.) Az esemény honlapja: <http://www.verzio.org/hu/2015/welcome> (Letöltve: 2015.11.11.)

² *Az ember több a jog által elképzelt sematikus lényénél* - Interjú Fekete Balázssal és H. Szilágyi Istvánnal. http://jog.mandiner.hu/cikk/20140228_az_ember_tobb_a_jog_altal_elkepzelt_sematikus_lenyenel (Letöltve: 2015.11.11.)

³ H. Szilágyi István: Jog és irodalom. *Iustum Aequum Salutare* 2010/1. 5-27. o. <http://ias.jak.ppk.hu/hir/ias/20101sz/01.pdf> (Letöltve: 2015.11.11.)

⁴ Orbán Endre: Szökökút vagy piszoár, avagy hogyan azonosítja a műalkotásokat Danto valamint az Sztj. 1.§, *Jogelméleti Szemle* 2013/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/orban54.pdf> (Letöltve: 2015.11.11.)

⁵ Bíró Yvette: *A hetedik művészet*. Osiris, Budapest, 2003.

⁶ Szekfü András: *A dokumentumfilm néhány elméleti kérdése és a huszadik századi magyar dokumentumfilm*. <http://www.filmacademy.hu/uploads/dokumentumtar/szekfuadolgozat.pdf> (Letöltve: 2015.11.11.) 11. o.

megfogalmazását jelenti, hanem egyszerre esztétikai formatervezés is, ráadásul a médium révén kiemelő, tematizáló funkciója is van.

Éppen ezért létrehozása nem merülhet ki csupán esztétikai kérdésekben, hiszen az alkotás maga és az általa alkalmazott filmes technikák etikai kérdéseket is felvetnek. Nem mindegy például, hogy az alkotó hova teszi le a kamerát, mit mutat, milyen távolságból, hogyan követik egymást a képek, interakcióba lép-e a film készítője a szereplőkkel, adott esetben reflektál-e magára az elkészítés folyamatára is.

Ezek alapján a dokumentumfilmek több típusa különböztethető meg, például a résztvevő megfigyelésre hasonlító *cinéma direct*,⁷ a meggyőzni próbáló, hatalmi pozícióból manipuláló propagandafilmekek, az elemző, ismeretterjesztő filmek, amelyet adott esetben egy narrátori hang dominál, vagy az ún. szerzői dokumentumfilmek, amelyekben az alkotói újítások kerülnek előtérbe. Ezzel együtt tematikai oldalról is megközelíthető a műfaj, tipikusan ilyenek például a háborús dokumentumfilmek, és ezt példázza a Verzió emberi jogi dokumentumfilm fesztivál is.

A dokumentumfilmek nagy előnye, hogy kontextust adnak az absztrakt jogi kérdéseknek, problémaközpontúságuk révén élővé változtatják az elvontan megfogalmazott emberi jogokat, és vita generálásával adott esetben nagyobb közvélemény formáló hatásuk is lehet.

A fesztiválon megannyi fontos emberi jogi vetületű kérdés kerül filmvászonra, elég csupán az Edward Snowden által kirobbantott botrányt és a magánszféra védelmének kérdését felvető Citizenfour⁸ című filmet említeni, vagy éppen a menekült kérdést tematizáló filmeket,⁹ azt, hogy milyen lehetett meleg férfiként élni a rendszerváltás előtt,¹⁰ vagy a nemrég az Urániában kisebb botrány mellett bemutatott Érpatak modell¹¹ című filmet.

A program az alábbi linken érhető el: <http://www.verzio.org/hu/2015/schedule>

⁷ Dér András: Szemelvények a dokumentumfilm történetéből. [https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/der_andras-szemelvenyek_a_dokumentumfilm_tortenetebol\(2\).pdf](https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/der_andras-szemelvenyek_a_dokumentumfilm_tortenetebol(2).pdf) (Letöltve: 2015.11.11.) 26-35. o.

⁸ Citizenfour: <http://www.verzio.org/hu/2015/filmek/citizenfour> (Letöltve: 2015.11.11.)

⁹ Azok: <http://www.verzio.org/hu/2015/filmek/azok> (Letöltve: 2015.11.11.)

¹⁰ Meleg férfiak hideg diktatúrák: <http://www.verzio.org/hu/2015/filmek/meleg-ferfiak-hideg-diktaturak> (Letöltve: 2015.11.11.)

¹¹ Érpatak modell: <http://www.verzio.org/hu/2015/filmek/erpatak-modell> (Letöltve: 2015.11.11.)

Orbán Endre:
Bíró úr, ez itt az igazság? Nem kérem, ez itt az ítélet.

De van alternatíva: november 23. a Mediáció Napja.

„Az igazság vak?” – hangzik el gyakran a kérdés némely JOGszolgáltatás után. A helyzet ugyanakkor ennél jóval bonyolultabb. A jogszabályok elvont szövege ugyanis a jogegyenlőség és jogbiztonság elvének szem előtt tartásával kerül alkalmazásra. Amikor a bíró az elvont tételeket a konkrét esetekre vonatkoztatja, előfordulhat, hogy a JOGkereső közönség IGAZSÁGérzete megszólal, ami a materiálisabb töltetű *igazságosság* és az ettől eltérő, a bíróság által a döntésében kimondott *formális igazság* szembeállításával szemléltethető.

Mindennek garanciája a bírói függetlenség és pártatlanság, ami lehetővé teszi, hogy a bíró befolyásmentesen tudja megállapítani, mi az adott ügyben az élő jog. Ezt szemlélteti Justitia szobra is, a római mitológia vak istensége, amit tipikusan bekötött szemekkel ábrázolnak. Justitia¹ az igazság istennője, aki nincs tekintettel a felek kilétére, hanem egyszerűen mérlegre teszi a tényeket, és dönt az ártatlanság, bűnösség kérdésében, illetve abban, hogy a felek közül kinek van igaza. Justitia pontosan mérlegel mindent, egyensúlyban tartja a mérleget, ami így az arányosság szimbólumának, kardja pedig a büntető igazság, illetve a kikényszerítés jelképeinek tekinthető.

Bírósághoz fordulni ugyanakkor költséges: ügyvédi díjak, illetékek, perköltség stb. ezért joggal merül fel, miért ezt a konfliktusmegoldást választanák az egymással vitában álló felek. A bírósági eljárás alternatíváiként egyéb vitarendezési módok is megemlíthetők: ilyen az, ha a felek közvetlen tárgyalással feloldják az összekülönbözésüket, de ilyen az is, ha felhatalmaznak egy választottbíróat az ügyük eldöntésére, illetve az is, ha egy harmadik felet csak segítő, tanácsadó szándékkal vonnak be. Ez utóbbi esetkör a mediáció,² ami tipikusan csaladji ügyekben, főként házassági bontóperekben,³ szerződésen alapuló és szerződésen kívüli jogvitákban, kártérítési ügyekben, illetve munkajogi viták területén lehet sikeres.

A bírósági eljárásokhoz képest kétségtelen előnye, hogy nem győztes-vesztes logika szerint működik, hanem eredménye egy közös megegyezés lehet: a felek lényegében egy szerződést kötnek, egy olyat, ami mindkettejük számára elfogadható. Nem a bíró ítéel a formális igazságot kimondva egyikük javára, hanem mindkét fél elégedetten

¹ Justitia – a bekötött szemű istenség. <http://www.bszi.hu/index.php/blog/9-iustitia-a-bekotott-szemu-istenseg> (Letöltve: 2015.11.21.).

² Pokol Béla: A jog elkerülésének útjai. Mediáció, egyezségkötés. *Jogelméleti Szemle* 2002/1. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol9.html> (Letöltve: 2015.11.21.).

³ Kiss András: *Bírósági közvetítők segítségével az ügyek fele egyezséggel zárul.* <http://www.metropol.hu/itthon/cikk/1258169-birosagi-kozvetitok-segitsegevel-az-uyvek-fele-egyezseggel-zarul> (Letöltve: 2015.11.21.).

távozhat. További előnye, hogy a felek nem egy harmadik fél kezébe teszik át a döntés lehetőségét, hanem az ügyet végig a saját hatalmukban tartják, ami a konfliktus kezelésén túl szélesebbkörű megoldási lehetőségeket hordoz magában, ráadásul az egész eljárás pénztárcakímélő is egyben.

A mediáció antikvitásbeli előképe tehát semmiképpen sem a római Justitia alakjához köthető, hanem sokkal inkább görög megfelelőjéhez, Zeusz és Themis lányához, Dikéhez. Az ókori görög jogfelfogás nem ismerte még az absztrahált elvekből, elvont fogalmakból levont jogszolgáltatást. A görögöknél sokkal nagyobb jelentősége volt az „egyedi helyzet egyedi igazságosságának”,⁴ a helyzet összetettségének és véletlenszerű adottságainak, amelyre tekintettel a jogi döntés egyben erkölcsi értelemben is helyreállította a rendet. Ha úgy tetszik, a görögök a mércét alakították a megméréndő esethez, bármilyen már létező jogelv csak támpontként szolgálhatott az egyedi ügy egyedi igazságosságának megtalálásához.⁵

„Folyamatosan nő azon területek száma, ahol a bíróság mediációra kötelezheti a feleket, vagy a perindítás kötelező feltétele egy mediációs eljárásban való részvétel.” – írja Illés Blanka a Közép Európai Mediációs Intézet alelnöke. Így például az új Ptk. Családjogi Könyve bevezette a kötelező közvetítés fogalmát a szülői felügyeleti jog rendezése, valamint a különélő szülő – gyermek közötti kapcsolattartás rendezése érdekében (4:172. §).⁶

Ezért november 23-án, hétfőn, az Intézet konferenciát szervez a kötelező családjogi mediációról. A konferencia programja online elérhető.⁷ Helyszín: a Budapesti Ügyvédi Kamara Díszterme.

⁴ Varga Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Szent István Társulat, Budapest, 2004. 21-30. o.

⁵ „Valahányszor Zeusz a legfőbb bíró tisztét gyakorolta, mindig ott volt az oldalán Diké, anyjával Themisszel, a jogrend istennőjével együtt. (...) A görögök nyilvánvalóan felismerték, hogy az igazság és a törvényes rend nem mindig egy s ugyanaz. Mindkét istennő a jogot védelmezte: Diké rendszerint az igazságosság, Themisz pedig a törvényesség értelmében felfogott jogot.” Vojtech Zamarovksy: *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban A-Z*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001. 101. o.

⁶ *A bírósági közvetítői eljárás*: <http://birosag.hu/allampolgaroknak/mediacio/birosagi-kozvetitoi-eljaras> (Letöltve: 2015.11.21.).

⁷ http://mediaciosintezet.eu/attachments/article/109/A%20medi%C3%A1ci%C3%B3%20napja_konferencia_20015_11_23_KEMI.doc (Letöltve: 2015.11.21.).

HERCZEGH GÉZA NEMZETKÖZI JOGI EMLÉKÉREM

Klemencsics Andrea – Orbán Endre:

A „Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban” című pályamű a Herczegh Géza Nemzetközi Emlékérem új díjazottja

2015. október 16. napján került megrendezésre a Herczegh Géza Nemzetközi Jogi Emlékérem átadó ünnepség a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán. Az emlékérmeket az 1993-2003 között a hágai Nemzetközi Bíróság bírójának, – korábban a Magyar Tudományos Akadémia tagja és az Alkotmánybíróság helyettes elnöke – Herczegh Gézának az emlékére alapították, amellyel fiatal magyar kutatók munkásságát kívánják elismerni.

A magyar nemzetközi jogászok körében az egyik legrangosabb eseménynek számító pályázatra olyan kutatók pályaművét várták, akik a nemzetközi bírászkodás, a humanitárius nemzetközi jog, a nemzetközi kisebbségvédelem, az emberi jogok nemzetközi jogi védelme, a magyar diplomáciatörténet, az alkotmánybíráskodás és a nemzetközi jog kapcsolatának, vagy az európai jog és a nemzetközi jog kapcsolatának tárgykörében elmélyült ismereteikről tettek bizonyosságot munkásságuk által. Az Emlékéremre és az ahhoz társuló ösztöndíjra 2014. év során sikerrel megvédett PhD disszertációval, posztgraduális tanulmányai lezárásaként készített és elfogadott szakdolgozattal, kiadott szak- vagy tankönyvvel, illetőleg monográfiai terjedelmű kéziratokkal lehetett pályázni.

Az ünnepséget Martonyi János volt külügyminiszter, egyetemi tanár nyitotta meg előadásával. A volt miniszter a nemzetközi gazdasági kapcsolatokról szólva kifejtette, hogy a multilaterális kereskedelmi kapcsolatokban rejlő lehetőségek kimerültek, és meglátása szerint a jövőben sokkal nagyobb jelentőséget fognak kapni a bilaterális és regionális szerződések. Ennek okaként az emberi jogokat, illetőleg a környezetvédelmet jelölte meg tekintettel arra, hogy ezek az utóbbi formában jobban szabályozhatóak.

Ezt követően Sonnevend Pál egyetemi docens ismertette az idei évre beérkezett négy pályaművet. Ezek a „Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban”, „Nukleáris fegyvermentes övezetek a nemzetközi jogban”, „A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata”, illetőleg a „Protection of the Roma Minority under International and European Law” (A roma kisebbség védelme a nemzetközi jogban és az európai jogban) címmel kerültek beküldésre.

Elsőként a Herczegh Géza Emléklap került átadásra, melyet **Szalai Anikó**, a Szegedi Állam- és Jogtudomány Karának docense kapott a „Protection of the Roma Minority under International and European Law” című munkájának elismeréseként. Kutatási területe a nemzetközi szerződések jogára és a fegyveres konfliktusok nemzetközi jogi

hatásaira irányul, e mellett azonban számos tudományos eredmény köthető a kisebbségvédelem és az emberi jogok területén is a nevéhez.

Ezt követően került átadásra a Herczegh Géza emlékérem és ösztöndíj, melyet **Láncos Petra Lea**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Európai Jogi Tanszékének docense vehetett át Herczegh Géza özvegyétől. Ádány Tamás, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Nemzetközi Jogi Tanszékének vezetője laudációjában elmondta, a szerző gyakorló szaktolmácsként személyes tapasztalataira építve készített rendkívül átfogó és hiánypótló művet, amelyet leginkább a nyelvi probléma átfogó kezelése és a nyelvpolitika szintetizálása határoz meg. A szerző olyan meghatározó kérdésekre keresi a választ, minthogy egyáltalán kell-e nyelvpolitika? Milyen szerepe van a tagállamoknak, illetőleg az uniós intézményeknek a nyelvpolitika kialakításában? Szükség van-e az uniós nyelvpolitika megreformálására és ennek milyen lehetőségei vannak? A mű tudományos értékét emeli, hogy nem csak jogi, hanem nyelvi, közgazdasági, szociológiai elemzés is megjelenik benne, a különféle megközelítési módok pedig koherens egészszé állnak össze a műben.

Az Ars Boni szerkesztősége ezúton gratulál a sikeresen elkészített pályaművekhez és a díjazottaknak!

Klemencsics Andrea:
Az anyanyelv használata, mint presztízskérdés az Európai Unióban – Interjú
Láncos Petra Leával

Kell-e az Európai Uniónak munkanyelv? Két-három idegen nyelvet beszélő tagállami küldöttség mellett szükség van-e tolmácsokra az Európai Unióban? A sokszínűség ellenére valóban az európai kontinens nyelvek tekintetében a legszegényebb? Az Európai Unió közös pénzneme, az euró is védjegy vita tárgya volt az Európai Bíróságon? Többek között e témákat mutatta be Láncos Petra Lea a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Karának docense a Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség című könyvében, amellyel elnyerte a 2015. évi Herczegh Géza Nemzetközi Emlékérmét és Ösztöndíjat.¹

A tanulmány rendkívül komplex, átfogó mű, tekintve, hogy a nyelv fogalmából kiindulva az Európai Unióban megvalósuló nyelvi és nyelvpolitikai problémákra mutat színt. Miért pont ezt a témát választottad, hiszen más területen is sok kutatásod van?

Egyrészt már gyerekkorom óta érdekeltek a nyelvek, és aki tolmács és fordító is egyben, annak kézenfekvő ez a témaválasztás. Egy másik meghatározó ösztönző az volt, hogy a korábbi munkahelyemen, a heidelbergi Max Planck Intézetben a kulturális sokféleség csoportban dolgoztam, ahol a kutatási szempontok között szerepeltek vallási és nyelvi kérdések is, ami már akkor felkeltette az érdeklődésemet, és elhatároztam, hogy ebben a témában mélyebb kutatásokat szeretnék végezni.

Mindeközben jelen kutatásod ideje alatt is több cikked született egészen más területekről...

Igen, mert nem hiszek abban, hogy csak egy területhez érthet az ember – másrészt el is unnam magam. Én a kutatásaimat többféleképpen élem meg. Egyrészt van, amikor jön egy ihlet, annak muszáj utána járni és teljes körű kutatást végezni benne, mert az emberben ott van a késztetés, folyton a kutatásán gondolkodik. Másrészt van, amikor az embert meghívják egy kutatócsoportba, és annak részeként végez kutatásokat. Így Szabó Marcelnek köszönhetem, hogy környezetvédelemmel, Koltay Andrásnak pedig, hogy médiajoggal is foglalkozhattam.

¹ Képek forrása: <https://jak.ppke.hu/aktualis/aktualitasok/herczegh-geza-nemzetkozi-jogi-emlekerem>
(Letöltve: 2016.02.20.).

Mekkora kihívás volt, hogy egy ilyen komplex kutatást végeztél?

Igazából a téma nagyon jó, mivel megengedi egy ilyen kompakt és aktuális anyag tömör összeállítását. Hogy miért a nyelv meghatározásától kezdtem felépíteni az anyagot, erre viszonylag egyszerű válasz adható: így tanultam, mindig a definíciótól elindulva kell az előadást és a tanulmányt felépíteni. Ami fontos volt számomra, hogy a nyelvvédelem okaira nagy hangsúlyt fektessek, mert ezt mindenki fontosnak tartja, de hogy valójában miért értékes a nyelvi sokszínűség, azt már kevesen tudják.

Az a kettőség a könyvben is megfigyelhető, hogy az Európai Unió számára fontos a nyelvvédelem, de a gyakorlatban ez kimerül a tanácsi dokumentumokban, hiszen mindenütt az angolt használják munkanyelvként és mindenütt azt részesítik előnyben.

Igen, most jelent meg egy bírósági döntés, amely sajnos már nem tudott bekerülni a kéziratba.² A pert Olaszország indította a Bizottság ellen, melyben az uniós versenyvizsgák közzétételét, a pályázókkal folytatott kommunikációt és a pályázat során alkalmazott nyelvi korlátozásokat sérelmezte. Ennek a döntésnek az előzményéről mindenképpen érdemes tudni, hogy a belső nyelvhasználatot az elejétől kezdve végigkíséri az a spanyol és az olasz kritika, hogy ne az angol és a francia legyen a munkanyelv. A probléma onnan fogható meg, hogy meghatározhatók ugyanmunkanyelvek az Unióban, de ezek nem kerültek elfogadásra az eljárási szabályzatban, hanem egyfajta szokás és célszerűség alapján az angol, francia és német nyelvet határozta meg a Bizottság, hogy ezeket használja majd a belső kommunikáció során, illetőleg ezeken ír ki versenyvizsgát. A Bizottság egyébként célszerűségi okokra is hivatkozott, minthogy ezt a három nyelvet használják az intézményekben, és ezen állítását statisztikai adatokkal is alátámasztotta, hogy bizonyítsa, a hatékony munkához elengedhetetlen nyelvek közül az egyik hathatós ismerete. A valóságban azonban, mint ahogy arra a Bíróság is rámutatott, nincsen semmilyen jogalapja annak, hogy az angol legyen a munkanyelv. A tagállamok pedig nyilvánvaló okok miatt nem mennének bele, hogy az angol nyelvet határozzák meg munkanyelvként.

A felvázolt kettőség miatt szerinted más nyelvek is előnyben fognak részesülni?

Nem látok a jövőbe, azonban számomra elképzelhetetlen, hogy az angolokon és a dánokon kívül (akik nagyon ritkán kérnek tolmácsot) más tagállam támogassa, hogy az angol legyen a munkanyelv. A versenyvizsgán mind a 24 hivatalos nyelvet ugyanolyan értékűnek kellene tekinteni. Ez már csak azért sem jelent veszélyt a Bizottság eddigi gyakorlata számára, mert a pályázók túlnyomó többsége angollal fog jelentkezni második nyelvként – erre lehet következtetni az elmúlt években végzett idegen nyelvtanulási adatokból. Az egyik legnagyobb probléma most az, hogy senki nem tudja, hogy a belső nyelvhasználatot hogyan lehet racionalizálni úgy, hogy a hivatalos nyelvek egyenlősége is megjelenjen.

Ez érdekes, mert ha az átlag uniós polgár életére kihatással levő két nagy bíróság (EJEB és EUB) döntéseit áttekintjük, a döntések általában azt sugallják, hogy

² Lános Petra Lea: Egy tagállam harca a nyelvi egyenjogúságért: az uniós versenyvizsgák nyelvhasználati szabályainak újrahangolása. *Pázmány Law Working Papers* 2015/13. http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2015/2015-13_Lancos.pdf (Letöltve: 2016.02.20.).

kiterjesztve értelmezik az egyezményeket, és az eléjük terjesztett jogkérdést. Ennek ellenére, a könyvben a nyelvpolitikai feldolgozás során inkább azt sugallod, hogy a Bíróság a nyelvi kérdést szigorúan, szűkítően értelmezi.

Nem hiszem, hogy így lenne. Ebben az esetben szerintem Olaszország meghatározása nagyon jó, ami segíthetne megoldani a problémát. Az olaszok a nyelvhasználatnak 3 szintjét határozzák meg. Az első szint a demokratikus kommunikációt, a második szint a közigazgatásban való nyelvhasználatot, a harmadik szint pedig az intézményi belső nyelvhasználatot illeti. Ez volna a helyes út, tehát az uniós polgár anyanyelvhasználatának joga ehhez a három szinthez kötődne. Véleményem szerint a Bíróságnak a joggyakorlata csak annyiban nem konzekvens, hogy továbbra sincs munkanyelv meghatározva. Az Unió szintjén az anyanyelv használatának jogát ebbe a három kategóriába kellene sorolni és így már egyértelmű lenne, mi a közigazgatási nyelvhasználat és mi a belső kommunikáció. Teljesen egyértelmű, hogy a belső nyelvhasználat nem alapjogi, hanem adminisztratív funkcióval bír, ennek ellenére elképzelhetetlenek tartom, hogy a közeljövőben meghatározásra kerüljön.

A problémát ezek szerint kizárólagosan munkanyelv hiányában látod?

Igen, és most már az Európai Unió Bírósága is ezt hiányolja.

Csak ebbe a tagállamok nem mennének bele...

Az olaszok és a spanyolok biztos nem. Azonban ebből a szempontból Magyarország is érdekes, mivel nagyon fontosnak tartja a magyar nyelv használatát és művelését, ami az Alaptörvényben (H cikk) is kimondásra került. Ennek ellenére mi vagyunk azok, akik az egyik legritkábban veszünk igénybe tolmácsolást az Unióban. Ez egy elég rossz gyakorlat, mivel a legtöbb tagállam sem azért vesz igénybe tolmácsot, mert a küldötteik nem beszélnek idegen nyelvet – általában tökéletesen beszélnek angolul, és néhol franciául. A legfőbb ok, hogy a Tanácsban immáron presztízskérdés lett a saját nyelv használata. Fontos a legtöbb országnak, hogy

uniós szinten is a saját nyelvét használja és ezzel is érzékeltesse, hogy az ő nyelve is ugyanolyan fontos, mint az angol és a francia nyelvek. Mindennek tehát egy igen komoly diplomáciai üzenete is van a Tanácsban. Nem véletlen, hogy a gyakorlatilag bilingvis máltaiak rendre máltaiul szólalnak fel a Tanács ülésein. Mindemellett fontosnak tartom, hogy nyelvünk használata uniós szinten fennmaradjon, és ne sorvadjon el a magyar nyelvű tolmácsolás.

Nem lehet, hogy a delegáció tagjai inkább a félrefordítástól félve beszélnek angolul, hogy „biztosan átmenjen az üzenet”?

Ez a probléma egyszerűen orvosolható, ugyanis amennyiben az ülés előtt odaadják a tolmácsnak a tárgyalási álláspontot – és ez gyakran meg is történik – akkor a

tolmácsnakvan ideje felkészülni, és a szakkifejezéseknek utánanézni, utánakérdezni. Másrészt ne felejtjük el, ha a tolmácsoknak nem kell folyamatosandolgozniuk, akkor kiesnek a gyakorlatból és akkor később sem lesz jobb amagyarkabin. Úgy vélem, hogy folyamatos együttműködésre van szükség a delegáltak és a tolmácsok között, amely megvalósulhat egy-egy bonyolultabb témában történő egyeztetésben, illetőleg néhány találkozóban, hogy megismerjék egymást. Ilyen kezdeményezések jelenleg is vannak a magyar kabin és a brüsszeli Állandó Képviselőlet között.

A könyvben kiváló tanár módjára rendkívül sok érdekességet hoztál fel, amely lehetlenné tette a könyv letételét. Gondolok itt például az euró (€) szimbólum védjegy vitájára, amelyben végül az Európai Bíróság döntött, illetőleg a nyelvi megoszlásra, hogy az Európai Unióban őshonos nyelvek 15%-át használja a teljes lakosság 85%-a. A másik „kedvenc” részem, hogy a most használt nyelvek 80%-a 200 éven belül el fog tűnni.

Igen, ez egy érdekes téma, ugye az egész a nagy egynyelvű nemzetállamok létrejöttére vezethető vissza, ahol társadalmi és anyagi hátrányokkal járt kisebbségi nyelvhasználónak lenni. Ez a trend azóta sem csökkent, Európa az egynyelvű nemzetállamok országa, amely a kisebb nyelvek eltűnésével jár. Például 2013-ban kihalt a lív nyelv, mely szerepelt még az értekezésben, de már akkor is csak tízember beszélt. Ezzel kapcsolatosan szerintem nagyon érdekes terület a *biolingvisztika*, amely a nyelv és a környezet egymásra kifejtett hatását vizsgálja. Ennek az egyik megfigyelése, hogy ha az esőerdőben kivágják a fákat, az emberek a városba költöznek, elvesztik a gyökereiket, és elvesztik a nyelvüket is. Tehát a környezet rombolása is hatással van a nyelvre, de természetesen a magasabb társadalmi vagy gazdasági státusz elérése is hasznossá teheti a kisebbségi nyelvhasználó számára nyelvváltást. A nyelvváltás előidézésének erőszakos formája a *lingvícídium*, melyre a kanadaiaknál volt példa, amikor az őshonos lakosokat áttelepítették északra, majd verték, megerőszakolták és megalázták őket a saját nyelvük használatért. Ezekben az esetekben egy generáció alatt megtörtént a nyelvváltás. Habár manapság vannak kísérletek arra, hogy az őshonos lakosságnak újra megtanítsák a nyelveiket, a traumatizált kisebbségnek nagyon nehéz lett a viszonya a saját nyelvéhez, mely akadályozza annak elsajátítását. Ennek kapcsán érdekes téma lenne, hogy a genocídium és a lingvícídium miképpen függ össze, hiszen mindkettőnek az a célja, hogy eltöröljön valamit a kisebbség identitásából.

Mi volt a legnehezebb része a kutatásnak?

Az idő.

Kutatás során felmerülő nehézséged nem volt?

Nem igazán, mert olyan érzésem volt, hogy csak az eddig felhalmozott kutatásomat kell könyvformába öntenem. Egyedül talán az vett el hosszabb időt, hogy hogyan illeszem egybe a sok különböző részt úgy, hogy ne törjön meg a szövegegysége. De ebben sokat segített a jól ismert jelmondat, melybelengi az egész művet: egység a sokféleségben.

Tervezel újabb könyvet?

Erre a kérdésre nem válaszolok, mert többen ígéretnek vennék. De ha minden jól megy, a médiajog területén szeretnék majd habilitálni.

Kállai Nóra – Tóth Mónika:
Valóban pozitív diszkrimináció a roma kisebbségvédelem? – Interjú Szalai Anikóval

Miért van szükség a kisebbségek védelmére? Milyen a magyarországi és az unión belüli romák helyzete a jog szempontjából? Kell-e új szabályozás a roma kisebbség védelme érdekében? Megvalósul-e ma Magyarországon az egyenlő oktatáshoz való jog? Többek közt ezekre a kérdésekre kerestük a választ Szalai Anikóval, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának adjunktusával, akit Herczegh Géza Emléklappal tüntettek ki a közelmúltban a „Protection of the Roma Minority under International and European Law” c. kisebbségvédelmi monográfiája elismeréseképp.

fotó: Albel Róbert

Mikor kezdted el kisebbségvédelemmel foglalkozni?

2013-ban kezdtem el kisebbségvédelemmel foglalkozni, de emberi jogokkal valójában már jóval korábban, 2008-tól. Amióta nemzetközi jogot tanítok, annak részeként mindig tanítottuk az emberi jogokat, a kisebbségek jogait, ilyen módon tehát korábban is foglalkoztam már ezzel, de kutatás szintjén csak később kezdtem el.

Miért éppen ezt a témát választottad, és ezen belül miért pont a roma kisebbségvédelmet?

Tulajdonképpen a választás azért esett éppen a kisebbségek védelmére, mert egyrészt régen Szegeden ez egy nagyon jelentős kutatási terület volt: az első nemzetközi jog

professzornak, Buza Lászlónak ez volt az egyik kiemelt témája. Ő egyébként Erdélyben, Kolozsváron tanított, ott foglalkozott ezzel a témával, pont a trianoni béke és a két világháború közötti kérdések kapcsán. Utána valahogy feledésbe merült a téma, az itteni professzorok nem nagyon foglalkoztak már vele.

Így egyrészt azt gondoltam, hogy fel lehetne eleveníteni, másrészt pedig lehetőségem nyílt megpályázni a Magyary-ösztöndíjat, ami egy posztdoktori kutatói ösztöndíj, és gondolkodtam, hogy mi lehetne olyan téma, ami jóval szélesebb kör érdeklődésére tarthatna számot, és nemcsak egy szűk nemzetközi jogász közösségnek az érdeklődését keltené fel, továbbá mi az, aminek a társadalmi hasznossága szélesebb lehet. Ennek keretében jutott eszembe, hogy ha már emberi jogokról és kisebbségvédelemről van szó, akkor mi lenne, ha a roma kisebbségi kérdéssel foglalkoznánk.

Ezen a területen ráadásul vannak ugyan magyar nyelvű cikkek, de könyv terjedelemben nem jelent meg semmi, angolul pedig kifejezetten kevés írás van. Az angol szakirodalom nagy része inkább a szociális-társadalmi kérdésekkel foglalkozik, én pedig kifejezetten az emberi jogi vonatkozásokkal szerettem volna foglalkozni. Amikor rájöttem, hogy ez egy hiányterület, úgy gondoltam, posztdoktori kutatásként is megállná a helyét. Sikerült is elnyernem a Magyary-ösztöndíjat, úgyhogy utána már muszáj is volt kutatni. (nevet)

De egyáltalán nem bántam meg a választást. A ösztöndíj program keretében a kutatás egy évig tartott, én pedig vállaltam, hogy az év végére elkészülök ezzel a monográfiával. Feszített tempójú kutatás volt, de hál' istennek végül is olyan eredményt hozott, hogy időközben Hágában megjelent egy holland kiadó gondozásában. Tehát úgy tűnik, jó volt az említett helyzetfelismerés, hogy lehet erre piaci igény, illetve, hogy nemcsak egy nagyon szűk körnek lehet érdekes a téma, hanem akár a szélesebb jogász társadalomnak is.

Magyarországon foglalkozik más is a témával?

Többen foglalkoznak kisebbségvédelemmel, igen. Kifejezetten roma kisebbségvédelemmel is foglalkoztak már szerzők, de nem írtak kifejezetten nemzetközi jogi fókuszú könyveket a témában. Cikkeket, tanulmányokat írnak általában, illetve ezek nagy része is a 2000-es évek elején született, ehhez képest nagyon sok aktualitás merült fel például a Strasbourg-i Bíróság gyakorlatában, ami miatt célszerűnek láttam újra elővenni a témát.

Akkor tulajdonképpen több a magyar szakirodalom, mint az angol?

Tulajdonképpen igen, illetve kelet-európai szakirodalomból több lenne elérhető. De én sajnos nem beszélek szlovákul, csehül vagy románul. Mivel ez nagyon sokáig kifejezetten egy kelet-európai probléma volt, más területeken nem foglalkozott senki ezzel a kérdéssel, mert a nyugat-európaiakat, illetve az Európán kívüli államokat nem érintette ez különösebben. A 2004-es uniós csatlakozás eredményeként pedig ez egy uniós kérdéssé vált, hiszen pár éven belül az összes érintett ország csatlakozott. Ezzel került a nemzetközi érdeklődés színterébe is a téma, és onnantól megjelentek már angol nyelvű szakirodalmak is, ahogyan említettem, inkább tanulmányok, mint könyvek.

Abból, hogy kevés az angol nyelvű szakirodalom, következtethetünk arra, hogy az Uniót kevésbé foglalkoztatja ez a kérdés?

Az Európai Unió 2004-ig egyáltalán nem foglalkozott vele. Tulajdonképpen a magyar EU elnökség ideje alatt került előtérbe ez a kérdés, ugyanis nagyon sokáig ezt kisebbségi kérdésnek tekintették. A kisebbségvédelemmel pedig több tagállam nem ért egyet, például Franciaország vagy Szlovákia. Számos olyan tagállam van, melyek nemhogy a roma kisebbségvédelemmel, semmilyen kisebbségvédelemmel nem kívánnak foglalkozni. Annyira eltérően gondolkodnak arról, hogy mi a kisebbség, vagy hogy a kisebbségeknek szükségük van-e többletjogokra, hogy ebből fakadóan egyáltalán nem volt lehetőség eddig arra, hogy az Unió ezzel foglalkozzon.

Amikor megindult a csatlakozás, annak következtében a figyelem középpontjába kerültek például a francia illegális roma táborok, amelyek felszámolásra kerültek, illetve a kelet-európai romák által a nyugat-európai országoknak tömegesen beadott menekültkérelmek. Ekkor már egyébként nemcsak Európa, hanem például Kanada is érintett volt ebben.

A roma stratégia ekkor is csupán a szociális-gazdasági kérdéseket hozta elő, és nagyon kis elemét tette ki maga a kisebbségvédelem vagy az emberi jogok védelme. Úgy gondolták, hogy ennek a csoportnak inkább gazdasági fölzárkóztatásra és jobb megélhetési körülményekre lenne szüksége. Félreértés ne essék, azt gondolom, hogy ezek nem is működnek külön-külön. Több oldalról kellene foglalkozni a problémával. Nyilván mivel én nem szociológus vagy közgazdász vagyok, én nem azzal az elemével foglalkozom.

A roma stratégia kezdte lassan bevonni a problematika jogi oldalát is, de ez még mindig nem az a fajta kisebbségvédelem vagy emberi jogi védelem volt, ami mondjuk az Európa Tanács működésének keretei között előtérbe került.

A kutatásodban azt írod, hogy nem kell újabb és újabb jogszabályokat alkotni, inkább a meglévőket kellene megfelelőbben alkalmazni, implementálni. Ezzel arra utalnál, hogy a gyakorlatban még most sem működik jól a kisebbségvédelem?

Igen. Ha Európán belül maradunk, két nagy vonal van, ami biztosítja a védelmet. Az egyik az Emberi Jogok Európai Egyezménye a strasbourgi Emberi Jogi Bírósággal a háttérben, a másik vonal pedig tulajdonképpen az Európa Tanács és a kisebbségvédelmi egyezmények. Ezek az egyezmények a '90-es évek elején jöttek létre a kisebbségek, illetve a kisebbségi nyelvek védelmére. Ezek adják az alapokat.

Összességében azt gondolom, hogy rendelkezésünkre áll az összes jogi szabály, ami ezt a védelmet biztosítani tudná, viszont bizonyos esetekben azt látjuk, hogy ezek nem feltétlen kerülnek kikényszerítésre vagy betartásra.

Míg az Emberi Jogok Európai Egyezményét az Európai Unió összes tagállamában, sőt az Európa Tanács összes tagállamában komolyabban veszik, hiszen a bíróság ott van mint kikényszerítő háttér, addig a kisebbségvédelmi egyezményeknek nincs a háttérben a bíróság mint kikényszerítő háttér. Nem lehet a bíróságon ilyen kérdésben perelni.

Ez tulajdonképpen azt a bajt hozza magával, hogy hiába vannak meg ezek a jogi alapok, ha nincs megfelelő kikényszerítési háttérük, hiszen akkor ezen a ponton gyenge a rendszer. Talán ez az egyik, ami jó lenne, hogyha kisebbségi kérdések szélesebb körben be tudnának jutni a bíróságra. Jelenleg a diszkrimináció tilalmának vizsgálata kapcsán, illetve egyéb jogoknál kiutalgatnak néha ezekre az európa tanácsi kisebbségi egyezményekre, de ez úgy szólván egy kicsit „jogászi megoldás”, lehetne ennél direktebben, egyértelműbben is.

Hogyan tudnád összefoglalni a roma kisebbségvédelem magyarországi helyzetét jogászi szemszögből?

Ahogy említettük, ez jogszabályi szinten gyönyörűen le van írva. Aztán amikor eljutunk a kérdésnek arra az oldalára, hogy mi van a valóságban, a gyakorlatban, akkor azt találjuk, hogy sok szempontból problémák vannak. Az egyik első szempont például az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés kérdése. Szép dolog, hogy ez benne van a jogszabályokban, de pont a legkiszolgáltatottabb közösségek azok, akik nem annyira olvasnak jogszabályokat. Azt sem tudják, hogy esetlegesen vannak ilyen jogaik. Vagy amennyiben tudják, nem feltétlen vannak azzal tisztában, hogy kötelességeik is vannak. Továbbá ha tudják, hogy vannak jogaik és kötelességeik, nem feltétlenül tudják, hogyan lehet ezeket érvényesíteni.

De ha ezek a lépések meg is voltak, felmerül a kérdés, hogy van-e pénzük arra, hogy érvényesítsék ezeket. Ez lesz a következő problémás pont. Mert bár lehet ingyen keresetlevelet benyújtani, – kaphatnak illetékmentességet a szociális körülményeikre tekintettel – de idáig el kell jutni. Tehát ahhoz, hogy egy keresetlevelet be lehessen adni, kéne egy ügyvéd, aki megírja. Az pedig sajnos nem lesz ingyen. Egyszerűen a rendszer úgy van fölépítve, hogy a gyakorlatban nehéz lesz ennek a kikényszerítése.

Ráadásul pont a legkiszolgáltatottabb közösségeknél merülnek fel ezek az akadályok. Van aki azt mondja, hogy ez nem a jog problémája, ezzel már nem a jogásznak kell foglalkozni. Azonban az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel – úgy gondolom – igenis a jogásznak is kell foglalkozni. Fontos lenne rájönnünk, miként tudnánk ezt a társadalmi csoportot olyan módon segíteni, hogy a társadalmi integráció során mindkét oldal ott legyen, és ilyen módon a többségi társadalommal való együttélés harmonikus legyen.

Ez tehát az igazságszolgáltatási rendszerünk kritikája.

Igen, igen. De például sokan példaértékűnek tartják a magyar parlamenti képviseletüket, vagy a magyar kisebbségi önkormányzati rendszert, de sajnálatos módon ott is azt láthatjuk, hogy bizonyos esetekben nem feltétlen a legjobb módon fogja képviselni a roma kisebbségi önkormányzat azt a szélesebb csoportot, amit képviselnie kellene. Persze nálunk legalább létezik ilyen, hiszen számos országban nincsen.

Mindemellett szerintem az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom sem túlságosan nagy jelenleg, és sajnálatos módon ez különösen igaz a társadalom legszegényebb rétegére vagy másképp szólva a legkevésbé iskolázott rétegére, hogy nem bíznak meg valójában az igazságszolgáltatási rendszerben. Azonban pont ők azok, akik a

legnehezebben férnek hozzá ehhez a rendszerhez, és ez alapvetően nem csak a roma kisebbségről mondható el, hanem általában a középosztály alatti rétegről.

Sok olyan pont van tehát, ahol lehetne fejlődni. Az összes nemzetközi dokumentum arra jut egyébként, hogy az érintettek nélkül nem fogjuk tudni megoldani a helyzetüket. Ez nemcsak a roma kisebbségre vonatkozik egyébként, hanem az összes leszakadó társadalmi csoportra, akik ebből a szempontból kiszolgáltatottabb helyzetben vannak. Tehát olyan jogalkotást és jogalkalmazást kell végezni, amiben ők is érintettek és érdekeltek. Olyat, amibe be vannak vonva már a jogszabály megalkotásától, egészen akár a folyamat ellenőrzéséig, a végéig. Ebben szerintem van hova fejlődni Magyarországon is, de nemcsak a roma kisebbség, hanem az egész társadalom tekintetében.

Véleményed szerint az előbb említetteken lehetne úgy segíteni, ha integrálnánk az iskolai oktatásba egy gyakorlatiasabb jellegű, általános jogi oktatást?

Ma már van oktatás részét képezik bizonyos mértékben az állampolgári jogok és kötelességek a középiskolákban, ha jól tudom egy „Társadalomismeret” elnevezésű tantárgy keretében. Ettől függetlenül ezt sokkal erőteljesebben kellene megjeleníteni, és sokkal korábban is, hiszen már az általános iskola végén 14 éves kort betöltött, büntethető életkorú gyerekekről beszélhetünk, akik azonban az esetek túlnyomó részében a legalapvetőbb, akár büntetőjogi ismeretekkel sincsenek tisztában. A szülőktől azt hiszem nem várható el az ilyen jellegű ismeretek átadása, erre valahogyan az iskolai oktatás keretében kellene módot találni.

Nyilván a tanároktól sem várható el, hogy jogi tudásuk legyen, hiszen nem ez a szakmájuk, de akár az is megoldható, hogy ennek a szakmának a képviselőit mint vendég előadókat meghívják egy-két tanóra erejéig, hogy egy minimális, szükséges szintű oktatást tartsanak a gyerekek számára, ahogyan például rendőrt, vagy tűzoltót is megszoktak hívni előadni középiskolákba.

Alapvetően sajnos össztársadalmi szinten elmondható, hogy a kelet-európai, volt szocialista országokban jóval alacsonyabb a jogtudatosság, mint mondjuk a nyugat-európai országokban.

Nyugaton ez mennyiben más? Említetted, hogy ott valamivel nagyobb a jogtudatosság.

Annyiban más, hogy ott jóval erősebb a civil szféra, a nem kormányzati, tájékoztató szervek tevékenysége, és az oktatás területén is sokkal erőteljesebben bevonódik ezeknek a civil szervezeteknek a tevékenysége.

Egyébként jól példázza ezt az állampolgársági vizsga is. Angliában ahhoz, hogy állampolgárságot szerezzen valaki, az állampolgársági vizsgán olyan kérdésekre kell tudnia válaszolni, hogy ha beteg hova megy, ha ilyen vagy olyan ügyet szeretne elintézni, akkor mely szervet keresi fel. Tehát az a lényeges, hogy alapvetően ismeri-e az angol közigazgatási rendszert, az egészségügyi ellátórendszert, vagy az oktatási rendszert.

Ezzel szemben a magyar állampolgársági vizsgán az a fontos, hogy tudja-e ki volt az első király, Mátyás király miről volt híres, fontosak az alkotmányos alapismeretek. Ezek olyan kérdések, amelyek nem fogják hozzásegíteni az illetőt, hogy ténylegesen be tudjon illeszkedni a magyar társadalomba, el tudja látni magát a hétköznapi szintjén, anélkül hogy az állam segítségére szoruljon.

A jogtudatosság növelése ahhoz is fontos lenne, hogy a kötelességeikkel is jobban tisztában legyenek az emberek. Most leginkább egyikkel sincsenek igazán tisztában.

Te hogyan látod, uniós szinten jobban megvalósul a roma kisebbségvédelem? Magyarország nagyjából hol tart?

Szerintem Magyarország a jobbak között van kisebbségvédelem szempontjából, mert mi már a trianoni béke óta foglalkozunk a kérdéssel. Igaz, hogy ez először más prioritások mentén történt, kifejezetten a határváltozások miatt, de alapvetően kifejezetten olyan ország vagyunk, aminek ez egy szívügye, és fontos eleme mind a politikánknak, mind az uniós szerepvállalásainknak.

Mely tagállamok vannak jelentősen elmaradva a többihez képest?

Számos tagállam egyáltalán nem kíván ezzel foglalkozni, ebből a szempontból én Szlovákiát, Franciaországot mondanám renitensebbnek, ahol kifejezetten problémákat is okoz az, hogy mennyire hátrítják maguktól a kérdést.

Vannak olyan tagállamok, melyeknél ez kifejezetten előrehaladott állapotban van?

Vannak tagállamok, akiket ún. "minta kisebbségvédőknek" tekintünk. Ilyenek tekinthető például Finnország az ottani svéd kisebbséggel. Persze azért ott is vannak problémák, tehát nem mondhatjuk azt, hogy az ottani helyzet maga a tökély, hogy az ottani társadalomnak ne lenne kritikája ezzel szemben. Ott sokan érdekesnek tartják, hogy egy néhány százalékos svéd kisebbség miatt a kb. kilencven százalékos többségnek kötelező az iskolában svédül tanulni. Akkor ez most jó vagy nem? Más kisebbséggel szemben egyébként ők sem ilyen toleránsak. Ott is van orosz kisebbség, ill. roma kisebbség is, az ő védelmük a svéd kisebbségét meg sem közelíti.

A többi kisebbség nem sérelmezi, hogy a svéd kisebbség hozzájuk képest sokkal kedvezőbb helyzetben van?

Számbelileg sokkal kevesebben vannak a többiek. Ugyan vannak próbálkozásai arra irányulóan, hogy több védelmet kapjanak, de olyan nagyon nem merik, nem is tudják úgy érvényesíteni a igényeiket. De Finnországban is nyilván eltér az átlagember véleménye a politika álláspontjától. Tavaly nyáron volt szerencsém egy kis időt eltölteni az Åland-szigeteken, ami kisebbségi autonómia, teljesen svéd kisebbségi rendszerrel. A finnek, akikkel beszéltünk, azt nyilatkozták, hogy őket egyáltalán nem zavarja, hogy az Åland-szigeteken svéd autonómia van. Egy dolog viszont zavarja őket: az ott élő svédeknek egyáltalán nem kell finnül tanulnia. Még csak idegennyelvként sem. Akkor hol van ebben a visszafele kapcsolódás?

Finnország teljes lakossága tanul svédül a néhány százalék svéd kisebbség miatt úgy, hogy ők csak Finnország bizonyos területein élnek, és mégis mindenkinek, annak is, aki

Lappföldön, vagy Helsinkiben van, svédül kell tanulni. Ezenkívül az utcanévek is mindendütt két nyelven vannak kiírva. Tehát hol van itt a kölcsönösség? Az átlagember ezt megjegyzi. Maga a kormány pedig rendkívül büszke arra, hogy van náluk egy társadalmi béke ezen csoportok között, és minden rendben van.

Persze jó lenne, ha mi is már ilyeneken vitáznánk, de nálunk ez nem is annyira megoldható úgy, hogy van tíz nagyobb kisebbségi csoport és azonkívül számos kisebb. Akár elismert, akár történelmileg kevésbé elismert kisebbségi csoportokról van szó. Tanuljunk tizenvalahány nyelvet mindannyian kötelezően? Hogy válasszuk ki, hogy melyiket? Vagy mindenkinek kelljen egyet választani? Ez a rendszer nálunk nem feltétlen lenne megvalósítható. Nem rossz a példa, de nem ültethető át ide igazán.

Van valami mélyebben gyökerező oka annak, hogy a kisebbségvédelem helyzete országonként ennyire eltérő?

A kisebbségvédelem nagyon gyakran történelmi kapcsolódásokra, okokra vezethető vissza Magyarországon és más országokban is, ami nagyon-nagyon meg tudja határozni azt, hogy mennyire fognak foglalkozni ezzel a kérdéskörrel a jövőben. A franciák például azzal érvelnek, hogy minden ember egyenlő, mindenkinek garantáljuk az általános emberi jogokat, tehát nincs szükség többre. Ezért nem látják értelmét a kisebbségvédelemnek, hiszen az akkor már pozitív diszkrimináció, megkülönböztetés lenne. Ehhez képest a magyar állam azt mondja, hogy ha a Romániában élő románnak és magyarnak is joga van iskolába járni, az azt jelenti, hogy mindenki román nyelven tanulhat. Nyilvánvalóan ez egy magyar anyanyelvűnek nem ugyanazt a helyzetet fogja jelenteni, mint egy román anyanyelvűnek. A magyar állam szerint tehát szükség van kisebbségvédelemre, és azokra a lehetőségekre, amelyekben a kisebbség az identitás, a nyelv és a vallás megőrzését gyakorolhatja.

A roma kisebbség kapcsán van egy nagyon vitatott pont, mégpedig, hogy a roma kisebbségnek a jelentős része már asszimilálódott a többségi társadalomhoz vallásában, nyelvében. Ezáltal felmerül a kérdés, hogy az ő esetükben beszélhetünk-e még erről a típusú kisebbségvédelemről. Mert náluk tényleg inkább a gazdasági-szociális kérdések kerülnek előtérbe: az iskoláztatás, munkavállalás, abból fakadóan az életkörülmények milyensége. Náluk továbbá nem feltétlen ugyanaz a gond, mint mondjuk egy magyarországi német kisebbségnél, ahol eltérő nyelvről van szó. Vallási differencia nem feltétlen van, de a nyelv megőrzése lesz a fő kérdés. Tehát egyik esetben kulturális eltérés van, míg a másik esetben ez nem feltétlen kulturális kérdés.

Természetesen vannak roma csoportok, akik őrzik a nyelvüket, tradícióikat, tartják vallási hagyományaikat, és mindez egyedi lesz a csoportra nézve. De ha a nagy többséget nézzük, akkor azt látjuk, hogy asszimilálódott csoportról van szó. Ez pedig végképp fokozza azt a vitát, hogy nincs is szükség kisebbségvédelemre, továbbra is csak biztosítsuk rendben az emberi jogokat, és akkor minden rendben lesz.

A franciák kapcsán szóba került a pozitív diszkrimináció. A széleskörű társadalomban gyakorta feszültséget generál az, hogy a roma kisebbség az élet több területén is kedvezményekben részesül. Te hogyan oszlatnád el ezeket a nézeteket?

Őszintén szólva, én azt gondolom, hogy a magyar állami szabályozásban nem találhatóak olyan konkrét szabályok, melyek azt mondanák ki, hogy a roma kisebbség fog valamit kapni a magyar többséggel szemben. Ezek a kedvezmények, támogatások általában jövedelemhez kötöttek. Ha egy adott személy, legyen akár roma, akár magyar, beleesik abba a kritérium rendszerbe, amihez kötött az adott támogatás, akkor ugyanúgy meg fogja kapni azt a támogatást, amit mindenki megkap, aki beleesik abba a kritériumba.

A probléma inkább azzal van, hogy esetlegesen a roma kisebbségi csoport túlnyomó többsége beletartozik ebbe a támogatotti körbe, mivel körükben nagyobb a szegénység, mint a többségi társadalomban. Maga a szabályozás véleményem szerint az egyenlőség elve alapján van létrehozva.

Megvalósul ma Magyarországon az egyenlő oktatáshoz való jog?

Az egy érdekes kérdés az iskoláztatás kapcsán, hogy bár azt mondjuk, egyenlő oktatáshoz való jogot biztosít az állam, az Emberi Jogok Európai Bíróságának is számos olyan ügye volt, melyekből az derült ki, hogy nemcsak Magyarországon, de a környező országokban is, a fogyatékkal élők iskoláiban kimagaslóan nagy a roma gyerekeknek a száma, különösen a társadalmi arányukhoz képest.

Felmerült a kérdés, hogy főleg ott, ahol szellemi fogyatékosokról volt szó, miért van az, hogy a roma gyerekek háromnegyede szellemi fogyatékos, míg a többieknek nem. A bíróság egyértelműen megállapította, hogy vannak bizonyos rendszerszintű diszkriminációk. Például úgy van összeállítva a hat éves gyerek számára az adott szintfelmérő, hogy azok a kérdések, amire válaszolnia kell, és ami alapján eldöntik, hogy ő melyik iskolába mehet, egyáltalán nem veszik figyelembe a kulturális különbségeket. Egy példa erre nézve, hogy az adott kérdés arra irányul, hogy mit csinál amikor hazamegy és bemegy a kertkapun. Kiderült, hogy számos olyan roma közösség van, ahol nincs kerítés, nincs kertkapu, ezért a hat éves gyerek nem nagyon tudta, hogy mire irányul tulajdonképpen a kérdés, mert ezzel ő még nem szembesült annyi idős korára.

Tehát a szintfelmérő már nem feltétlenül az észbeli képességeket vizsgálja, hanem társadalmi képességeket, szociális készségeket, és ez által határozzák meg azt, hogy az adott gyerek szellemi fogyatékos-e vagy sem. Nyilvánvalóan ez nem megfelelő így. Ahogy említettem, vannak rendszerszintű hibák a társadalomban, melyeket fel kell oldani.

Tehát azt mondanád, hogy nem is feltétlenül beszélhetünk pozitív diszkriminációról az irányukban, hanem egyszerűen abból kifolyólag, hogy az átlag roma kisebbség helyzete sokkal rosszabb, úgy tűnik, hogy a roma kisebbség általánosságban véve kedvezményeket kap a szélesebb körű társadalommal szemben?

Igen, szerintem ebből fakadóan tűnik úgy a többségi társadalom számára, hogy a roma kisebbség sokkal több támogatásban részesül. Az állam a szociális ellátórendszerében a rászorulókat próbálja segíteni. Na most a jelenlegi társadalomban a rászorulók jelentős része a roma kisebbségből kerül ki.

Konkréten mire tudnád visszavezetni a roma kisebbség általános kirekesztettségét? Hiszen mondhatjuk, hogy ez nemcsak Magyarországon, de világszerte jelen van.

Olvastam ezzel kapcsolatosan néhány művet. Ami bennem megfogalmazódott, hogy tulajdonképpen körülbelül az 1400-as évekre tehetjük a roma kisebbség Európába való bekerülését, egy jelentős része ennek a csoportnak az akkori török birodalommal együtt jött be Kelet-Európába. Ebből kifolyólag nagy mértékben egybemosódott az ő csoportjuk a török birodalommal, mivel a későbbi török megszálláshoz kötődik a megjelenésük, és ez már abban az időben nagy ellenszenvet váltott ki velük szemben a kelet-európai társadalmakban. Így ők sem akartak ezután olyan nagy mértékben asszimilálódni az európai társadalmakba.

Igazság szerint nem tudni, hogy mi volt előbb, a kirekesztettségük, és ezáltal az, hogy már ők sem akartak tudatosan asszimilálódni, vagy fordítva. Az biztos, hogy a későbbi időszakra vonatkozóan, az 1700-as és 1800-as években mindkét jelenség együtt volt jelen, tehát egyrészt ők sem akartak asszimilálódni, másrészt a társadalom sem akarta őket befogadni. Mivel ez egy több száz évre visszavezethető folyamat, ezért nagyon nehéz változtatni rajta, mindkét oldal szemszögéből, így ez a többségnek és a kisebbségnek is egy nagy küzdelem.

Később kialakult a szociális állam, ami pedig kifejezetten azt erősítette, hogy az állam ellát mindenkit. Egészen addig kevesebb társadalmi feszültség volt, amíg az állam nem látott el senkit, hanem mindenki abból élt, amit megtermelt magának. Például a roma közösségekben is megvolt, hogy ki miből él, milyen szakmával foglalkozik, és összességében jobb társadalmi, gazdasági körülmények között éltek.

A szocializmus idején pedig ezeket a szakmákat nem űzhették tovább, ezek a kvázi kisvállalkozói tevékenységek nem voltak végezhetőek, a roma csoportokat áttelepítették gyártelepekre, ahol munkásszállókon vagy szolgálati lakásokban helyezték el őket.

Negyven év alatt a rendszer elérte azt, hogy kialakult egy nagyon szakképzetlen réteg, akiknek az állam biztosított lakást, ebből kifolyólag nem volt túl nagy ösztönző erő, hogy saját maguknak gyűjtsenek.

És mi történt a rendszerváltáskor? A gyárakat privatizálták vagy csődbe mentek, a munkásszállókból kiköltöztettek mindenkit. Az államnak gyorsan be kellett lépnie szociális támogatásokkal, hogy ne legyen milliós létszámú hajléktalan réteg az utcákon, és ezzel beindult az a fajta szociális támogatási rendszer, amely ma is működik, és amelyben viszont időszakonként változó volt, hogy mennyi ösztönző, illetve mennyi lehetőség volt a rendszerből való kitörésre.

A rendszerváltástól kezdve pedig pont a szakképzett munkaerőre volt szükség, nem a szakképzetlenre, és mivel ennek a rétegnek az iskoláztatása egészen addig meglehetősen háttérbe szorult, ezért abban a helyzetben találták magukat, hogy a munkaerőpiacon nem volt esélyük elhelyezkedni, viszont az állam szociális ellátást nyújtott nekik, így végül arra álltak rá, hogy ebből hogyan tudnak majd innentől kezdve megélni.

Szerintem leginkább az oktatás útján lehetne és kellene biztosítani ennek a rétegnek a kitörési lehetőséget az ellátotti körből. De gondoljunk bele, hogy hány év, mire ez több korosztályon is átmegy. Nagyon hosszú ennek az átfutási ideje! Meglátásom szerint a többségi társadalom is nagyon nagy mértékben felelős azért, hogy ez a helyzet idáig fajult. Csak ezt a többségi társadalom nem tudja.

Milyen eszközöket, diszciplinákat emelnél még ki, melyek a jog eszközein túl szükségesek lennének a helyzet megoldása érdekében?

Ha diszciplinákban gondolkodunk, akkor nyilvánvalóan a közgazdaságtant, a szociológiát, a pszichológiát emelném ki. Illetve fontos lenne az üzleti szférának és a civil szférának az együttműködése is.

A roma közösségek képviselőit illetően is kifejezetten azok az együttműködési formák sikeresek, ahol települési szinten, tehát minél inkább helyben próbálnak tenni valamit azért, hogy fejlesszenek az adott közösség életszínvonalán.

Például egy kis falu általános iskolájába a messzebb lévő városból hozták az ételt, azonban mivel nagy volt a munkanélküliség a faluban, ezért egy alulról induló kezdeményezés révén megszervezték, hogy a falusi asszonyok főzzenek az iskolára. Végül kialakult egy önellátó rendszer ebből, mivel később már a közelben dolgozó munkások, illetve az idős emberek is odajártak étkezni, tehát fizető kereslet alakult ki. Ezek tipikusan olyan kezdeményezések, melyeket, ha nagyon felülről, nagyon az adott közösségtől eltávolodva próbálnának megszervezni, akkor az nem működne.

Sok esetben az egyház bevonása is nagyon sikeres lehet, hiszen a roma kisebbségi rétegben is vannak nagyon vallásos közösségek, ahol egy papnak komoly szerepe lehet a közösség összefogásában és az egyes kezdeményezések vezetésében.

Fontos lenne az is, hogy ezekből a közösségekből olyan képzett személyek kerüljenek ki, akik el tudnák látni egy-egy adott roma csoport képviselőit. Én személy szerint nagyon sajnálom, hogy a jogi karon nem látok több roma hallgatót. Körülbelül 10 éve oktatok, de hozzáadva a hallgatóként eltöltött éveimet is, egy kezemen meg tudom számolni, hogy hány roma hallgatót láttam a jogi karon. Pedig fontos lenne, hogy a jogászság körében is több roma származású szakember tevékenykedjen, mert miután elvégezte az egyetemet, segíthetne a saját közössége érdekeinek előremozdításában.

Azt mondtad, hogy külföldön erőteljes a civil szféra, de Magyarországon nem annyira. Hirtelen nekem sem jut eszembe olyan civilszervezet, amely kifejezetten a roma kisebbség ügyeivel foglalkozna.

Szerintem önmagában az a probléma, hogy nem nagyon látható az osztársadalom számára ezeknek a szervezeteknek a munkája, tevékenysége. Lehet, hogy létszámát tekintve van itt civil szerveződés, de az emberek nem nagyon tudnak arról, hogy mit is tudnának nyújtani ezek a szervezetek.

Nagyon gyakran az életben maradásért küzdenek ezek a szervezetek, és így nagyon nehéz a társadalom számára látható maradni.

INTERJÚK

G. Szabó Dániel – Kállai Nóra:
A választottbíróságon nem kell küzdeni a korrupció ellen

Az új polgári perrendtartás elfogadása után sem változtatna lényegesen a választottbíróságok szabályozásán Kecskés László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbíróság elnöke. Kecskés elnökként a választottbíróságokat az igazságszolgáltatás részének tartja, a választottbíróságon a korrupciós ügyek ellen szerinte nem szükséges harcolni. Az állami és a választottbíróságok között korrekt az együttműködés és az országok közötti versenyben nagyon fontos a legfelsőbb bíróság tekintélye.

A polgári perrendtartás újrakodifikálása kapcsán számít alapvető változásokra a választottbíráskodási joganyagot illetően?

Az új Pp. előkészítésének első szakaszában kodifikációs bizottság dolgozott Németh János és Varga István vezetésével. Ennek a bizottságnak az volt az elképzelése, hogy a Pp.-ben kell elhelyezni a választottbíráskodás eljárási joganyagát.

Amikor az igazságügyi minisztérium kezébe került a koncepció, változott az álláspont. A Wopera Zsuzsanna miniszteri biztos vezette bizottság jelenlegi álláspontja az, hogy ne a Pp.-be kerüljön ez a joganyag.

Akik szerint a Pp.-be illeszkedik a választottbírói joganyag, a magyar szabályozás történeti hagyományaira hivatkoznak elsősorban. Meglátásom szerint azonban sose tett jót a választottbíráskodásnak, ha a Pp.-ben szabályozták, ezért a magam részéről a Pp.-n kívüli elhelyezéssel értek egyet.

Egy fontos szempontot ki kell még emelni. A választottbíráskodás szempontjából Magyarország úgynevezett „model law country”. Ez azt jelenti, hogy az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) – amely egyébként magyar kezdeményezésre jött létre – által 1985-ben elfogadott választottbírói „modelltörvényt” vette át a jogalkotó az 1994-es magyar választottbíráskodási törvény megalkotásakor.

A magyar törvénynek az UNCITRAL-al való szoros kapcsolata abból a szempontból is fontos, hogy segíti a magyar választottbíráskodási joganyag helyes értelmezését és alkalmazását, azt is mondhatjuk, hogy az UNCITRAL által kidolgozott választottbíráskodási jogi kultúra medrében tartja a magyar szabályozást. Ez jó kontroll a hazai jogfejlesztés és jogalkalmazás számára.

Több szempontból indokolt a magyar választottbírói joganyag felülvizsgálata, de egy biztos pont van: az 1985. évi modelltörvény 2006-os kiegészítését át kellene vennünk. Ez főként a választottbírói jog által meghozható ideiglenes intézkedések terén hozna változást a hazai szabályozásban.

Az 1994-es választottbíráskodásról szóló hazai törvény megalkotásakor, éppen az UNCITRAL modelltörvény átvétele miatt egyértelműen indokolt volt nem a Pp.-ben, hanem külön törvényben elhelyezni a választottbírói eljárásra vonatkozó joganyagot. Két szélső pont van a joganyag minősítésénél egyébként a választottbíráskodást illetően. Az egyik az igazságszolgáltatás, míg a másik a szerződési szabadság világának részeként tekint a választottbíráskodásra.

Ön melyik álláspontot képviseli: a szerződési szabadság megvalósulása, vagy inkább igazságszolgáltatás a választottbírói eljárás?

Ez érdekes kérdés, magam is ingadozom, ez egy olyan kérdés, melyre nincs abszolút helyes válasz, és nem is kell, hogy legyen. Elméleti szinten inkább a szerződési szabadság eszméjét tartom fontosnak, de mint gyakorló választottbíró, különösen, mint a Választottbírói elnöke, könnyebb a dolgom, ha azt mondom, hogy az igazságszolgáltatás részét képezi a választottbíráskodás.

Az MKIK melletti állandó választottbírói jog privilegizált helyzetben van, hiszen nemzetközi választottbírói ügyekben csak ez a bíróság járhat el. Mit gondol erről a szabályozásról, Ön szerint ez mennyire egyeztethető össze a felek szerződési szabadságával?

A vélemények kialakításában a „kívül-belül” jelensége a meghatározó. Aki egy szakmai körön belül van, az nyilvánvalóan annak a szakmai körnek a kiváló minőségét hangsúlyozza, aki pedig kívül van, az az ellenkezőjét mondja.

Kétségtelenül a szerződési szabadság eszméje mutatkozik meg a tekintetben, hogy az egyes országokban szerte a világon jellemzően az ad hoc választottbíráskodást szabályozzák általános jelleggel, ehhez képest speciálisak az állandó választottbíróóságok. A gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy az ügyek jelentős része az állandó választottbíróóságokon intéződik, a felek az esetek legnagyobb részében állandó választottbíróóságokat kötnek ki.

Mi az indoka, hogy meg kell kötni a felek kezét?

Nem kell megkötni a felek kezét, bármilyen bíróságot kiköthetnek. A választottbíráskodás világméretben egy nagy üzem, komoly felelősséggel járó tevékenység.

Ha liberalizálnák a magyar választottbíráskodást, az nem pezsdítené fel a versenyt ezen a területen?

Ennek nem lenne liberalizáló hatása, itt gazdaság szerkezeti kérdések merülnek fel. Olyan szempontból nem privilegizált, hanem kedvező helyzetben van az MKIK melletti Állandó Választottbíróóság, hogy az MKIK átfekszik a gazdaság különböző ágazatain. A többi választottbíróóság szükségszerűen valamilyen ágazati szerkezethez igazodva jött létre. Vannak az MKIK mellett ágazati választottbíróóságok is Magyarországon, csak éppen nincs ügyük: például a Hírközlési Állandó Választottbíróóságnak fennállt a alatt egyetlen egy ügye volt, illetve az Energetikai Állandó Választottbíróóságnak is nagyon kevés ügye volt ez idáig.

Akkor lehet sikeres egy választottbíróóság, ha a centrumtól távolabb álló fél számára hihetővé tudja tenni azt, hogy az csak egy látszat, hogy közel van a centrumhoz. A Hírközlési Állandó Választottbíróóság egy épületben működött a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatósággal, az Energetikai Állandó Választottbíróóság is benn működött a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal épületében.

Azt sem mondaná privilégiumnak, hogy a törvény szerint nemzetközi ügyekben csak az MKIK melletti Állandó Választottbíróóság járhat el?

Nem, nem mondanám. Általában mindenhol van egy ilyen megosztás. Egyrészt nagyon híres választottbíráink vannak, magyarok és külföldiek egyaránt. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamarának a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarával (ICC) fennálló együttműködése is indokolja a nemzetközi ügyek intézésében való kiemelkedő szerepünket. Az MKIK melletti Állandó Választottbíróóság mellett egyébként bizonyos ügycsoportokra vonatkozóan a Tőzsdei Állandó Választottbíróóságnak és az Energetikai Állandó Választottbíróóságnak is van nemzetközi hatásköre.

Világszerte tendencia az, hogy az úgynevezett választottbírói listáknak a jelentősége elhalványodóban van. Eddig is csupán egy ajánlat volt a felek számára, hogy a listán szereplő személyek közül választhatnak, hiszen a magyar szabályozás szerint, aki

betöltötte a 24. életévét, és éppen nem áll jogerős büntetőbírói ítélet hatálya alatt, az lehet választottbíró, még jogi végzettség sem szükséges. Ez tehát egy meglehetősen liberális szabályozás, bárkit lehet választottbíróként jelölni, éppen ezért nincs jelentősége annak, hogy az MKIK melletti állandó választottbírói eljárást jelöli meg a törvény konkrétan.

Más kérdés ugyan, hogy az eljáró tanács elnökének listás bírónak kell lennie, de még itt is adódhatnak kivételek, bizonyos speciális szakértelmet kívánó ügyekben, ha az MKIK mellett szervezett választottbírói eljárást az elnök személyéhez hozzájárul.

A választottbíráskodás kritikusai bizalmatlanok az intézménnyel szemben, aminek az egyik oka – ami természetesen az egyik előnye is: hogy titokban lehet tartani az eljárást?

Az eljárást nem titokban lehet, hanem titokban kell tartani, ez törvényi előírás, valamint a szabályzatunkban is benne van.

Ez kívülről okoz egyfajta bizalmatlanságot, hiszen a titoktartás nagyobb teret engedhet a visszaéléseknek.

Ez inkább számunkra nehéz, mivel sokszor gondot okoz a választottbírói eljárásra vonatkozó alapvető ismeretanyagot közölni. Könnyebb lenne beszélni, írni, tanítani a választottbíráskodásról, ha ez a titoktartásra vonatkozó előírás nem lenne.

A korrupciónak általában a titkolózás egyfajta melegágya lehet, ami bizalmatlanságot eredményezhet. Hogyan tudnak harcolni a visszaélések lehetősége ellen?

Nem harcolunk ez ellen. Nem is értem a kérdést! Ne haragudjon Kolléga Úr, ezek nagyon furcsa mondatok...

Volt olyan ügy, ahol Önök akár belső, akár bármilyen külső eljárást indítottak korrupció gyanúja miatt választottbírói ügyben? Ön tud ilyen ügyről amióta az MKIK melletti választottbírói eljárás létezik?

Nem tudok ilyenről.

A magyar állandó választottbírói eljárást mi jellemzi ügyforgalom szempontjából? Milyen hatása volt a hazai választottbírói eljárások számára a gazdasági világválságnak?

Ez egy nagyon érdekes mikroökonómiai kérdés. Az figyelhető meg, hogy a válságok kezdeti szakaszában mindenféle jogi eljárások gyakorisága megnő, tehát ekkor mindenki megijed, mindenki igyekszik a függő jogi vitáit rendezni. A válságok elhúzódásával viszont csökken az ügyek száma.

Amikor 2007-8 körül kitört a válság jelentősen megugrott az ügyeink száma, az utóbbi években ez inkább csökkenő tendenciát mutat.

2011 végén egy nagyon szerencsétlen jogalkotási hatás érte a választottbíráskodást Magyarországon. A nemzeti vagyonról szóló törvény a nemzeti vagyonra vonatkozóan

kizárta a választottbíróági utat. A törvényt nem lehetett úgy végrehajtani, ahogy azt a jogalkotó kigondolta, mivel a szabályozás mögött egy nagyon zavaros vagyoni jogi kép húzódott meg. A korlátozást végül 2015 tavaszán hatályon kívül helyezték.

Ennek a szabályozásnak a hazai végrehajtása is meglehetősen zavaros volt, például a kapcsolódó vállalkozói tevékenységekre, befektetésekre nem volt alkalmazható.

A nemzetközi gyakorlat sem eszerint alakult, a magyar állam érdekeit érintő nagy nemzetközi kereskedelmi szerződésekben a külföldi partnerek egyszerűen nem voltak hajlandóak a magyar állami bíróságok hatáskörének kikötésére.

Mit tud mondani a választottbíróági eljárásokról az eljárás időtartamát valamint a perérték szerinti megoszlást illetően?

Gyorsabbak vagyunk, mint az állami bíróságok, és jellemzően nagy értékű ügyekről döntünk.

Hogyan alakulnak a költségek? Bírálják a választottbíróági eljárást azért is, mert az állami bíróságok eljárásához képest lényegesen drágább.

Attól függ, milyen komponenseket veszünk figyelembe a költségek megítélésénél. Rögzítettek a választottbíróági díjak, melyek valóban nem alacsonyak. Ugyanakkor, ha a per időtartamát is figyelembe vesszük, akkor más eredményre juthatunk. Miután nálunk sokkal rövidebb a per időtartama, ezért nem kell például évekig drága ügyvédek fizetniük a feleknek, és így már mindjárt nem drága a választottbíráskodás.

Általánosságban hogyan viszonyulnak az állami bíróságok a választottbíróági eljárásokhoz?

Úgy látom, hogy korrekt az együttműködés. Az elmúlt 10 évben kimondottan kiszámíthatónak tartom az állami bíróságoknak a választottbíróágokkal kapcsolatos eljárásait, döntéseit. Amit megjegyeznék ennek kapcsán az az, hogy a Kúria akkor tesz jót a választottbíráskodás ügyének, ha nem kérésíti, nem merevíti a gyakorlatot.

Van egy érdekes verseny az országok között a világban, hogy hol van több választottbíróági eljárás, melyik ország választottbíróágát kötik ki többször a felek.

Ebben a versenyben nagyon komoly tényező az országok legfelsőbb bíróságának tekintélye, hiszen a választottbíróág az eljárási szabályainak nagy részét maga alakítja ki, de amennyiben valamilyen nagy probléma merülne fel a választottbíróág eljárását illetően, akkor a vonatkozó érvénytelenítési eljárásban előtérbe kerül az adott ország legfelsőbb bírósága. Ebben a versenyben egyébként ezért is áll nagyon jó helyen Svájc.

Alapvetően tehát nem lát nagy problémát a rendes bírósági jogalkalmazásban?

Nem, jelenleg nem látok. Még a 2000-es évek elején volt egy komoly félreértés a közrend értelmezését illetően. A Legfelsőbb Bíróság egy perköltségre vonatkozó ítéletében azt mondta ki, hogy az is lehet közrendbe ütköző, ami jogszerű. Ez pedig egy értelmezhetetlen kitétel volt.

Nagy Gergő – Szabó Tibor Zsombor:
„Mindenki érdeke érvényesülhet úgy, hogy a másiké nem csorbul”¹

Mivel foglalkozik és hogyan dolgozik egy mediátor? Kétrészes interjúnk első felvonásában a hazai mediátori szakma egyik fiatal és sikeres képviselőjét, Mészáros Ádámot kérdeztük a házassági, párkapcsolati mediáció lényegéről, módszertanáról, jellegzetes ügyekről és konfliktuskezelésről, illetve a mediátori pálya sajátosságairól és jövőjéről.

Kezdjük a talán legkézenfekvőbb kérdéssel: mivel foglalkozik a praxisa során?

A párkapcsolati mediáció egyik hazai képviselője, gyakorlati alkalmazója vagyok.

Hogyan és miért került kapcsolatba ezzel a területtel?

A mediáció magyarországi alkalmazása akkoriban indult meg igazán, amikor belevágtam jogi egyetemi tanulmányaimba 2002-ben. Ebben az évben lépett hatályba a közvetítői tevékenységről szóló törvény, és ez remek alkalom volt számomra, hogy az újdonság erejével ható módszertanba és a kapcsolódó joganyagba beleássam magam. Évfolyamdolgozataim és szakdolgozatomat is e témában írtam. Miután 2007-ben végeztem az ELTE jogi karán, ügyvédjelöltként dolgoztam, mégpedig egy olyan ügyvédi irodában, ahol az ügyvéd egyben mediátor is volt. Hozzáteszem, elsősorban papíron, a

¹ A fotót Lambert Attila készítette. A szerkesztők ezúton fejezik ki köszönetüket Hammer Krisztinának az interjú szövegének gondozásában nyújtott segítségével.

valóságban nem sok ilyen jellegű ügye volt. Én viszont nagyon ragaszkodtam ahhoz, hogy kifejezetten mediációval foglalkozhassam. Az ügyvédi területéről ezért nagyon gyorsan váltottam, és bekerültem az Igazságügyi Hivatalba, amely a büntetőügyi közvetítői eljárásokat folytatta le. Itt azonban meglehetősen szűkösek voltak a mozgási lehetőségeim és nem tudtam elérni, hogy ilyen jellegű ügyekkel foglalkozhassam. Végül azt mondtam, én csak azért is mediációval akarok foglalkozni, ezért elindítottam egy vállalkozást, amivel teljesen új úton indultam el, kvázi szakítva a klasszikus jogi pályával. Ebben az is szerepet játszott, hogy 2008-ban nem volt kimondottan álláslehetőség a mediáció területén, de a legfontosabb motivációm az volt, hogy a munkám olyan lehessen, amit igazán szeretek. Az elmúlt 8 évben szorgalmas munkával végül önálló mediátori praxist alakítottam ki: irodám párkapcsolati illetve házassági konfliktusok kezelésére specializálódott.

Hogyan lehet sikeresen kiépíteni egy mediációs vállalkozást?

Amikor elkezdtem ezt az egészet, nem nagyon mondtott az embereknek semmit az a szó, hogy mediáció. Akkoriban kezdett beivódni a köztudatba a büntetőügyi mediáció léte, de magát a szót is sokan keverték a meditációval. Senki nem tudott arról, hogy a konfliktusok kezelésének létezik egy békés módszere. Ezért az egyik legnagyobb kihívás ebben az időben a gyakorlat megszerzése mellett az volt, hogy erőteljes marketinggel megtámogassam a mediáció ügyét, és persze a saját irodámat. A fő dolgom az volt, hogy az országban megtudják az emberek, mi az, hogy mediáció, illetve párkapcsolati mediáció. Tulajdonképpen edukálni kellett az embereket, el kellett nekik magyarázni, hogy van ilyenre lehetőség, és hogy mi is történik egy mediációs folyamatban.

Hamar rá kellett viszont jönnöm, hogy specializáció nélkül nehéz lesz kitűnnöm a mediátorok között. Még ügyvédjelöltként figyeltem fel arra, hogy a jól menő praxist kiépítő ügyvédek médiaszerepléssel vagy pedig bizonyos jogterületre irányuló specializációval értek el sikereket. És mivel mediátornak egyre többen tanultak, ezért kiválasztottam én is egy rés piacot, a párkapcsolati mediáció területét, és erre a területre kezdtem el fókuszálni. Erre tehát marketingszempontról szántam rá magam, de nem titkolom, hogy a párkapcsolat és házasság témája mindig is fontos volt számomra, így magától értetődő volt, hogy e szívemhez közel álló területet válasszam.

Mit tart a mediáció lényegének?

A mediáció egy kommunikációs, konfliktus-kezelési módszer, amelyben egy vitahelyzetet, konfliktushelyzetet egy kívülálló személy segít átbeszélni a résztvevő felekkel bizonyos kommunikációs szabályok és lépések szerint. Lényege, hogy a mediátor középen áll, kívülálló marad, és a vitában álló felek mindegyike győztesen jön ki a fennálló konfliktusból.

„A mediáció területe pontosan azért fogott meg, mert azt láttam benne, hogy mindenki érdeke érvényesülhet úgy, hogy a másiké nem csorbul.” Nagyon széleskörű a mediáció felhasználási területe. Használható egy munkahelyen, ahol a munkatársak között feloldhatatlan ellentét húzódik például a feladatmegosztás kérdésében. Használható egy családban, ahol a szülők és a gyermek veszekszik a munkamegosztás, a zsebpénz vagy a tanulmányi eredmények miatt. És persze egy férj és feleség is békésen át tudja beszélni a

problémáit a mediáció keretei között, míg mediátor nélkül sokszor már csak kritizálni és bántani képesek egymást.

És ami érdekes, hogy a mediációs módszertant a jog is igénybe veszi. Tehát nemcsak segítő ill. támogató foglalkozásúak alkalmazzák munkájuk során. Hazánkban a mediáció módszerét használó jogi eljárásokat közvetítői eljárásnak nevezik, amely egyre több területen válthatja ki az elhúzódó, költséges és kapcsolattromboló pereskedést. A közvetítői eljárás tehát egy olyan jogi eljárás, amely a mediáció módszertanát használja és az abban való részvétel bizonyos joghatásokkal jár. De ezt a két fogalmat nagyon sokan keverik, összemoszák – még szakmai körökben is.

Hogyan jellemezné a saját mediációs tevékenységét?

Én azt az irányt képviselem itthon, amit házassági, párkapcsolati mediációnak nevezünk. A pontos elnevezés „maradjunk házasságok”-mediáció, ha az amerikai "mediation to stay married" kifejezés pontos fordításához ragaszkodunk. Ez az irányzat az Egyesült Államokból indult el a 90-es években, mégpedig nagyrészt ügyvédi kezdeményezésre. Noha sokan úgy gondolják, hogy házasságokkal, komoly párkapcsolatokkal foglalkozni inkább csak a pszichológia területéről érkezetteknek van létjogosultsága, ott jöttek az ügyvédek, és azt mondták, hogy ha a válás során a feszültségekkel teli, jogi vonatkozású témákat is meg lehet beszélni a felekkel, akkor miért ne lehetne a kapcsolat problémáiról is beszélgetni. Ha a mediáció módszere működik vagyoni jogi kérdések átbeszélésekor, miért ne működhetne magánéleti konfliktusok kezelésében is? No, erre szolgál a házassági mediáció, tágabb értelemben ezzel foglalkozom.

Nagyon széles palettán mozognak az elem kerülő konfliktusok. Van, amikor látszólag kisebb horderejű téma kerül elő, mint például, hogy milyen színűre fessük a garázkaput. De vannak komolyabbak is: külön költözzön-e a férj vagy sem, miután folyamatosan bántják, sértegetik, és emellett elhanyagolják egymást a feleségével. A mediációnak nagyon fontos része, hogy a felek egy jól körülhatárolható problémával jöjjenek a mediátor elé. A mediáció ugyanis nem párterápia, fontos elkülöníteni tőle, mert az a pszichológia és a pszichológusok területe. Nekünk, mediátoroknak viszont úgy kell dolgoznunk, hogy nem használunk terápiás módszereket. Erre mondok is egy példát.

Eljött hozzám egy olyan házaspár, akik között nagyon nagy volt a körkülönbség, gyakorlatilag egy tanár házasodott össze az egyik korábbi diákjával. És a kapcsolatukra rányomta a bélyegét az, hogy reggelente összevesztek valamilyen apróságon, ami miatt rendszeresen késve ért be a tanár a munkahelyére, a felesége pedig délutánig feloldhatatlan sértődéssel tudott a férjével beszélni. Ez volt a konfliktus, amit elem hoztak. Nos, terápiás szemlélettel egy szakember arra fókuszálhatott volna, hogy húha, itt nagy a körkülönbség! És ezt helyezné középpontba. Az apakomplexust, a feleség gyermeki énjének és viselkedéseinek hatásait, a férj szülői szerepét, amely kijött ezekben a konfliktusokban. „A szűk és szigorú értelemben vett párterápia akaratlanul is megpróbálja egyfajta betegségként kezelni a helyzetet, és arra keres választ, hogy miként lehetne a feleket és a kapcsolatot „gyógyítani”. Ezzel szemben a mediációval nem megyünk a múltba és a gyerekkorba. Inkább megnézzük, hogy kinek mi az érdeke az adott helyzetben, és az hogyan teljesülhetne úgy, hogy a másik fél is jól jöjjön ki a helyzetből.”

Az említett esetben a férj érdeke az volt, hogy szeretett volna időben beérni munkahelyére. A másik oldalról pedig a feleségnek az volt a problémája, hogy ő reggelente úgy érezte, nem kap a készülődés során figyelmet és kedvességet, és ezért könnyen megsértődött, lényegében akármin. Ez mindennapos reggeli vitákhoz vezetett. A mediáció során mindkét felet alaposan kikérdezzük és meghallgatjuk, hogy lássuk, miről szól a probléma. Közösen meghallgatjuk egymás érzéseit, mélyen meghúzódo motivációit. Ebben az esetben például nagyon szépen kirajzolódott, hogy a feleség mindössze két-három percet szeretett volna kapni reggel, amikor ő egy kicsit „meg van babusgatva”, kicsit ráfigyelnek. A férj ehhez képest – az újbóli késéstől rettegve – nagyon kapkodva készült a munkahelyére, se egy reggeli köszöntésre, se egy ölelésre nem volt képes. A feleség ebből folyamatosan azt érezte, hogy nem kapja meg a neki járó figyelmet. A megoldásuk végül az volt, hogy a férj tudatosan megadta ezt a reggeli két-három perces babusgatást, a feleség pedig ettől feltöltődött és odafigyelt arra, hogy a sértődését jobban tudja kezelni. Eltűntek a felesleges veszekedések, a férj pedig beért a munkahelyére. Ha ezeket a problémákat nem beszéltük volna alaposan át a mediációban használt módszertan szerint, akkor soha nem derült volna ki, hogy valójában mi áll a konfliktus hátterében, és összeütközések sora rombolta volna tovább a kapcsolatot.

Tehát tulajdonképpen az egésznek van egyfajta prevenció jellege?

Igen, abszolút.

Általában a párok milyen korosztályból szoktak önhöz fordulni?

Alapvetően teljesen vegyes a korosztály. A 60-65 év felettek egy kicsit kevesebben jönnek, és a 25 év alattiak is nagyon kevesen vannak. A hozzám forduló közel fele a 40-55 év közötti korosztályból kerül ki. Ez persze csak az én statisztikám, amely többek között a marketingkommunikációm és az ajánlások eredménye, és nem tükrözi a hazai kollégák gyakorlatát. Érdekes viszont, hogy az első megkeresés a pár női tagjától érkezik az esetek közel háromnegyedében.

És jellemzően házasságban élő párok keresik meg?

Alapvetően igen, körülbelül az esetek 80%-ában. Ennek oka, hogy a házasság egy komolyabb elköteleződéssel járó kapcsolati forma. Ahol pedig ilyen vagy ehhez hasonló elköteleződés nincs, ott a megmentésre való igény kisebb. Ha egy-két éve van együtt egy pár, de még nem házasok, komolyabb krízishelyzetben nekik egyszerűbbnek tűnik egy szakítást kimondani, minthogy nekimenjenek egy mediációs folyamatnak. A másik oldalról viszont, ha már gyerek is van, az egy komolyabb elköteleződést jelent a kapcsolatban, és nagyobb az igény az együtt maradásra. A közös vagyon, közös vállalkozás összetartó ereje szintén nagy. Ilyen körülmények között nagyobb a hajtóerő, hogy az adott pár egy mediációban részt vegyen.

Milyen párkapcsolati stádiumban szokták megkeresni a párok? Amikor az életközösség már teljesen megromlott, és egy utolsó utáni esélyt szeretnének adni a kapcsolatuknak, vagy inkább akkor, amikor még menthető a kapcsolat?

Amikor egy pár már a bontóper megindításán gondolkodik, az az esetek többségében a megoldatlan konfliktusok kicsengése. Ezért inkább az a jellemző, hogy megelőző, prevenció céllal keresnek meg. Itt szeretnék azonban utalni arra is, hogy létezik egy, a

miénkhez közeli mediációs terület, a válási mediáció. Lehetőség van már a bontóper megindítása előtt a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések rendezése céljából mediátorhoz fordulni. Tehát az ilyen jellegű válási mediációra a bontóper előtt jönnek, és a mediációs folyamat nem a kapcsolat megmentésének, hanem a kapcsolat békés rendezésének égisze alatt zajlik. Érdekes, hogy Magyarországon a bontóper megindítása előtt válási mediációra leginkább azok jelentkeznek, akik közös megegyezéssel minél gyorsabban le akarják tudni a bontóperüket. Ők a mediációt nem elsősorban a vitás kérdések átbeszélésére és rendezésére veszik igénybe, hanem folyamatgyorsító eszközként használják. Ilyenkor a pár tudja, hogy mit akar (gyorsan elválni), és arra kéri a mediátort, hogy segítsen egy olyan keresetlevél elkészítésében, illetve mediációs megállapodás létrejöttében, amely tartalmának köszönhetően gyorsan lezajlik az egész válási procedúra.

Általában mennyi idő alatt szokott megoldást találni egy adott problémára?

A megoldást soha nem én találom, hanem a házaspár. Az én dolgom nagyon kényelmes: meg kell hallgatnom a feleket, segítenem kell az érzéseiket kifejezni, egymást meghallgatni, az igényeket és érdekeket a felszínre hozni, és a megoldási ötleteikből nekik kell a megfelelőt kiválasztani. Hogy mikor érünk ennek a végére, az az esettől, a házaspártól függ, és attól is, hogy időben jönnek-e el a mediációra. Vannak 1-2 alkalom alatt lezajló folyamatok, például ha arról vitázik egy pár, hogy ki és hogyan vigye a gyerekeket reggelente az iskolába. Vannak 4-6 alkalmas folyamatok is. Erre példának talán azokat az eseteket hozhatom, ahol a konkrét vitatéma mögött komolyabb eltávolodás is áll.

Van-e valamilyen módszere az utánkövetésre?

A házassági mediációban fél év, majd egy év után szoktuk követni, hogy a házaspár tartják-e a megállapodásukban foglaltakat. Ha probléma van a megállapodás betartásával, általában jelentkeznek maguktól előbb is.

Van olyan pár, aki például már több éve jár önhöz?

Van ilyen, de nem azért, mert nem működik a mediáció. Hiszen a mediációnak az egyik lényegi eleme a gyorsaság. Azért térnek vissza rendszeresen, mert ők fontosnak tartják, hogy havonta eljőjenek pár órára, ott szabályozott keretek között „kinyithassák a cipzárt”, átbeszélhessék, hogy éppen mik a problémáik, utána pedig „visszahúzhassák a cipzárt”, hogy miután elmennek tőlem, egy hónapot nyugalomban éljenek. Az ilyen ügyfelek kvázi hobbiból, egyfajta bérletesként járnak, de nagyon tiszteletreméltó tudatosságnak tartom ezt a hozzáállást.

Mit gondol a hatályos családjogi szabályokról? Lehetne javítani rajtuk, és egyáltalán a jog segítheti a párkapcsolatok megmentését?

Az mindenképpen szemléletbeli előrelépés a jogalkotótól, hogy az új Ptk. kimondja, házastársak a bontóper megindítása előtt és alatt is részt vehetnek önmaguktól vagy a bíróság kezdeményezésére közvetítői eljáráson. Meglátásom szerint a mediáció ügyét ugyanakkor úgy tudja igazán szolgálni egy jogszabály, ha nagyon komolyan támogatja a közvetítői eljárást úgy, hogy az ügyfélnek érdeke fűződik ahhoz, hogy tényleg részt is vegyen benne. A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás például azért is

népszerű, mert ha az elkövető az eljárásban jóváteszi az okozott sérelmet, elkerülheti az eljárás folytatását, és nem válik büntetett előéletűvé, vagy a kiszabandó büntetése korlátlanul enyhíthető. A sértett pedig az érdekeinek megfelelő jóvátételhez juthat, és a büntető ügy hamarabb lezárulhat. A bontópereknél ezzel szemben most még nem látható ilyen látványosan, hogy miért érné meg közvetítőhöz menni. A közvetítői eljáráson való részvétel illetékmérséklésre ad lehetőséget, de itt csak néhány ezer forintról van szó, ezt nem mondanám igazán jelentős motiváló tényezőnek. A bontóper gyorsítását vagy a tárgyalási folyamat békésebbé tételét pedig nem igazán érzik előnynek az elmérgesedett konfliktusban levő párok. Nem látják, hogy nekik az milyen sokat ér.

Én inkább egy olyan megoldásban hiszek, hogy bontópert csak abban az esetben lehessen megindítani, ha valamilyen – kicsit a jog területén kívül eső – prevenciós jellegű, békéltető eljáráson már részt vettek a felek. Ha ez kötelező volna, meggyőződésem szerint sokkal kevesebb lenne a bontóperek száma.

A saját mediációs praxisomból példák sorát tudnám hozni, amikor a válni akaró felet megtudták győzni a mediációban megtapasztalt élmények arról, hogy érdemes megpróbálni új alapokra helyezni a kapcsolatot. És ha belegondolunk, hogy az ilyen ügyekben sok esetben fontos szereplők a kiskorú gyermekek, akiknek az elhúzódó bontóper és a szülők kapcsolata kihat személyiségfejlődésükre, akkor még inkább látjuk, hogy a házasságot elmérgesedett viszony esetén nem lenne szabad per közelébe engedni. Hiszen ott csak tovább folytathatják a háborút.

A házasság felbontása iránti perekben a bíró tehát csak ajánlhatja a feleknek, hogy próbálják meg a vitás kérdéseiket közvetítő segítségével megoldani.

Igen, és itt tetten érhető egy elég éles érdekütközés a közvetítői szakmában, ugyanis 2012-ben megjelent a bírósági közvetítés intézménye, amely módszertanilag és jogosítványokban lényegében teljesen megegyezik a normál közvetítői tevékenységgel. A különbség viszont az, hogy a bírósági közvetítők csak a bírói kar tagjaiból kerülhetnek ki, és munkájukért az ügyfélnek nem kell fizetnie. „Normál” közvetítőként ugyanakkor mi piaci alapon működünk, és nem is a bíróság épületében, így ha mondhatom, versenyhátrányba kerültünk. Azt gondolom, hogy ilyen feltételek mellett a pert tárgyaló bírónak logikusabbnak tűnik bírósági közvetítőt ajánlani, mint egy piaci alapon működő közvetítőt. Mindezek azt eredményezik, hogy folyamatban lévő házassági bontóperek kapcsán induló közvetítői eljárásokból a „piaci” mediátorok „kikopnak”. A bíróság oldaláról az ideológiai koncepció talán az, hogy a jó állam fogalmához tartozik, hogyha az állam szolgáltatást nyújt, azt lehetőleg egy szerv által nyújtsa. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a bírói gondolkodás és a mediátori gondolkodás nagyon különbözik. Aki hivatásának tekinti a mediátori munkát, az nem tud olyan döntéshez vagy megállapodáshoz még hallgatólagosan sem hozzájárulni, amelyben valamelyik fél rosszul jár. És míg ezt az ellentétet egy eljáró bírósági közvetítőnek is el kell rendeznie magában, úgy gondolom, hogy egy szervezeten belül ez a szemléletbeli ellentét nehezen fér meg. Másrészt a versenyszférának mindig is volt egy olyan előnye, hogy a szolgáltatóknak nem elég jónak lenni, hanem folyamatosan fejlődniük kell, és a legjobbat kell nyújtaniuk, ha életben akarnak maradni. Ami a mediációs szolgáltatások fejlődéséhez járulna hozzá. Én ezért annak a híve vagyok, hogy a mediáció, amely a vitarendezésnek egy önálló

típusa, maradjon kívül a bírósági vitarendezés szellemiségén és intézményi keretein. De persze ez a kérdés nem a mi beszélgetésünk alapján fog eldőlni.

Azokban az ügyekben, ahol a közvetítés kötelező (a szülői felügyeleti jog rendezése, a szülő-gyermek közötti kapcsolattartás, illetve a gyermek harmadik személynél való elhelyezése körében), felmerül a kérdés: mennyire lehet hatékony az, ami kötelező? Vajon mennyire eredményes úgy a közvetítés, ha a közvetítő személyét a bíró jelöli meg? Ez pszichológiai szempontból sem egyszerű.

A bíró a kötelező közvetítésnél nem jelöl meg kötelező, konkrét személyt. Az érintett felek mehetnek bírósági közvetítőhöz, vagy az Igazságügyi Minisztérium által vezetett közvetítői névjegyzékből is választhatnak. A kötelezőséget nagyon sokan támadják, és ez érthető is, mert a mediációnak lényegi eleme az önkéntesség. Csak akkor kerülhet rá sor, ha mindkét fél akarja, és amint valamelyik fél azt mondja, hogy nem kívánja folytatni, akkor a mediációs folyamat lezárul. Nehéz helyzetben volt hát a jogalkotó, és végül az a megoldás született, hogy a kötelező közvetítői eljárásnál fel kell keresni egy közvetítőt, aki megfelelő tájékoztatást nyújt az eljárásról. A fél ekkor mondhatja, hogy nem szeretné az eljárást. Tehát a közvetítői eljárás megindulása és lefolytatása ebben az esetben is a felek önkéntes döntésén múlik. „A közvetítői eljárásban, aminek lényege, hogy megpróbáljuk összehozni a felek érdekeit, nem kell részt venni, ha valaki nem akar, mert ezzel megerősokolnánk a mediáció módszerét, amelynek az önkéntesség az egyik legfontosabb alapelve.”

A házassági és válási statisztikák tükrében mondhatjuk-e azt, hogy a tradicionális, lehetőleg élethosszig tartó monogám párkapcsolati modell számít tipikusnak? Milyen nehézségekkel jár ez a társadalomban?

A KSH legutóbbi három népszámlálási adatai azt mutatják, hogy a házasságok száma csökken, a házasságon kívül együtt élők száma és az egyedülállók száma dinamikusan nő. Konzervatív értékeken nyugvó társadalom vagyunk, de fontos azt is látni, hogy megváltozott világban élünk, mint korábban. Amikor gyerek voltam, a rendszerváltás előtt az volt az elvárás és a bevett szokás, hogy mindenkinek meg kell házasodni. Létezett még az a fogalmunk, hogy vadházasság, amit ma már jogszabályban élettársi kapcsolatnak hívunk. A házasság volt a társadalmilag elfogadott együttélési forma, amibe egy kicsit mindenki bele is volt kényszerítve. Mindenféle típusú ember kötött házasságot, olyanok is, akik a szívük mélyén nem kívánták volna azt, mert rettegtek az elköteleződéstől, vagy lelkük mélyén, valamilyen lelki sérülés folytán féltek attól, hogy szülők legyenek. Meggyőződésem, hogy több évtizedig fennmaradt házasságok azért is bomlanak ma fel, mert valaha önmagukban nem teljesen egész emberek is „bele voltak kényszerítve” egy összecsiszolatlan házasságba.

Azóta az együttélési formák elfogadottsága megváltozott, de az emberanyag nem. Ma is nagyon sok fiatal van, akik végignézték a szüleik rossz házasságát vagy csak egyszerűen nem kaptak elég elfogadást, értékelést, figyelmet, és ez azt okozza, hogy látszólag próbálnak, de a lelkük mélyén nem akarnak megházasodni, nem akarnak, és nem tudnak mélyen elköteleződni. Még az is előfordul, hogy valaki ilyen indíttatástól vezérelve direkt rossz kapcsolatokba megy bele, nehogy komolyabbá váljon a dolog.

Régebben a rossz mintát látó (és ezért lelkileg bizonyos szempontból sérült) emberek is belementek házasságba, aminek a hatása csak később, akár napjainkban jön ki, leggyakrabban hűtlenség formájában. A hűtlenség sosem arról szól, hogy valakit jobbra lecseréljünk, hanem mindig önértékelési hiányokat, elfogadási hiányokat, figyelemhiányokat jelez, ezeket pótoljuk vele. Ezeket a hiányokat a házasságban éljük meg, de a forrásuk igazán a gyermekkor. A mai fiatalabb generáció szintén nagyon sok önértékelési- és figyelemhiánnyal küszköd, de mivel ma már nem elvárt, hogy megházasodjanak, náluk ugyanezek a hiányok párválasztási problémákban jönnek ki, ami azt jelenti, hogy nem tudnak megállapodni hosszútávon senkivel. Kapcsolatból ki, kapcsolatba be, nem házasodnak, illetve a gyermekvállalásig kitolják annak időpontját.

Személy szerint, mindezek ellenére, ajánlaná mégis a házassági életformát? Nem szembeállítva az élettársi viszonyal, miben látja előnyüket, illetve hátrányukat?

Ez nagyon emberfüggő. Sok olyan 35-40 körüli férfit és nőt láthatunk, akik nagyon hangoztatják, hogy nem akarnak megházasodni. Ők bizony nem „társfüggők”, és aki házasodik, az szerintük csak azért házasodik, mert nem stabil ember. Ezek sokszor öngazoló magyarázatok. Lehet, hogy valaha ezeknek az embereknek is álmuk volt, hogy megházasodjanak, de valamiért nem jött össze nekik, és ilyenkor úgy kommunikálják mindezt, mintha szerintük ez így lenne a helyes. Ezzel tudják elrendezni magukban azt az ellentétet, hogy valaha a lelkük mélyén vágytak volna arra, hogy valaki komolyan is felvállalja őket, de ez végül nem sikerült.

Ezért azt mondom, az a lényeg, hogy igazán figyeljünk egy kicsit magunkra, és arra, hogy a lelkünk mélyén valójában akarjuk-e a házasságot. Ha valaki tényleg nem akarja és soha nem is akarta, az maradjon meg ennél az elgondolásánál. De ha valaha megvolt az az álom, érzés vagy gondolat, hogy milyen jó lenne, ha én valakinek kellenék úgy igazán egy egész életre, akkor annak nagyon javaslom a házasságot. Én azt gondolom, annál fogva, hogy valaha kisbabák és kisgyermekek voltunk, akik kötődünk a szüleinkhez, van egy mélyről jövő vágy bennünk, hogy valakinek igazán kelljünk. Mikor csak elmegyünk valakivel bulizni, vagy esetleg összeköltözünk valakivel úgy, hogy nem érezzük azt, hogy valóban felvállaljuk egymást, ez a mélyről jövő igényünk üresen marad. Ezt persze sok mindennel el lehet nyomni, meg lehet magyarázni, lehet pótolgatni is, de ezt az igényünket semmi nem tudja kielégíteni úgy, mint egy mély házasság.

Minden helyzetben lehet az ember boldog, és bár a házasság a katolikus világnézet szerint egy szentség, mégsem hiszem, hogy ez lenne a legnagyobb „csúcserték” az életben. A harmóniát másban is meg lehet találni. Talán nem a házasság a lényeg. Viszont a kérdésre őszintén válaszolva, ajánlom a házasságot, de úgy ajánlom, hogy az biztos alapokon álljon. Ehhez nagyon sok önismeret, emberismeret szükséges, az önmagunkkal és társunkkal való foglalkozás, és a törekvés arra, hogy jobban csináljuk, mint amennyire „általában” lehet. Másrészt egy házasság mindent visz – összehasonlítva más formákkal – azzal, hogy hihetetlen mélységekig el lehet jutni egymás és saját magunk ismeretében, az életünk végéig számíthatunk egymásra érzésében, és egymás segítésében, fejlődésben.

Ön szerint mennyire hangsúlyos a házasságban a másik segítése, mi kell ahhoz, hogy ezt jól csináljuk?

Mélyről jövő készítés az ember számára a másik ember segítése, lelkesítése. Azt gondolom, hogy az emberi kapcsolatoknak ez egy nagyon fontos értéke. Függetlenül attól, hogy ki miben hisz, az egymás segítése, szolgálata iránti vágy ott van bennünk, és ez a legtöbb vallásban is megjelenik. Egy házasságban sokkal mélyebben, hatékonyabban, ügyesebben tudjuk egymást segíteni, mint abban a helyzetben, hogy két évente van valaki új az életünkben. Két év alatt vagy csak egy egyszerű összeköltözéssel nem tudunk eljutni ugyanaddig a mélységig, mint egy olyan kapcsolatban, amelyben évtizedekig vagyunk együtt azzal a szándékkal, hogy mindent meg fogunk és meg kell oldanunk, sőt esetleg még a közös gyermekeink is örökre összekötnek. Ha elköteleződéssel élünk egymás mellett, és voltunk és kitartottunk egymás mellett a nehézségekben is, akkor sokkal jobban tudjuk segíteni a másikat. Gondoljunk csak bele, ha egy idegen autóba ülünk, először nem tudjuk, hogy mihez nyúljunk, hogyan irányítsuk igazán jól. Amikor viszont egy autót már nagyon jól ismerünk, akkor tudunk igazán biztonságosan közlekedni és kihozni belőle mindent. Így élvezetes csak igazán az autóvezetés, nem pedig úgy, ha csak egy tesztvezetésre ülünk be. Én nem szívesen vezetek tesztautót, de tesztautó még kevésbé lennék.

Rajnai Anna Éva:

Családi vállalkozások generációváltása – bukás vagy hagyományteremtés?

A magyar családi kis- és közepes vállalkozások a közeljövőben tömegesen szembesülnek az utódlás, generációváltás problematikájával. A nemzetközi példák rávilágítanak arra, hogy a generációváltás momentuma a vállalkozások jelentős hányada számára igen komoly megrázkódtatást, nem ritkán viszonylag rövidtávon megszűnést eredményez. Milyen jogi eszközök segíthetnek a folyamat zökkenőmentessé tételében?

Manapság erősödnek fel azok a hangok, amelyek a családi vállalkozások átörökítésének nehézségeire hívják fel a figyelmet. Miért éppen most vált aktuálissá a kérdés?

Barkassy-Grünfeld Loránd: A magyar családi kis- és közepes vállalkozások – amelyek között mára nagy számban találhatunk jelentős piaci pozícióra szert tett cégeket is -, az elkövetkezőkben számosan, korábbi tapasztalatok és kialakított rutin, így szükségképpen adekvát felkészülés hiányában kell, hogy szembesüljenek az utódlás, generációváltás problematikájával. Az első gazdasági társaságokról szóló törvény ugyanis 1988-ban lépett hatályba, lehetőséget teremtve a mai értelemben vett vállalkozások tömeges alapítására, s az akkori vállalkozó szellemű generáció mára nyugdíj közeli korba lépett,

joggal merülhet tehát fel a vállalkozás továbbörökítésének gondolata.¹

A nemzetközi példák által mutatott tapasztalat rávilágít arra, hogy a generációváltás momentuma a vállalkozások jelentős hányada számára igen komoly megrázkódtatást, nem ritkán viszonylag rövidtávon megszűnést eredményez.

A kérdés aktualitása valóban egyértelmű, de miért bír ilyen komoly jelentőséggel a vállalkozások számára?

Barkassy-Grünfeld Loránd: A családi vállalkozások esetében, a vállalkozás fennmaradása, működése kontinuitásának és prosperitásának biztosítása, nem csupán üzleti, hanem legalább ugyanolyan mértékben érzelmi kérdés is az alapítók számára, mivel az általuk létrehozott és felépített vállalkozás jó kezekben tudása életművük gondozását is jelenti. A történelmi okokból ki nem épült rutinok hiányában szakember igénybevétele meghatározó jelentőségű lehet a felmerülő nehézségek kezelése érdekében. A családi vállalkozások életében az utódlás rendkívül kardinális kérdésként jelenik meg, hiszen annak sikerétől függ, hogy a vállalkozás képes lesz-e megmaradni családi keretek között, vagy nem családi vállalkozásként működik tovább, esetleg megszűnteti működését.

Mivel a magyar családi vállalkozások jelentős hányada az elkövetkező időszakban szembesül először a generációváltás kérdésével, egy, akár a későbbiek folyamán is alkalmazható, a generációváltás során fellépő nehézségeket kezelő metódus kiépítése egyrészt időszzerű, másrészt pedig elementáris jelentőségű.

Ezek szerint egy jelentős, mára aktuálissá váló problémával állunk szemben. Miért okoz különös nehézségeket az átadás a családi vállalkozások átörökítése során?

Korim Balázs: A kérdés jelentősége okán indokolt a családi vállalkozások számára egy olyan metódus kidolgozása, amely hosszabb távon is képes az egyes generációváltások megfelelő előkészítésének és magának a konkrét folyamatnak az adekvát levezénylésére. E metódus kidolgozása során vezérelvként kell, hogy szolgáljon az időtállóság igénye, a kialakítandó rendszer ugyanis akkor lehet igazán hatékony, ha hosszútávra készül és az érintett felek számára egyfajta sarokköként, kiindulópontként jelenik meg. E tekintetben is fontos szerepe lehet a külső szakértői elemnek, hiszen az ily módon kidolgozott megoldásokhoz a család tagjai is szükségképpen nagyobb bizalommal fordulnak, a részrehajlás gyanújának elkerülése a deperszonalizáltság útján biztosítható a leginkább. A generációváltás ugyanis kizárólag abban az esetben lehet minden tekintetben sikeres és a vállalkozás működése szempontjából hatékony, ha arra az érintett felek kellő időben és módon felkészülnek. E tanulási folyamatot számos megoldás szolgálhatja. Így például a vállalkozáson belül működő testületi szerv, amely a vállalkozás jövőbeni vezetésére kijelölt személyek felkészítését segíti.

¹ Csákné Filep Judit: *Családi vállalkozások – Fókuszban az utódlás*, doktori disszertáció. http://www.forumfamilia.hu/uploads/5/3/4/9/53495893/2012_disszertacio.pdf (Letöltve: 2016.01.10.).
Filep Judit – Szirmai Péter: A generációváltás kihívásai a magyar KKV szektorban. *Vezetéstudomány* 2006/6. Csákné Filep Judit: *A cégátadás kihívásai és kockázatai a magyar KKV-k egyes típusaiban*. http://www.forumfamilia.hu/uploads/5/3/4/9/53495893/2015_alkalmazott_tudomanyok_foruma_tanulmany.pdf (Letöltve: 2016.01.10.).

Barkassy-Grünfeld Loránd: A családi vállalkozások egymásra determinánsan ható alegységei a család és a vállalkozási tevékenység, más és más igényrendszerrel rendelkezik, ám összhangjuk megteremtése a családi vállalkozás sikerességének és időtállóságának megalapozása szempontjából esszenciális.²

Legfőképpen történelmi okokból kifolyólag Magyarországon nincs kiépült rendszere és rutinja a családi vállalkozások generációváltásának, így a vonatkozó szakirodalom is korlátozott, következésképpen, bár minden egyes nemzetgazdaság, sőt minden egyes vállalkozás egyedi sajátossággal bír, érdemes a nemzetközi kitekintés, az esetek meghatározó részében sikeresen működő külföldi minták megvizsgálása, esetleges adaptálása.

Magyarországon milyen eszközök nyújthatnak most megoldást a generációváltás hatékony lebonyolításában?

Korim Balázs: Az új Ptk. által a társasági jog területén bevezetett diszpozitív szabályozási alapelv számos lehetőséget kínál a generációváltás előtt álló családi vállalkozások számára is, azok tulajdonosi és menedzsment-szerkezetének az átalakítása tekintetében. Az új Ptk. diszpozitív társasági jogi szabályozási koncepciója tágra nyitja a lehetőségeket a vállalkozások előtt, hogy a családi és piaci viszonyoknak leginkább megfelelő megoldást választhassák. A nemzetközi kitekintés lehetősége az új Ptk. szabályozása által minden eddiginél jelentősebb mértékben adott, így a sikeres külföldi minták átültetésével mód nyílik több évtizedes, működő tradíciók bevezetésére, a magyar tapasztalatok hiányának kiküszöbölése végett. A társasági szervek közötti hatáskörmegosztás lehetősége tényleges potenciált kínál az optimális struktúra kialakítására. Ha egy példával szeretnénk szemléltetni a lehetőségeket, akkor elképzelhető olyan szisztéma, mely szerint a vállalkozást alapító generáció már átadta az operatív irányítási feladatok intézését a soron következő generációnak, ugyanakkor még indokoltnak tartja bizonyos mértékű felügyelet gyakorlását. Ilyen esetben, bár az ügyvezetési feladatokat az új generáció látja el, lehetőség kínálkozik az ügyvezetés és a felügyelőbizottság közötti olyan módon való hatáskörmegosztásra, esetleg bizonyos döntésekhez történő hozzájárulás megkövetelésére, mely a korábbi generáció számára még kellő mértékű jogosultságot biztosít az üzletmenet felügyeletére.

² Málóvics Éva – Vajda Beáta: *A családi vállalkozások főbb problémái*. Elérhető: <http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39608> (letöltve: 2016.01.10.).

Barkassy-Grünfeld Loránd: E szabadság olyan struktúra létrehozásának lehetőségét kínálja, mely a család és a családi vállalkozás igényei és szükségletei közötti lehető legteljesebb összhang kialakítására nyújt lehetőséget. E körben említhetjük a vállalkozás menedzsmentjének oly módon való átalakítását, mely lehetőséget biztosít az új generáció számára, hogy az üzletmenetben való részvétel során tapasztalatot gyűjtsön. Erre sor kerülhet például – svájci mintára – valamely specializált bizottság, vagy adott esetben a vállalkozás valamely szervezeti egységében, így például a könyvelésen, jogtanácsosi szerepkörben, esetleg a kutatás és fejlesztés szegmensében való egyre mélyebb szerepvállalás útján, így téve szert kiemelt szakismeretre az adott területen. Lehetőség nyílna ezáltal az integrálódásra a vállalati struktúrába, anélkül azonban, hogy túl korán kellene részt venni a cég sorsát meghatározó döntések meghozatalában.

A vállalati struktúra alakításának kiterjedtebb szabadsága mindemellett módot kínál arra is, hogy a vállalkozásban dolgozni kívánó, ám a legfelsőbb vezetői pozíciótól eltérő szerepben elhelyezkedő családtagok számára is megfelelő munkakör kerülhessen kialakításra.

Megemlíthető néhány konkrét, külföldön sikeresen alkalmazott minta, megoldás?

Barkassy-Grünfeld Loránd: Miként arra Málóvics és Vajda is rámutat, a családi vállalkozások úgynevezett háromkörös modellje szerint egy családi vállalkozás a családot, a vezetést és a tulajdonosi kört foglalja magában, Ezeknek az összetevőknek a folyamatos változásai kritikus etapokhoz vezetnek, melyek az organikus fejlődés szükségszerű velejárói. Az ilyen etapok közül gondolhatunk az utód mint potenciális vezetőjelölt helyzetére, majd családtagból alkalmazottá válására, a tulajdonrészek felosztására, az idősebb tagok nyugdíjba vonulására, az örökösök kiválasztására és

felkészítésére, a házastársak szerepére a családi vállalkozásban, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ezeknek a kérdéseknek a rendezése két szempontból is fontos. Nem csupán a vállalkozás sikerességét érinti, de a család összhangjának fennmaradását is, így elengedhetetlen olyan konfliktuskezelési mechanizmusok kiépítése, melyek esetleges vészhelyzet esetében képesek fenntartani a családi kohéziót, mely immanens eleme a családi vállalkozások sikerességének.³

Korim Balázs: A generációváltás menedzselése során alkalmazott metódusok közül kettőt emelnék ki: a családi alkotmányt és a végrehajtását szolgáló szindikátusi szerződést, valamint a családi tanácsot. A családi alkotmány és a konkrét implementálását szolgáló szindikátusi szerződés tulajdonképpen védi a vállalkozást a családtól, átláthatóvá teszi a családi és tagi státuszokat, megoldást kínál esetleges külső menedzserek céghez illesztésének problematikájára. A családi alkotmány és a kapcsolódó szindikátusi szerződés a vállalkozás működésének és a családdal való kapcsolatának olyan széleskörű lefedését szolgálja, mely számos kötelmi jogi, versenyjogi, társasági jogi, sőt adott esetben öröklési jogi elemet tartalmaz, a vállalkozás átörökítése folyamatának rendezésétől, a megállapodás be nem tartását szankcionálni kívánó jogkövetkezményi rendszer részleteiig.

A családi tanács mint a család „legfőbb döntéshozó fóruma” egyrészt megfelelő színtere az információcserének, vélemények ütköztetésének, érzelmi konfliktusoknak a vállalkozás keretein kívül való rendezésének, másrészt pedig a stratégiaalkotásnak, magatartási kódexek és magának a családi alkotmány szövege meghatározásának. A magyar családi vállalkozások esetében sokkal inkább valószínű, hogy a családi alkotmány tartalmának meghatározására a vállalkozás vezetője gyakorol döntő befolyást, ugyanakkor ez esetben is indokolt a külső szakértői elem igénybe vétele, hogy a családtagok számára ily módon váljék a státútum a leginkább szakmaivá és elfogadhatóvá. Ez esetben a családi tanács szerepe a családi alkotmány megváltoztatásának esetleges szüksége esetén merülne fel, ugyanakkor e dokumentum ereje éppen stabilitásában rejlik, így gyakori változtatása erodálhatja hatékonyságát.

Ki tudnátok emelni olyan területeket, amelyek különösen konfliktussal terheltek egy családi vállalkozás esetén?

Barkassy-Grünfeld Loránd: Igen. Ilyenek például a család és a családi vállalkozás közötti pénzügyi kapcsolat kérdései. Két szempont ütközik: egyrészt a vállalkozás, másrészt a család pénzügyi igényei, amelyek hol egymás szolgálatában állnak, hol káros módon befolyásolják a racionális, üzleti megfontolásokat.

A családi vállalkozások pénzügyi jellemzőinek meghatározott része levezethető családi vállalkozás jellegükből, így példának okáért a családi vagyon függetlenségének biztosítására való törekvés, mely a család és a vállalkozás pénzügyeinek az elkülönítését célozza, a kockázatkerülés és a finanszírozási konzervativizmus, melyek a vállalkozás hosszú távú sikerességét és jelentős pénzügyi kockázatok vállalásának kiküszöbölését célba véve léptek elő determináns körülménnyé.

³ Uo.

Elsősorban kisebb gazdasági méretű vállalkozások esetében a pénzügyi döntések vonatkozásában jelentős befolyásoló tényezőként jelenik meg többek között a család és a vállalkozás pénzügyi szükségleteinek összehangolása vagy, hogy adott esetben a család igényei és lehetőségei magasabb prioritást élveznek, mint a vállalkozás igényei, hiszen a vállalkozás eredményességén túl meghatározó lehet a biztos megélhetés és munkahely biztosítása a család és annak tagjai számára, s ebből kifolyólag a működés stabilitása.

Korim Balázs: A család és a vállalkozás forrásigénye egymással konkurálhat, mely körülmény hosszú távú, tervszerű rendezés hiányában mindkét szegmens adekvát működésének rovására mehet. Amennyiben nem kerülnek elkülönült kezelésre a család és a vállalkozás pénzügyei, egyes családi események a vállalkozás pénzügyi stabilitását is veszélyeztethetik. A szakirodalom alapján a kisebb méretű, inkább személyegyessítő jellegű vállalkozás „családon belüli” átadása pénzügyileg kifinomultabb megoldást igényel, mint példának okáért egy cégeladás, hiszen az esetek döntő többségében, az alapító elsőszámú bevételi forrásaként a vállalkozás jelenik meg, így csekély az esélye, hogy a vállalkozásból származó rendszeres jövedelem vagy pénzügyi kompenzáció nélkül „vonul nyugdíjba”. Természetesen egy nagyobb, tőkeegyessítő jellegű társaság esetében a probléma másként merül fel, az ilyen vállalkozások esetében a részesedés-átruházás módszere, technikái, az integritás védelme, valamint a javadalmazási elvek kidolgozása igényelnek gondos körültekintést.⁴

Jogásként hogyan látjátok, melyek lehetnek a legalkalmasabb módok a családi vállalkozások átadásának lebonyolítására a felvázolt problémák és a külföldi minták alapján? Van „legjobb módszer”?

Korim Balázs: Az optimális megoldások esetről esetre különbözőek lehetnek, hiszen valamennyi családi vállalkozás más és más, ugyanakkor bizonyos sémák felvázolása mégis lehetséges.

A vállalkozások számára lehetőség nyílik példának okáért a dual-board és unitary-board típusú rendszerek közötti választásra. A unitary-board típusú rendszer az ügyvezetési és felügyelőbizottsági funkciókat magába olvasztó társasági szerv által hatékonyabb lehet kevésbé szétaprózott tulajdonosi struktúra esetén és effektívebb, gyorsabb döntéshozattal és információáramlást tesz lehetővé. Ezzel szemben a dual-board típusú rendszer adekvátabb megoldást kínál valamennyi tulajdonos érdekének érvényesítésére szétaprózott tulajdonosi struktúra esetén, az ügyvezetés és a felügyelőbizottság akkurátus elválasztása által.

Barkassy-Grünfeld Loránd: A fentiekben részletezett családi alkotmány és családi tanács mellett a családi vállalkozások esetében igen jelentős szerepe lehet az ugyancsak említett szindikátusi szerződés megkötésének, amely a családi alkotmány végrehajtási rendeleteként megjelenő atipikus szerződés, melynek kereteit a bírói gyakorlat és a jogirodalom formálja. A szindikátusi szerződés a tagok társaságon belüli, ugyanakkor kifejezetten egymással szembeni viszonyait rendezi, így a jogokat és kötelezettségeket,

⁴ Csákné Filep Judit: A családi vállalkozások pénzügyeinek sajátosságai. *Vezetéstudomány* 2012/9. Elérhető: http://www.forumfamilia.hu/uploads/5/3/4/9/53495893/2012_vezetestudomany.pdf (letöltve: 2016.01.10.).

elvárásokat és együttműködési formákat. Tartalmazhat továbbá példának okáért a társaságon belüli szavazásokra vonatkozó rendelkezéseket, új tagok bevonására és annak módjára vonatkozó előírásokat, de akár szervezeti és működési aspektusokat is. Ugyanígy fontos eleme lehet olyan pénzügyi kérdések rendezése, mint a családi és társasági vagyon elhatárolása, netán kedvezmények, hitelek nyújtásának feltételei a családtagok számára. Ahogy arra már fent is utaltunk, fontos jogi feladat a megfelelő részesedés-átruházási technikák és javadalmazási elvek, politikák kidolgozása a családi vállalkozások számára, hiszen sajátos jellegük sajátos megoldásokat kíván. Ugyancsak a speciális karakterisztika követeli meg a versenytitok megállapodások és titoktartási klauzulák megfontolt alkalmazását e vállalatok esetében.

Említették a külső szakértők folyamatba történő bevonását. Kik lennének ők?

Barkassy-Grünfeld Loránd: Ma ez a terület egy potenciális piaci rést jelent a tanácsadó vállalkozások számára, hiszen azon pénzügyi intézmények és tanácsadó vállalkozások, melyek megfelelően rugalmas megoldással tudnak szolgálni e speciális igényekre, tekintettel a családi vállalkozások meghatározó súlyára, rendkívül versenyképes finanszírozási ajánlatokkal állhatnak ügyfeleik rendelkezésére. Mindenképpen szükséges azonban, hogy olyan tanácsadó vállalkozást vagy tanácsadó vállalkozások által kínált szolgáltatást vegyenek igénybe a családi vállalkozások, amelyek esetében biztosított, hogy nem csupán jogi vagy pénzügyi tanácsadás, adótervezés terén kerül sor megnyugtató rendezésre, hanem komplex, valamennyi érintett aspektusra kiterjedő csomag nyújtása legyen biztosított. E vállalkozások számára ugyanis, a működésük során felmerülő, olyan fundamentális és létfontosságú jelentőséggel bíró esemény, mint a generációváltás gondos, többletényező rendezést igényel, hiszen miként arra a fentiekben is rámutattunk, a családi vállalkozások nagyjából fele, Európában pedig csupán mintegy harmada „éli túl” e folyamatot. Önmagában tehát egy ügyvédi iroda vagy egy adótanácsadó vállalkozás képes lehet egy-egy érintett szegmens gondos rendezésére, de kérdéses, hogy önmagukban alkalmasak-e teljes körű, megnyugtató megoldás nyújtására. Így tehát kizárólag olyan szakmai segítség igénybevétele ajánlott, amely valós szakmai tudással és tapasztalattal bír mind a jog, mind pedig a pénzügyek terén – ily módon e vállalkozások kooperációja tekinthető a legjobb megoldásnak.

Weidinger Péter:
A légi utasok jogai – avagy hogyan nyerjünk pert a Lufthansa ellen

Tombol a nyár és aki csak teheti, repülővel indul neki az év pihenéssel töltött napjainak. Sajnos azonban előfordul, hogy az utas nem érkezik meg időben, vagy a feladott poggyász nem jön meg az utassal együtt a célállomásra. Ilyenkor érdemes belekezdni a légitársasággal vívandó jogi háborúskodásba, ugyanis meglepően sok joga van a levegőben utazóknak és akár ezer euró feletti kártérítés is járhat a póruul járt utasnak, ha jogi útra tereli az ügyet. Alábbi interjúnkban egy ilyen perről számolunk be, továbbá hasznos tanácsokat adunk a nyaralásra készülőknek.

A Dr. Szentimrey Mária Ügyvédi Iroda jogerősen pert nyert a Lufthansa ellen. Mi volt a probléma és mi vezetett a perig?

Ügyfelem Budapestről egy átszállással Ázsiába utazott. A célállomás repülőterén SMS-t kapott a légitársaságtól, hogy a feladott poggyásza nem érkezett meg. Mivel a poggyász megérkezése illetve megérkezésének ideje bizonytalan volt, még a repülőtéren megvásárolta a szükséges ruhaneműket, melyről természetesen megőrizte a blokkokat.

A poggyász 3 nap késéssel érkezett meg az utas szállodájába, aki közben e-mailben felvette a kapcsolatot a Lufthansával és bejelentette kártérítési igényét. Ezen túl az utas hazaérkezése után, a Lufthansa Általános Szállítási Feltételeiben részletezett kártérítési igényét megtette a Lufthansa weblapjának online bejelentő felületén keresztül, valamint postai úton is. A Lufthansa felől fizetésre a heteken át tartó e-mailváltások ellenére sem került sor, így az utas felkereste Ügyvédi Irodánkat.

Kapott tájékoztatást a póruul járt utas a lehetőségeiről? Mit nyújtott a légitársaság?

Az SMS-en kívül semmilyen tájékoztatást nem kapott. Természetesen felvette a kapcsolatot még a repülőtéren az SMS-ben szereplő *Baggage Tracking Office*-al (a Lufthansa Csomagkövetési Szolgálat), ahol csak az utas többszöri, határozott kérésére adtak jegyzőkönyvet a hiányzó poggyásról. A landolás után 3 nappal a poggyászt az utas szállodájába szállította a Lufthansa alvállalkozója. A Lufthansa a heteken át tartó e-mailváltásokban felajánlotta a blokkal igazoltan vásárolt ruhaneműk árának megtérítését, amelyet az utas nem fogadott el, hiszen teljes kártérítést kért.

Hogyan kezdődött az utas és a Lufthansa közötti vita rendezése?

Mivel az utas magyar, Magyarországon vette repülőjegyét, de más kontinensre utazott és a légitársaság német székhelyű, a vita határokon átnyúló ügynek minősült. Ezért a sikertelen e-mail váltások után egy hónappal, európai fizetési meghagyásos eljárást indított Magyarországon közjegyző előtt. (Ez az eljárás gyors, olcsó, és egyszerű, az eljárási díj mértéke a követelt tőkeösszeg 3 %-a.) A Lufthansa még ezen peren kívüli eljárásban sem értett egyet az utassal, így az utas (magyar) bíróság elé vitte az ügyet, méghozzá sikerrel.

A per folyamán mire hivatkoztak? És mivel védekezett a Lufthansa, mint alperes?

Két tárgyalást tartott a bíróság, a másodikon - kérésünknek megfelelően - ítéletet is

hozott. A Bíróság egyet értett velünk abban, hogy az alperesi állásponttal szemben nem az utast terheli a magatartás felróhatóságának, jogellenességének és a bekövetkezett kár közötti ok-okozati összefüggésnek a bizonyítása. Ez az alperes számára ugyanis lehetőség felelőssége kimentésére (ún. kimentési ok), melyre nem került sor. Az alperesi állásponttal szemben a poggyász elismert késedelme a kár bekövetkezését okozta, az ok-okozati összefüggés így nyilvánvaló, és ezzel a kereset jogalapja is megállt. Ügyfelem és a Lufthansa között így kizárólag az okozott kár (vagyoni kár és sérelemdíj) mértékében volt vita. Egy gyorsított eljárásban, az ún. kis értékű perek szabályai szerint folyt a per, így a Lufthansa késedelmesen előterjesztett rendkívüli körülményekre hivatkozásának vizsgálatát és tárgyalás felfüggesztése iránti indítványát is elutasította a bíróság.

Milyen ítéletet hozott a bíróság?

A bíróság kimondta, hogy a kár bekövetkezéséért és a kár megtérítéséért a Lufthansa felelős az utas megérkezésének napjától számítva. Mindkét igényünket (vagyoni kártérítés és sérelemdíj) a kamatokkal együtt teljes egészében megítélte a bíróság. Konkrét összeget nem szeretnék mondani, de több, mint 400.000,-Ft-ot ítél meg a bíróság perköltséggel együtt Ügyfelem számára.

Mikor lett jogerős a döntés? Fellebbezett a Lufthansa?

Semelyik fél nem fellebbezett, így a jogerős döntés és a Lufthansa átutalása az utazástól számított egy éven belül megtörtént.

Mit tud tanácsolni a hasonló helyzetbe került utasoknak?

Nyilván a légitársaságok nem hirdetik az utasok jogait, azonban honlapjukon megtalálhatók az Általános Szállítási Feltételek, melyekben maguk a légitársaságok tájékoztatják ezokról az utasokat. Kérdés, hogy elvárható-e ezek gondos áttanulmányozása az utastól nyaralásra készülődés közben....

Azt tudom javasolni, hogy az utas minden esetben kérjen írásos dokumentumot a poggyász sérülése/eltűnése/késedelme esetén még a repülőtéren a légitársaságtól, és ne hagyja magát lerázni azzal, hogy majd e-mailben tájékoztatják. Minden ezzel kapcsolatban felmerült kiadásról (pl.: ruha, laptop/mobiltöltő, pipere-holmik, stb.) kérjen blokkot vagy számlát, és őrizze meg azokat.

Figyeljen a kártérítési igény bejelentési határidejére (a megrongálódott poggyász átvételétől számítva 7 napon belül, késedelmes poggyászkiadás esetén 21 napon belül), melyet az e-mail és a telefonhívás mellett postai úton vagy a légitársaság online bejelentő felületén is javaslok megtenni.

Érdemes ügyvéd segítségét kérni amennyiben úgy látja, hogy a légitársaság csak időt húz, és különböző indokokra hivatkozva nem fizet, hiszen jogi eljárást csak a csomag megérkezésének napjától számított két éven belül lehet indítani.

Milyen jogai vannak az utasnak, mit várhat a légitársaságtól ilyen esetben?

Különböző nemzetközi, EU-s és magyar jogszabályok védik az utasokat. A légitársaság viseli a felelősséget azért a kárért, amelyet az utasok, vagy a poggyász fuvarozása során

előállt késedelem okozott. Nagyon szűk körben tud csak ez alól kibújni a légitársaság, hiszen bizonyítani kellene, hogy ő maga, az alkalmazottai és megbízottai minden ésszerűen szükségessé váló lépést megtettek a kármegelőzés érdekében, vagy azt, hogy lehetetlen volt, hogy ilyen lépéseket tegyenek.

Csak repülésbiztonsági okból továbbíthatja a légitársaság a feladott poggyászt előző vagy következő járáttal vagy kerülő úton. Amennyiben a légitársaság és az utas nem állapodtak meg arról, hogy a légitársaság a poggyászt nem azzal a légitárművel továbbítja, amellyel az utas utazik, jár a kártérítés a poggyász késedelmes érkezése esetén.

Utasként peres eljárás esetén is nagyon „kényelmes” pozíciója van, ugyanis a késés már megalapozza a kártérítést, bizonyítani mindent a légitársaságnak kell, ha nem akar fizetni.

Mennyire tekinthető egyedinek az eset, sokan fordulnak Önökhöz?

Egyáltalán nem egyedi esetről van szó, az emberek jogtudata – az internetnek is köszönhetően – gyorsan fejlődik, és már ilyen ügyekkel is egyre gyakrabban fordulnak ügyvédhez. Kiemelném, hogy van olyan eset is, amikor a légitársaság is egyet ért az utassal és elismeri a késésből eredő kárt és peren kívül megegyezik az utassal. Olyan ügyünk is volt, hogy egy fapados légitársasággal az utas több, mint 3 órás késéssel érkezett meg a jegyen feltüntetett célrepülőtérre, így peren kívüli eljárásban sikerült néhány héten belül a több, mint 150.000,-Ft értékű kártérítést megfizettetni a légitársasággal. Az interneten egész „iparág” épült ki a járatkésések és a légitársaságokkal szemben érvényesítendő egyéb kártérítések köré, így cégek szakosodtak sikerdíj fejében –nyilván a háttérben ügyvédi segítséggel- az ilyen jellegű kártérítésekkel kapcsolatos ügyintézésre bel és külföldön egyaránt. Látható, hogy érdemes az utasoknak tudni és érvényesíteni is jogaikat, hiszen nem ingyenes szolgáltatást vesznek igénybe, amikor repülőjegyet vásárolnak.

PÁLYÁZAT

Véget ért a **Schönherr Hetényi Ügyvédi Iroda**, az **Új Jogtár** és az **Ars Boni** 2015. évi cikkíró pályázata. Ezúton is köszönünk minden támogatást és segítséget, ami hozzájárult, hogy az idei pályázat is sok emberhez jusson el, és értékes pályaművek szülessenek.

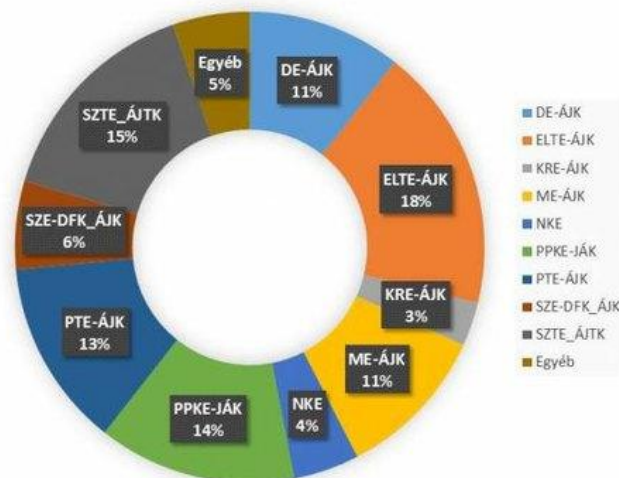

Elsőként a pályázat szponzorainak jár a köszönet: a Schönherr Hetényi Ügyvédi Irodának, az ÚjJogtárnak, a Frank Ignác Alapítványnak, a Transparency Internationalnek, Az Anglofon Studionak, a Magyar Országos Közjegyzői Kamarának, valamint a Mathias Corvinus Collegiumnak.

Külön köszönjük a szakmai zsűri munkáját. A pályázatok szakmai értékelésében **Vékás Lajos, Tilk Péter, Balogh Elemér, Sonnevend Pál** és **Hetényi Kinga** vett részt.

Végül de nem utolsó sorban szeretnénk megköszönni mindenki munkáját, aki segített a pályázat hírének terjesztésében, aminek köszönhetően az ország minden jogi karáról születtek írások.

Pályázó képzési helye

A pályázatra több mint 140 pályamű érkezett be, köztünk rengeteg érdekes és színvonalas írás, így a zsűrinek nem volt egyszerű dolga. Az eredmény a következők:

Közönségdíj:

A közönségdíjat **Szabó Zsófia** – Ártatlanság véelme kontra nyilvánosság – alapjogok harca a tárgyalóteremben c. cikke nyerte, amely 1382 szavazatot szerzett. Nyereménye 50 000 Forint.

Transparency International különdíj:

A legjobb korrupciós témájú írás különdíját **Péterfi Dénes** – A hagyomány és a törvény találkozása Romániában, a kisebb hivatali vesztegetések esetében c. munkája nyerte el. Nyereménye 50 000 Forint.

1-10. helyezett:

1. helyezést ért el Andorkó Imre

Jogi sci-fi avagy Az @utózás technológiai fejlődésének lehetséges hatásai a jogtudományra c. cikkével
Nyereménye 125 000 Ft.

2. helyezést ért el Kiss Barnabás

Lehetünk-e kicsi Amerika? – A versenyjogi kártérítés lehetőségei a 2014/104/EU irányelv alapján c. munkájával
Nyereménye 75 000 Ft.

3. helyezést ért el Buda Álmos

Vállalkozói útikalauz védjegy vadászoknak c. írásával.
Nyereménye 50 000 Ft.

4. helyezést ért el Németh Szablocs

T@lán eltűnök hirtelen – Online adataink jogi sorsa a halál után c. pályaművével.
Nyereménye 1 éves Új Jogtár előfizetés és az Anglofon Studio Polgári Jog Angolul című kiadványa.

5. helyezést ért el Hodák Vencel

Az AdWords védjegyjogi buktatói c. cikkével
Nyereménye 1 éves Új Jogtár előfizetés és az Anglofon Studio Polgári Jog Angolul című kiadványa.

6. helyezést ért el Olajos Marcell

Sötét fellegek? – a Facebook és más felhőalapú ICT szolgáltatások jogáról c. munkájával
Nyereménye egy 1 éves Új Jogtár előfizetés.

7. helyezést ért el Szabó Zsolt

Tenni vagy nem tenni? Ez itt a kérdés – őszintén a kényszervallatásról c. írásával.
Nyereménye egy 1 éves Új Jogtár előfizetés.

8. helyezést ért el Csaba Orsolya

Új válaszok egy régi kérdésre a párizsi terrortámadások nyomán c. pályaművével.
Nyereménye egy 1 éves Új Jogtár előfizetés.

9. helyezést ért el Harkai István

„Hozzáférés megtagadva” – a weboldalak blokkolása, mint a jogérvényesítés lehetséges eszköze c. cikkével.
Nyereménye az Anglofon Studio Polgári Jog Angolul című kiadványa.

10. helyezést ért el Fedor Zsuzsanna Réka

Az eutanázia büntetőjogi és orvosi aspektusai c. írásával.
Nyereménye az Anglofon Studio Polgári Jog Angolul című kiadványa.

Köszönjük minden pályázó munkáját! Számos értékes pályamű érkezett be, amelyek továbbra is olvashatók a honlapunkon. A legjobb dolgozatokat pedig újraközöljük itt, a blogunkon és a facebook-felületünkön is.

Érdeemes követni az Ars Bonit, mert terveink szerint a pályázat jövőre ismét kiírásra kerül, hasonló feltételekkel!